

**UDRUGA ĐAKA
FRANJEVAČKE KLASIČNE GIMNAZIJE
VISOKO - ZAGREB**

BILTEN 11/2009.

ISSN 1332-3830

Zagreb, svibanj 2009.

Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko - Zagreb
Bogovićeva 1/IV, 10000 Zagreb

Broj žiro-računa:
Privredna banka Zagreb d.d. u Zagrebu

2340009-1110152376

Uredništvo: Vine Mihaljević, Mijo Nujić, Mato Pelivan

Lektura: Ivo Pranjković

Ilustracije: Marijan Dadić, akademski slikar, Köln

Tehnički uredili: Vlatko Blažanović, Ivo Mađor

Tisak: Printera grupa, Sveta Nedelja

Riječ uredništva	5
Izvešće o radu Udruge (<i>Vinko Hrkać</i>)	7
Financijsko izvješće za 2008 / 2009. (<i>Anto Franjičević</i>).....	10
Izvešće Nadzornog odbora (<i>Petar Anđelović, Luka Martić, Ferdo Širić</i>)	12

JEDANAESTI SABOR UDRUGE

Zapisnik sa zasjedanja XI. sabora Udruge (<i>Anto Franjičević</i>).....	14
Suvremena sakralna umjetnost u obnovi života u Bosni i Hercegovini (<i>prof. dr. Vjeko Božo Jarak</i>)	16
Znanost i vjera (<i>prim. dr. Anto Dugonjić</i>)	21

PODRUŽNICA U NJEMAČKOJ

Izvešće s godišnje skupštine njemačke podružnice (<i>Ivan Jeleč</i>)	26
Visočani u Böblingenu kod Stuttgarta! (<i>Anto Jeličić</i>)	30
Prijedlog projekta „Izbor tekstova iz franjevačkih kronika na CD“ (<i>Jozo Džambo</i>)	32

VIJESTI IZ FRANJEVAČKE KLASIČNE GIMNAZIJE VISOKO

Zamolba za potporu studijskom putovanju visočkih đaka u Grčku 2009. godine.....	33
--	----

SUVREMENA PROPITIVANJA

Etika u gospodarstvu i odgovornost za budućnost (<i>Mile Marinčić</i>)	34
--	----

KNJIŽEVNOST

Krađa u plehanskom voćnjaku (<i>Ivica Brkičić, Slavko Harni, Mijo Nujić</i>)	37
Kasne karmine za pokojnog prijatelja fra Miroslava (<i>Miru</i>) Baotića (<i>Jozo Džambo</i>)	38
Tako je govorio Tomislav Ladan (<i>Anto Dugonjić</i>)	52
Svi naši imendani – nekad i danas (<i>Tomo Barbić</i>).....	59

KNJIGE

Ivan Tomislav Međugorac, <i>Sjećanja jednog bosanskog fratra na ratne godine 1941.–1945.</i> (<i>Jozo Džambo</i>).....	62
Suvremena biblioteka <i>Franciscana bosniensia</i> (<i>Željko Ivanković</i>)	66

Jukić za sva vremena (<i>Željko Ivanković</i>)	72
Na tragu proročke tradicije (<i>Slavko Harni</i>).....	74
Ivo Pranjković, <i>Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku (Uredništvo)</i>	78
IN MEMORIAM	
In memoriam fra Petru Anđeloviću (<i>Uredništvo</i>)	79
Jedan pogled na život i djelo fra Petra Anđelovića (<i>Ivan Markešić</i>)	80
ČLANOVI UDRUGE	
Popis članova Udruge	84

Riječ uredništva

Poštovani čitatelji! Ove godine objavljujemo jedanaesti broj Biltena, glasila Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko iz Zagreba, koje svim članovima i prijateljima Udruge, njenim simpatizerima i dobročiniteljima predstavlja redovita događanja i rad Udruge.

Prema strukturi dosadašnjih biltena ponajprije predstavljamo rad Udruge u dijelu koji sadrži izvješća o radu i financijama Udruge te izvješće Nadzornog odbora Udruge. Potom predstavljamo rad XI. sabora Udruge u hercegovačkom franjevačkom samostanu Dubrava/Zagreb koji je održan 14. lipnja 2008. godine. I ovom prigodom zahvaljujemo hercegovačkom provincijalu dr. sc. fra Ivanu Sesaru koji je predvodio misno slavlje kao i na održanom prigodnom razmišljanju o dobru i obvezi činjenja dobra. Zahvaljujemo na gostoprimstvu domaćinu gvardijanu fra Mladenu Hrkaću, zatim fra Ivanu Nujiću koji je u ime visoke Gimnazije pozdravio članove Udruge nadahnutim riječima te također zahvaljujemo članovima i prijateljima Udruge koji su sudjelovali u radu Jedanaestog sabora. Zahvaljujemo na pripremljenom predavanju prof. dr. sc. Vjeki Boži Jarku o suvremenoj umjetnosti u kontekstu obnove života u Bosni i Hercegovini, koje je pročitao član Udruge Slavko Harni te na održanom predavanju prim. dr. Anti Dugonjiću u kojemu je tematizirao odnos vjere i znanosti s posebnim osvrtom na odnos medicine i vjere.

U ovom broju biltena donosimo događanja iz njemačke podružnice Udruge đaka i prijatelja Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, izvješće s održane redovite godišnje skupštine u Böblingenu, pisanu informaciju o skupštini kao i prijedlog za jedan od budućih projekata Udruge.

U ovom broju Biltena potom donosimo zamolbu direktora Franjevačke klasične gimnazije Visoko za novčanu potporu studijskom putovanju u Grčku učenika trećeg i četvrtog razreda. U rubrici pak „Suvremena propitivanja“ donosimo razmišljanje Mile Marinčića o etici u gospodarstvu i odgovornosti za budućnost.

U rubrici „Književnost“ nakon srednjoškolskog sjećanja na plehanski voćnjak, donose se posebani osvrti na pokojnog fra Miroslava Baotića koji je priredio Jozo Džambo te osvrt na jednog od najpoznatijih suvremenih književnika i intelektualaca u Hrvatskoj pokojnog Tomislava Ladana koji je napisao dr. Anto Dugonjić. U ovoj rubrici doneseno je promišljanje o suvremenim imendanima članova Udruge.

Nakon rubrike o književnosti u dijelu koji se odnosi na knjige Jozo Džambo je predstavio knjigu Tomislava Ivana Međugorca *Sjećanja jednog bosanskog bratra na ratne godine 1941.-1945.* Željko Ivanković je napisao rad o izdanjima Udruge, i to zbornik radova *Dr. fra Julijan Jelenić. Život i djelo* koji je uredio Ivan Markešić; *Leksikon članova Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko* Ivana Markešića i zbornik radova *Ivan fra Franjo Jukić* koji su priredili Vine Mihaljević i Anto Selak. Zatim Slavko Harni predstavlja knjigu prof. dr. Vjeki Bože Jarka *Rast u odgovornoj vjeri. Nagovori za godinu „B“* i na kraju donosimo informaciju o tek objavljenoj knjizi Ive Pranjkovića *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku* u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade.

„In memoriam“ posvećen je pokojnom članu naše Udruge ex-provincijalu franjevačke provincije Bosne Srebrene iz Sarajeva fra Petru Anđeloviću i jednom pogledu na njegov život i djelo koje je napisao Ivan Markešić.

Zahvaljujemo svim autorima tekstova, svima onima koji daju novčanu potporu izdavanju biltena, slikaru Marijanu Dadiću, članu Udruge, na likovnom opremanju biltena, a na kraju zahvaljujemo svima onima koji su na bilo koji način sudjelovali u pripremi i objavljivanju biltena te koji sudjeluju u radu Udruge i ostvarivanju njenih ciljeva.

Uredništvo

Izvjешće o radu Udruge

Poštovani članovi i prijatelji Udruge!

Pred nama je dvanaesti izborni sabor Udruge, kada će postojeća izabrana tijela Udruge podnijeti izvješća o svom radu u protekloj godini. Uobičajeno, ta izvješća objavljujemo u našem redovitom godišnjem biltenu kako bi svi sudionici sabora, a i svi oni kojima bilten dođe u ruke bili cjelovito upoznati s radom Udruge.

Dvanaesti sabor Udruge, sazvan za 6. lipnja 2009. godine u prostorijama franjevačkog samostana Bezgrješnog začeca BDM u Dubravi/Zagreb, održat će se po prvi put u ozračju svjetske gospodarske krize. Bez obzira kako prosuđivali ovu krizu i njezine posljedice na ukupan društveni život, zajedništvo i solidarnost koje gradimo međusobno i nudimo svim ljudima s kojim se susrećemo, ostaje sigurno utočište nade u bolji i ljudskiji život, a kriza će pomalo gubiti svoje negativno značenje i prerastati u odlučno traganje za pravim odgovorima na izazove današnjeg doba.

Jedanaesti sabor Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko iz Zagreba održan je 14. lipnja 2008. godine u hercegovačkom franjevačkom samostanu Dubrava/Zagreb, a iscrpan zapisnik može se pročitati o ovom biltenu. Na XI. saboru Udruge bilo je prisutno šezdeset (60) članova Udruge, prikupljeno je članarine i donacija ukupno 17.946,25 kuna od čega je plaćeno za zajednički domjenak 7.000,00 kuna, a ostatak novčanih sredstava (10.946,25 kuna) položen je na račun Udruge. Izvješća tajnika, rizničara i člana Nadzornog odbora prisutni članovi jednoglasno su uvojili.

Sabor je završio s radom u 13,30 sati, nakon čega je uslijedila sveta euharistija što ju je predvodio hercegovački provincijal koji je istaknuo zajedničku suradnju na činjenju dobra. Nakon euharistijskog stola sudionici sabora nastavili su zajedničko druženje za vrijeme ručka.

U svibnju 2008. godine Udruga je objavila *Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa „Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića“*, Orašje 13.-14. listopada 2006. koji je uredio Ivan Markešić. Također je član Udruge Ivan Markešić priredio i *Leksikon članova Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko*. Potom je Udruga objavila i zbornik radova „*Ivan fra Franjo Jukić*“ sa znanstveno-stručnog simpozija o Ivanu fra Franji Jukiću, koji je održan u 2. lipnja 2007. u Beču i 3. lipnja 2007. godine u Zagrebu u povodu obilježavanja 150. obljetnice njegove smrti. Zbornik su priredili Ante Selak i Vine Mihaljević.

U Livnu je 27. rujna 2008. godine predstavljen zbornik radova o dr. fra Mihovilu Sučiću u novim prostorijama Franjevačkog muzeja i galerije Gorica Livno. Predstavljanje zbornika bilo je unutar programa „Dani općine Livno“, u organizaciji Franjevačkog muzeja i galerije Gorica Livno, Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko iz Zagreba, franjevačkog samostana Gorica Livno i Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zbornik su predstavili doc. dr. sc. Mladenka Vrcić-Keglević, prof. dr. sc. Tatjana Beus, dr. Franjo Šušković i urednik zbornika prof. dr. Vine Mihaljević. Predstavljanjem zbornika moderirala je dr. Vesna Tabak, doktor obiteljske medicine, a samo predstavljanje organizirao je rizničar Udruge Ante Franjčević, koji je svojim osobnim automobilom vozio predstavljače iz Zagreba u Livno kao i iz Livna u Zagreb o vlastitom trošku. Sve troškove organizacije predstavljanja zbornika snosili su Općina Livno i Franjevački muzej i galerija Gorica Livno.

Vinko Hrkać,
tajnik Udruge

Predsjednik Udruge Vine Mihaljević i rizničar Ante Franjičević sudjelovali su na godišnjoj skupštini njemačke podružnice Udruge prijatelja i đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko koja je održana u Böblingenu. Bio je to vrlo konstruktivan i radostan susret s članovima Udruge u Njemačkoj u visočkom duhu.

U prostorijama Hrvatskog kulturnog društva Napredak, Glavna podružnica za Hrvatsku, članovi Predsjedništva i Udruge imali su zajednički domjenak i druženja s predstavnicima Napretka. U ime Napretka bili su nazočni predsjednik glavne podružnice za Hrvatsku prof. Vlado Luburić, zatim Slavica Šerić i drugi djelatnici u zagrebačkom Napretku. Tom prigodom predsjednik Udruge Vine Mihaljević srdačno je pozdravio sve nazočne i izrazio zadovoljstvo time što će i Udruga imati svoj prostor u Napretku. Time se otvara široko područje kulturnog djelovanja Udruge što još više motivira članove Udruge na veće zalaganje u ostvarivanju njezinih ciljeva. Druženje, solidarnost, zajedništvo članova Udruge su svakako potrebni, a navedeno kulturno djelovanje je ono po čemu je naime naša Udruga najviše prepoznata u široj kulturnoj i društvenoj javnosti. Zatim je predsjednik ukratko predstavio rad Udruge i projekte te na kraju u ime Udruge zaželio svima sretne božićne i novogodišnje blagdane.

U Zagrebu je 1. travnja 2009. godine održan zajednički susret članova Predsjedništva Udruge s predsjednikom njemačke podružnice gosp. Mijom Nujićem koji je pozdravio i, prema dogovoru, predao 25% sredstava podružnice Središnjici. Tom prigodom ga je srdačno pozdravio predsjednik Udruge te mu zahvalio na pozdravima koje je prenio od članova iz Njemačke kao i na novačnim sredstvima koji su trenutno Udruzi jako potrebni.

Predsjedništvo je Udruge uputilo svim članovima Udruge čestitku za Uskrs. Predsjedništvo je iskoristilo uskrsnu čestitku da upozna članove Udruge s predstojećim održavanjem dvanaestog izbornog sabora Udruge, te pozvalo članove da potpomognu rad Udruge kroz uredno plaćanje članarine i na druge načine, kako bi se opsežni kulturni rad Udruge mogao uspješno nastaviti. Tom prigodom je predsjedništvo istaknulo „da se Udruga u proteklom razdoblju redovito bavila kulturnom djelatnošću, intenzivnom međusobnom solidarnošću i druženjem njenih članova bilo na saborima, sportskim događajima ili pak neformalnim druženjima u prostorijama Udruge. Redovito se održavaju kontakti s Franjevačkom klasičnom gimnazijom Visoko. Udruga pomaže đacima u njihovom duhovnom, kulturnom i obrazovnom usavršavanju. Svi su, naime projekti Udruge usmjereni na promicanje vjerskog, kulturnog i nacionalnog identiteta Hrvata katolika u Bosni i Hercegovini u kontekstu njihovih cjelokupnih odnosa prema svim drugim kulturama, religijama i narodima te na promicanje humanističkih i franjevačkih vrednota.“

Od XI. sabora do danas održano je šest redovitih sjednica predsjedništva u prostorijama Hrvatskog kulturnog društva Napredak, Glavna podružnica Zagreb. Rad različitih odbora Udruge, izuzev Odbora za proračun i gospodarstvo, bio je smanjenog inteziteta.

Dvanaesti sabor Udruge bit će svakako novi impuls u radu Udruge. Usvajanjem programa djelovanja Udruge u narednom razdoblju, osvježavanjem tijela Udruge novim članovima, koje će s novim oduševljenjem prionuti radu u Udruzi te nalaženjem još boljih organizacijskih modela djelovanja, osigurat će se, uvjeren sam, da Udruga i budućem vremenu, punom izazova, nastavi svoj uspješni hod.

U Zagrebu, 28. travnja 2009. godine

Jakovljevo san

Financijsko izvješće za 2008/2009. godinu

*Anto Franjičević,
rizničar Udruge*

Financijsko izvješće sadrži „input“ i „output“ novačnih sredstava od svibnja 2008. do svibnja 2009. godine, naime od razdoblja neposredno prije održavanja Jedanaestog sabora Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko u Zagrebu, koji je održan 14. lipnja 2008. godine u hercegovačkom franjevačkom samostanu Dubrava/Zagreb pa do svibnja 2009. godine. Kao i redovito dosada, osnovni izvori financiranja jesu članarina i donacije pojedinih članova i prijatelja Udruge. Ove godine financiranje Udruge od članarine znatnije je nego ranijih godina, a najviše su rad Udruge i objavljivanje njenih publikacija pomogli kao i dosada pojedini članovi naše Udruge i posebno gospodarstvenici koji su ujedno i članovi naše Udruge. U proteklom razdoblju posebne donacije za rad i djelovanje Udruga je primila od članova – donatora Udruge bilo da je riječ o članu ili pak o članu gospodarstveniku koje ovdje donosimo abecednim redom: „Elektrometal“ d.o.o., „EMTEZE“ d.o.o. Ivice Brkičića, „Lerino“ d.o.o. Leonarda Jolića, „Odjetnički ured“ Luke Martića, „Oprema Radman“ d.o.o. Đure Radmana, „SPES“ d.o.o. Slobodana Matića, „Tehnomont“ d.o.o. Ferde Širića, „Viko Varaždin“ d.o.o. Milana Hercega, „Wiena“ d.o.o. Ante Franjičevića i članova Udruge Stipo Bešker, Vinko Dođo, Vinko Hrkać, Ivan Kristić, Marko Lončar, Božo Marković, Vjenceslav Matijević, Vine Mihaljević, Ilija Pokrajčić.

Središnjica Udruga u Zagrebu dobila je i 25% financijskih sredstava od godišnjih sredstava njemačke podružnice Udruge za 2008. i 2009. godinu. I na kraju Udruga je prikupila i određena novčana sredstava od prodaje izdanja knjiga koja je objavila.

Prihodi i rashodi

Kako je naprijed navedeno, prihodi i rashodi obuhvaćaju razdoblje od svibnja 2008. do svibnja 2009. godine, odnosno do sastavljanja ovoga financijskog izvješća. Na Jedanaestom saboru Udruge bilo je prisutno šezdeset (60) članova Udruge, prikupljeno je članarine, donacija i novaca od knjiga ukupno 17.946,25 kuna od čega je plaćeno za zajednički domjenak 7.000,00 kuna, a ostatak novčanih sredstava 10.946,25 kuna položeno je na račun Udruge.

Kako je vidljivo iz predstavljene tablice, prihodi u obračunskom razdoblju iznose 68.986,21 kn od čega su sve članarine i donacije članova Udruge te rashodi u istom razdoblju 49.524,16 kn.

Rashodi (svibanj 2008 – svibanj 2009)					
troškovi sabora	hladni pogon	znanstveni skupovi, predstavljanje knjiga	izdavaštvo	solidarnost	prostor
7.000,00	680,00	0	86.000,00	0	28.404,11
Prihodi		Rashodi		saldo na dan 1. svibnja 2008	
68.986,21		49.524,16kn		16.017,65	

Cjelokupno djelovanje Udruge i ove je godine zahtijevalo veća novčana sredstva koja su prikupljena iz članarina i donacija članova Udruge što jasno prikazuje navedena tablica. Svi članovi, prijatelji i donatori Udruge mogu uplaćivati svoju redovitu članarinu ili pak novčanu donaciju na broj žiro-računa Udruge u Privrednoj banci Zagreb 2340009-1110152376 u svrhu unapređivanja djelovanja Udruge i ostvarivanja njezinih statutarnih ciljeva.

Na kraju želim zahvaliti svim članovima, prijateljima i dobročiniteljima na uplaćenim doniranim sredstvima te pozivam na daljnju suradnju sve članove Udruge kako bismo Udrugu doživljavali uistinu kao Udrugu koju volimo, kao Udrugu visočkih prijatelja koji se zajedno druže, razgovaraju, diskutiraju, solidariziraju se i svi zajedno promiču statutarne ciljeve Udruge.

Sestra i brat

Izvešće Nadzornog odbora

*Petar Anđelović
Luka Martić
Ferdo Širić*

Nadzorni odbor Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko sukladno obvezi utvrđenoj člankom 21. Statuta Udruge, 30. travnja 2009. godine obavio je nadzor rada tijela Udruge.

Pregledom evidencijskih knjiga i financijske dokumentacije odbor je utvrdio da su tijela Udruge časno i odgovorno, sukladno ovlastima i obvezama utvrđenim Statutom, izvršili svoje zadaće.

Novčana sredstva koja su prikupljena od članarine i sponzorstva utrošena su u ostvarivanju planiranih projekata i ciljeva Udruge.

Ovom prigodom odbor zahvaljuje tijelima Udruge na savjesnom i odgovornom radu.

Zagreb, 30. travnja 2009.

UDRUGA ĐAKA FRANJEVAČKE
KLASIČNE GIMNAZIJE – VISOKO
Avenija Dubrovnik 10/II
10000 Zagreb – Hrvatska

Pozivnica

JEDANAESTI SABOR UDRUGE ĐAKA
FRANJEVAČKE KLASIČNE GIMNAZIJE VISOKO

Franjevački samostan
Aleja Gojka Šuška 2
Dubrava / Zagreb

16. lipnja 2007. godine u 10,00 sati

Dnevni red:

- 10.00 sati: misno-molitveno zajedništvo
- Otvaranje Sabora i pozdravna riječ gostiju
- Izbor radnog predsjedništva
- Izvješće predsjednika Udruge
- Izvješće tajnika, rizničara i predstavnika Nadzornog odbora Udruge
- Rasprava o izvješćima i njihovo usvajanje
- Prof. dr. Vjeko Jarak, *Suvremena umjetnost u obnovi života u Bosni i Hercegovini*
- Prim. dr. Anto Dugonjić, *Vjera i znanost (s posebnim osvrtom na odnos vjere i medicine)*
- Program rada Udruge u sljedećem razdoblju
- Završetak Sabora oko 13.00 sati – ručak i druženje

O sudjelovanju u radu Sabora Udruge potrebno je obavijestiti tajnika Udruge gosp. Vinka Hrkaća na tel.: 00385 1 4804 530 ili na mob. tel.: 091 1000 000 ili rizničara Udruge gosp. Antu Franjičevića na tel.: 098 218 396 zbog organizacijskih razloga.

Radujemo se susretu s Vama! Pozovite i druge goste koji nisu članovi Udruge, a cijene njen rad i program.

Predsjednik Udruge đaka
Franjevačke klasične gimnazije – Visoko

Vine Mihaljević
/dr. sc. Vine Mihaljević/

Zapisnik rada s Jedanaestog sabora Udruge, održanog 14. lipnja 2008. u hercegovačkom franjevačkom samostanu Dubrava/Zagreb

Ante Franjičević,
zapisničar

Jedanaesti sabor Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko iz Zagreba održan je 14. lipnja 2008. godine u hercegovačkom franjevačkom samostanu Bezgrješnog začeca BDM Dubrava/Zagreb. Prema predviđenom dnevnom redu u 10,30 sati bilo je otvaranje sabora i pozdravna riječ gostiju, zatim izbor radnog predsjedništva, izvješće tajnika, rizničara i predstavnika Nadzornog odbora Udruge te nakon provedene rasprave i usvajanje svih izvješća. Nakon usvajanja izvješća Slavko Harni pročitao je predavanje prof. dr. sc. Vjeko Bože Jarka o suvremenoj sakralnoj umjetnosti u obnovi cjelokupnog života u Bosni i Hercegovini, a potom je prisutnima predstavio također svoje predavanje prim. dr. Anto Dugonjić o odnosu vjere i znanosti. Nakon predavanja predstavljen je program rada Udruge u sljedećem razdoblju. Na kraju rada sabora gostima i članovima Udruge pridružili su se hercegovački provincijal dr. sc. fra Ivan Sesar i fra Robert Jolić, glavni urednik *Naših ognjišta* iz Tomislav Grada.

Na XI. saboru Udruge bilo je prisutno šezdeset (60) članova Udruge, prikupljeno je članarine i donacija ukupno 17.946,25 kuna od čega je plaćeno za zajednički domjenak 7.000,00 kuna, a ostatak novčanih sredstava (10.946,25 kuna) položen je na račun Udruge.

Na početku sabora prisutne je goste, prijatelje i članove Udruge srdačno pozdravio tajnik Udruge Vinko Hrkać zbog zdravstvene spriječenosti predsjednika Udruge Vine Mihaljevića. Tom je prigodom, u ime Udruge, tajnik Hrkać zahvalio domaćinu franjevcima u franjevačkom samostanu Bezgrješnog začeca BDM u čijim se prostorijama održava Jedanaesti sabor (a šesti ovdje u Dubravi), zatim je posebice pozdravio predstavnika Franjevačke klasične gimnazije fra Ivana Nuića te druge sudionike sabora. Prigodnim riječima u ime domaćina sabor je pozdravio fra Mladen Hrkać, gvardijan samostana, a u ime Franjevačke klasične gimnazije Visoko fra Ivan Nuić. Prisutne članove Udruge pozdravio je i fra Živko Petričević iz Sesevtske Sopnice koji je zamolio za pomoć pri gradnji crkve i centra te za to da se pomogne u pronalaženju kupca za dvoranu u Podsusedu. Saboru se također obratio prigodnim riječima i dr. Anto Pavlović. Nakon pozdravnih govora izabrano je radno predsjedništvo, i to Anto Jeličić, dr. Anto Dugonjić, Vinko Hrkać, Nikola Žilić i zapisničar Anto Franjičević.

U svom izvješću o radu Udruge tajnik Vinko Hrkać istaknuo je da je u rujnu 2007. godine Udruga objavila *Zbornik radova o dr. fra Mihovilu Sučiću, liječniku i kirurgu* (uredio Vine Mihaljević) te ga predstavila 4. prosinca 2007. godine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u suorganizaciji toga fakulteta i Livanjske zajednice Zagreb. Udruga je zatim 15. prosinca 2007. godine organizirala vrlo zapažen znanstveni kolokvij u čast uglednog člana naše Udruge prof. dr. Ive Pranjkovića na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u povodu njegove 60. obljetnice rođenja. Krajem Adventa članovi su predsjedništva Udruge organizirali zajedničko prigodno božićno druženje 18. prosinca 2007. godine na koje se odazvalo dvadesetak članova Udruge. Zatim su objavljeni projekti *Leksikon članova Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije-Visoko u Zagrebu* autora Ivana Markešića, *Zbornik radova o*

dr. fra Julijanu Jeleniću, koji je također priredio Ivan Markešić, te jubilarni broj *Bilten* 10 za 2008. godinu.

Tajnik je također obavijestio sudionike sabora da je Udruga nedavno dobila i pisano odobrenje Hrvatskog kulturnog društva Napredak, Glavne podružnice u Zagrebu kojom se izlazi u susret zamolbi Udruge i dodjeljuje joj se na korištenje potrebni prostor u sjedištu Napretka u Zagrebu, Bogovićeve broj 1. Svakako je to vrlo važno za rad Udruge i prostor je novi poticaj da u suradnji s Napretkom te drugim kulturnim ustanovama dodatno unaprijedimo rad Udruge.

Pored izdavačke djelatnosti Udruge od Desetog sabora do održavanja Jedanaestog sabora Udruge održano je deset redovitih sjednica predsjedništva te zajednička sjednica Odbora za proračun i gospodarstvo i članova predsjedništva Udruge.

Rizničar Anto Franjčević predstavio je financijsko izvješće sudionicima sabora prikazanim grafikonom. Prema navedenom grafikonu prihoda vidljivo je da većina prihoda dolazi od gospodarstvenika Udruge (68,8%), jedna petina iz ostalih donacija (19,2%), od pojedinih članova Udruge 11,3% i posve neznatni prihod (0,7%) iz prikupljene članarine. S druge pak strane vidljivo je da je također približno isto novčanih sredstava utrošeno u prostor (28,5%) i solidarnost (27,00%). Nešto manje od dvije prethodne stavke utrošeno je zatim za izdavačku djelatnost (22,00%) te 14,4% za održavanje različitih skupova, a 7% na troškove hladnog pogona (poštarina i slično). Prihodi od 1. lipnja 2007. do 31. svibnja 2008. godine iznose 28.772,09 kn, rashodi u istom razdoblju iznose 99.736,78 kuna, a konačni saldo na dan 31. svibnja 2008. godine iznosi 6.559,60 kuna.

Nadzorni odbor izvijestio je sudionike sabora kako su sva sredstva u Udruzi utrošena za predviđene projekte koje je sabor ranije odobrio.

Sva izvješća jednoglasno su usvojili prisutni članovi Udruge.

Nakon usvajanja izvješća sudionicima je Slavko Harni pročitao rad *Suvremena sakralna umjetnost u obnovi života u Bosni i Hercegovini* koji je napisao prof. dr. sc. Vjekoslav Božo Jarak. Nakon toga izlaganja, sudionicima sabora obratio se i prim. dr. Anto Dugonjić s promišljanjem *Vjera i znanost*. Prisutni članovi oba su izlaganja pozdravili burnim aplauzom.

Tajnik Udruge Vinko Hrkać na kraju je sabora zahvalio svim sudionicima, a posebice provincijalu hercegovačke franjevačke provincije dr. sc. fra Ivanu Sesaru te je sudionicima sabora predstavio budući rad koji se u bitnomu sastoji od pripreme izbornog sabora Udruge, objavljivanja sljedećeg broja *Biltena*, zatim *Zbornika radova sa simpozija obilježavanja 150. obljetnice smrti Ivana fra Franje Jukića* te zbornika radova sa znanstvenog kolokvija u povodu obilježavanja 60. obljetnice rođenja prof. dr. Ive Pranjkovića.

Sabor je završio s radom u 13,30 sati, nakon čega je uslijedila sveta euharistija što ju je predvodio hercegovački provincijal koji je istaknuo zajedničku suradnju na činjenju dobra. Nakon euharistijskog stola sudionici sabora nastavili su zajedničko druženje za vrijeme ručka.

Suvremena sakralna umjetnost u obnovi života u Bosni i Hercegovini

*Prof. dr. sc.
Vjeko Božo Jarak*

Često se u nepovoljnim okolnostima navodi izreka ruskoga pjesnika Fjodora Ivanovića Tjutčeva (1803-1873): „Blažen je onaj tko je pohodio ovaj svijet u njegovim sudbonosnim trenucima!“ Za naš narod, a to vrijedi i za druge narode, u Bosni i Hercegovini nedvojbeno još uvijek traju sudbonosni trenutci: utihnuli su ratni sukobi, prestala razaranja i ubijanja, ali su ostale posljedice – nezaliječene materijalne, duševne i duhovne rane, a nema ni dobrih izgleda kako bi se to stanje moglo uskoro bitno promijeniti nabolje.

Ta spoznaja potiče na razmišljanje; priziva u sjećanje dugi slijed povijesnih događaja, upozorava na srodna biblijska zbivanja te se i nehotice zaustavlja kod evanđeoskog prikaza o nevoljama što prethode sudnjem danu. Povijesna bismo iskustva mogli sažeti u jednu misao: Ni blistav uspjeh ne jamči bolju budućnost, kao što ni strašan neuspjeh ne mora značiti goru! I jedno i drugo stoji pod znakom pitanja: KAKO IH LJUDI PRIME? Uspjeh je moguće proigrati, i to se nerijetko zbiva. Štoviše, to se može brzo i lako dogoditi, pa se uspjeh pretvori u poraz. Neuspjeh je pak moguće preokrenuti u neslućenu pobjedu, što doduše ne biva ni lako ni često, ali se događa. S povijesnog motrišta takav je obrat djelo izuzetnih pojedinaca, vezanih prijateljstvom i ponesenih spremnošću žrtvovati se za svoje narod dōkraja.

Slično poručuje i Isus u evanđeljima. On nigdje ne nagovješćuje razdoblje društvenog mira i blagostanja. Naprotiv računa s nesuglasticama i napetostima, s ratovima i popratnim stradanjima, ali vjeruje kako je sve to moguće podnijeti s unutar-njim mirom i nepomućenim pouzdanjem u to kako će Bog konačno sve okrenuti na dobro. U tom smislu svečano odzvanjaju njegove riječi: „Kad se sve to stane zbivati, uspravite se i podignite glave...!“ (Lk 21, 28).

Doživljaji nasilja, poraza i raznorodnih stradanja mogu uroditi potištenošću i dovesti do beznađa, nu prihvate li se s vjerom kako pouzdanje u Boga nije moguće ni ugroziti a kamoli razoriti bilo kakvom izvanjskom silom, onda se obzorje počinje razvedravati: u čovjeku se budi duh pa on širi svoje poglede. Vidi što nikad prije nije vidio, uočava odnose pojedinih zbivanja, nazire im uzroke, sve raščlanjuje i prosuđuje te na kraju posve jasno razabire kako je odsudno važno samo jedno: ne klonuti i ne pokoriti se, uspraviti se i dostojanstveno koračati – uzdignute glave! Naviru sjećanja, bude se uspomene, izrastaju mu pred očima drage osobe, isprepliću se san i java. U konačnoj pak odrednici sve se svodi i slijeva u jednu misao: sve je na ovo-me svijetu „za vremena“, uminut će i ono što još nije postalo, umrijet će i onaj tko se još nije ni rodio, ali ima nešto što ostaje zauvijek: čovječnost žrtvom ovjenčana.

Mnogo je toga i pred Isusovim nasljedovateljima nejasno, nesigurno i bolno! Upravo – poučen gorkim iskustvom – vjernik se oslanja na Isusovu riječ i primjer te prihvaća taj i takav život. Ne nasjeda olako danim obećanjima i ne pada pod utjecaj promicateljâ lagodna života. Zna kako je život ozbiljan, ponekad i veoma težak, ali je u nadi prihvatljiv i podnošljiv. Ne odriče se svoga iskustva, i svoju budućnost ne želi graditi na tuđem iskustvu i dvojbena postupcima. Njemu o životu više govore djetinje oči i ispružena ruka prijatelja negoli sva društvena priopćajna sredstva. On

se raduje čarobnoj plaveti neba kao i nebeskim zvijezdama, cvrkutu ptica i šarenilu mirisava cvijeća; željno iščekuje nedjeljnu misu, susret s ljudima, prijateljima i isto-mišljenicima te svojim propitivanjem i pozdravima širi njihov krug.

U takvu je ozračju moguće povesti razgovor i tražiti dogovor o gradnji i umjetničkom uređenju naših crkava!

Svima je više-manje, barem u krupnim obrisima, poznata naša prošlost: porušeno nam je preko 400 crkava pa smo jedno vrijeme imali samo tri crkve i dvije kapele. Nije poznato kakva su umjetničkog dometa bile sve te građevine, ali proučavatelji govore kako su neke od njih bile na istoj razini kao one u Veneciji. Ono pak što je sagrađeno na prijelazu 19. u 20. stoljeće uglavnom je – izuzevši nekoliko samostanskih crkava – bilo skromno. Mirne duše može se prijeći i preko razdoblja što je uslijedilo i zaustaviti se na pragu 3. tisućljeća, na sadašnjem stanju, odnosno otvoriti pitanje: što sada?

Pretpostaviti je kako nam je znano koju ulogu i kakvo značenje ima umjetnost u kršćanstvu uopće, odnosno u kakvim odnosima stoji kršćanstvo i cjelokupna uljudba europskih naroda. Neporecivo je ona ponikla u krilu kršćanstva: kršćanska je vjera toj uljudbi udahnula dušu, a ona je kršćanskom navještenju dala pogodno izražajno ruho. U sadašnjem pak trenutku moramo se prisjetiti kako su u punom jeku velike i dalekosežne promjene u ljudskom društvu, u svijetu uopće, te kako su one zahvatile i likovnu umjetnost. Općenito gledano u tijeku je porast rastakanja cjelokupne europske uljudbene baštine. Pod izgovorom slobode umjetničkog stvaralaštva šire se neukus i neljudskost, osporavanje baštinjenih umjetničkih dostignuća. Mračno i bolesno, izobličeno i nakazno nerijetko biva isticano kao nešto posve normalno i istodobno pokazivano kao dokaz slobodna stvaralaštva. Ljudski se lik izobličuje, a čovjekova patnja služi za podsmijeh. Čini se kao da je sve dopušteno. Nema prosvjeda ni kad netko izloži svoje iznošene cipele. Ako se nekad negdje i čuje koja primjedba, uslijedi niska protuudaraca kao, navodno, u obranu stvaralačke slobode. Stječe se dojam kako čovjek koji se okiti nazivom umjetnika prestaje biti čovjekom pa je slobodan od svih ljudskih obveza i svih mjerila normalna ljudskog ponašanja.

Tako postaje razvidnim za čime zapravo ide rušiteljski pohod u suvremenoj likovnoj umjetnosti uopće: razarajući čovjeka osporiti i cilj njegove opstojnosti na zemlji, isključiti svaku pomisao na proplamsaje svjetla što je zablistalo na Kristovu licu kao zornu oznaku čovjekove pripadnosti svijetu one uljudbe kojoj je začetnik sam Bog.

Nasreću i danas, u jeku prevlasti rušiteljskoga duha i osporavanja čudorednih mjerila, postoje i djeluju umjetnici koji vjeruju u više vrijednosti uma i srca, stvaraju djela izvorna i visoka umjetničkoga dometa te tako potvrđuju svoje ljudsko i umjetničko dostojanstvo.

Nu kako se množi broj ne samo slobodoumnih umjetnika nego i onih što svoje zvanje ne shvaćaju dostatno ozbiljno i što se nisu provjerili ni svojom darovitošću, a ni svladanim umijećem, to je pri odabiru umjetnika kojima se namjerava povjeriti zadaća i posao gradnje i uređenja crkava prijeko potreban veoma veliki oprez.

Radi lakšega i boljega snalaženja poželjno je iznijeti nekoliko pripomena. Najprije treba ponoviti kako smo gledom na crkve kao građevine i na njihovo umjetničko uređenje vrlo siromašni. Budući pak da još uvijek imamo izuzetno dobrih i pouzdanih, vjeri i Crkvi odanih umjetnika, bilo bi veoma štetno nasjesti neprovjerenim ponudama, a tih će biti sve više! U sadašnjem stanju našim je obeshrabrenim i dubo-

ko potresenim vjernicima, žrtvama minologu rata, u znak ohrabrenja i oživljavanja samopouzdanja prijeko potrebno pribaviti djela vrhunskog umjetničkog dometa.

To najprije vrijedi za granju novih crkava. Svaka naša crkva trebala bi – umjetnički promatrano – biti unikat unikatâ svojevrсно remek-djelo. To ne mora značiti i veličanstveno! Može biti i jednostavno i maleno, ali treba biti umjetničko djelo visokoga dometa.

Zbog toga treba biti oprezan ili, možda, posve nepovjerljiv i pri samome spomeni gradnje crkve kakva je bila prije. I to je moguće, ali rijetko je koja naša crkva vrijedna biti ponovljena. Neke sam takve slučajeve vidio i mogu odgovorno kazati: to je nedopustiv promašaj! Držim kako ni naše najviše crkvene ustanove nisu svjesne kakve posljedice donose takvi promašaji! Očito nam nedostaje znanja i ukusa, a pogotovu svijesti odgovornosti!

Kad se negdje pojavi zadatak: treba graditi crkvu, tu moraju biti uključeni ljudi osposobljeni za procjenu vrijednosti, odnosno najprije za odabir umjetnika arhitekta, a zatim i za prosudbu idejnoga nacrtâ! Nedavno sam pročitao dopis jednoga našega ordinarijata u kojemu se izriču pohvale nacrtu za jedan vjerski objekt i pritom ističe odlično rješenje liturgijskih sastavina. Taj objekt, opet tvrdim posve odgovorno, u cjelini nije dobar; on bi trebao predstavljati udivljenja vrijedan spomenik graditeljstva, a on je na razini malo veće PRIVREMENE prodavaonice voća i povrća! Događaj za plakati!

Budući da je ovdje riječ o vrlo važnu zadatku – o visoko uzdignutu znaku nade što vjernicima ulijeva pouzdanje i zdrav ponos – treba još nešto reći!

Kada je svojedobno na Petrićevcu potres srušio crkvu, franjevci su imali mudrosti i hrabrosti izgraditi novu, ne samo mnogo ljepšu nego i izuzetno vrijednu suvremenu građevinu. A sada? Kad je ta srušena, franjevci se vraćaju unatrag i žele izgraditi nešto što je u stanovitom smislu krivotvorina. Izabran je dobar arhitekt, ali je on očito sputan željama (ili uvjetima) naručitelja pa, istrgnut iz svoga svijeta, nije mogao naći sebe u svijetu što nije njegov. Da je imao slobodu stvarati u ozračju svoga svijeta, on bi dosegnuo zavidnu razinu sklada i ljepote. Ovako pak nije se mogao radovati i u radosti dati zamaha svojoj mašti, pa je izgubio tečnost svojih poteza i na kraju dobio klimavu i umrtvljenu tvorevinu.

Bilo bi veoma dobro odgoditi gradnju i zamoliti arhitekta neka načini nov *svoj* plan crkve. On to može – pa sljedbeno tome i treba – veoma dobro uraditi!

Ne smijemo podcjenjivati svoje vjernike i ne smijemo svoje svjedočenje kršćanske vjere zaodijevati u ruho što nije odgovarala ni ljudima 19. stoljeća! Pogotovu je to nedopustivo kad je riječ o gradnji crkve koja bi trebala biti za duga stoljeća, a ne za jednu sezonu!

Mnogo bi toga trebalo reći o unutarnjem uređenju crkve! Nu to je teško učiniti „ukratko“. Moguće je ipak iznijeti nekoliko temeljnih smjernica.

Prije svega bilo bi poželjno već kod gradnje crkve uspostaviti suradnju arhitekta i barem jednog likovnog umjetnika – onoga koji bi nam mogao biti glavnim! To je teško ostvariti. Mnogo je suvremenih arhitekata koji su uvjereni kako oni samo mogu riješiti i taj zadatak. Kad je riječ o crkvi, to nije moguće! Nama je u crkvi na prvome mjestu uređenje svetišta u kojem SREDIŠNJE MJESTO pripada Kristu. Još određenije: u svetištu treba biti prizor iz Isusova života u kojemu je on središnji lik! To znači: traži se figurativna kompozicija! Krist se na ovoj zemlji pojavio u ljudskom obličju!

Budući da to u mnogim našim crkvama nije ostvareno, bilo bi poželjno u tom smjeru voditi naše razgovore i dogovore kako bi taj nedostatak bio uklonjen!

Lik sveca zaštitnika ili patrona treba uklopiti u kompoziciju s Kristom – to bi u većini slučajeva bilo izvedivo. Ukoliko to u pojedinom slučaju ipak ne bi bilo izvedivo, onda liku sveca zaštitnika treba dati drugo mjestu u crkvi.

Za svaki likovni zadatak u crkvi trebalo bi voditi računa o arhitekturi te likovno rješenje uskladiti s prostorom, odnosno s površinama u crkvi. U tom poslu trebali bi sudjelovati teolog i umjetnik i uz njih arhitekt. Ako bi zadatak bio prethodno dobro proučen i jasno predstavljen, bilo bi moguće očekivati dobro, i k tomu u arhitekturu crkve skladno uklopljeno rješenje.

Poseban zadatak predstavlja KRIŽNI PUT. U svezi s već rečenim ne bismo morali robovati uobičajenom rješenju Križnog puta: 14 jednakih postaja! One nisu jednake ni po sadržaju što ga predstavljaju kao ni po značenju i poruci što ih pojedine postaje u sebi nose. Ne mogu, primjerice, tri PADA imati trostruko veći prostor nego bilo koja druga postaja, pa eto i GOLGOTA! K tome: pojedine postaje moguće je riješiti i na način što ga dosada nismo imali prigodu vidjeti ili smo ga rijetko gdje vidjeli. Primjerice: I. postaja: ISUS OSUĐEN NA SMRT;* ili XIII. postaja: SKIDANJE S KRIŽA ILI PIETÀ!

Naše su crkve izložene velikim klimatskim promjenama. To štetno utječe na sve tehnike što su na takve promjene osjetljive, kao što je to slučaj s radovima na papiru, zatim s radovima u tehnici ulja, pa slikarstva na zidu (fresco ili sècco!). To znači: prednost treba davati radovima u tehnici mozaika odnosno kiparskim tehnikama!

Odabir umjetnika za rad u crkvi bit će svakim danom sve težji! Imamo li u vidu da smo propustili cijeli niz izvrsnih umjetnika koji bijahu voljni raditi u crkvi i za Crkvu, moramo se sada zamisliti nad činjenicom; tih umjetnika više nema! Nema Augustinčića, nema Becića, nema Gecana, nema Motike, nema Stančića, nema Hermana, nema Murtića! Međutim, ima nekoliko izvrsnih umjetnika koji su duboko zašli u životnu jesen, i njih bi, grubo kazano, trebalo „iskoristiti“. Velika je sreća što ti umjetnici i u svojoj poodmakloj dobi rade veoma dobro, možda bolje negoli ikad ranije.

Upravo zbog mogućnosti povećana broja ponuda za rad u crkvama treba se držati visoko postavljenih mjerila:

u crkvi ne bi trebalo biti ni jedno jedino prosječno umjetničko djelo, a pogotovu ono što je ispod prosjeka!

Sve što je prosječno vuče prema dolje, što će reći da ono ne može u vjernika izazvati udivljenje, ne može pobuditi radost i zahvalnost. Iz toga slijedi: njima nema mjesta u crkvi.

S druge pak strane treba se čuvati uska shvaćanja religiozna doživljaja. Ponekad se čuje prigovor: „Pred tom se slikom ne mogu (ili: ne može) moliti!“ Taj prigovor treba primiti sa stanovitim oprezom. Naši su vjernici dugo, predugo bili izloženi poplavi neukusnih tvorevina lažne umjetnosti – KIČA, i ta poplava ni danas ne prestaje. Dakako, to otežava pristup umjetničkom djelu. Jednako tako moramo uvažiti kako je često posrijedi suženo shvaćanje molitve – molitva je svedene na prošnju. A ona se u tome ne iscrpljuje. Crkva je dom vjerskih doživljaja prebogata i raznovrsna sadržaja. Vjerski je doživljaj u svojoj jezgri doživljaj vjernosti i odanosti Bogu kao

* Za ovu bi postaju mogao poslužiti i prizor Isusova uhićenja u Getsemanskom vrtu ili onaj Isusova ponašanja i svjedočenja pred Velikim vijećem.

svome nebeskom Ocu, ali je istodobno, sukladno životnim okolnostima i zadatcima, uvijek nov i neponovljiv; prepun je ponekad zahvalne radosti, a ponekad čvrsta pouzdanja, spremnosti na žrtvu, odvažnosti prihvatiti životni križ i nositi ga na Kalvariju, biti raspet, pa, pritisnut bolima, vapiti nebeskom Ocu: „Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio“ (Mk 15,34; Mt 27,46).

Izvorna umjetnička djela suvremenih umjetnika manje opisuju događaje i izvanjska stanja, a više nastoje izraziti unutarnja stanja i raspoloženja. Zbog toga ih nije uvijek lako odjednom shvatiti. Ona traže pomnije promatranje, zahtjevan napor uma i srca, ali i stanovito vrijeme. Zbog toga treba računati s prilagodbom što će uz dobru volju i primjeren trud uroditi plodom. Uvažimo li to, neće biti brzopletih krilatice: „Tko se može pred tim moliti!“

Premda ljudi nose u sebi prirodan osjećaj za lijepo, moramo im pomoći kako bi shvatili ljepotu umjetničkih djela u crkvi. Treba naime imati u vidu kako živimo u industrijskoj ili tehničkoj civilizaciji. Mnogi su ljudi prisiljeni živjeti i raditi u zatvorenim prostorima, iz dana u dan, iz trenutka u trenutak ponavljati jedan te isti pokret na svome stroju.

To štetno djeluje na njihov osjećajni život i oni lako gube smisao za istinsku ljepotu pa, sljedbeno tome, i ne osjećaju potrebu za takvom vrsti radosti. Mi međutim moramo znati kako je i taj vid čovjekova života važan, pa se moramo truditi kako bismo ga i u nepovoljnim okolnostima razvijali i njegovali. Doživljaj ljepote čini čovjeka radosnim i otvara mu put do doživljaja zahvalnosti. A to su istodobno i izraziti kršćanski doživljaji. U tim doživljajima nema ni traga sebičnosti. Naprotiv! Doživljena radost teži za proširenjem – lako se prenosi i na druge.

To je dodatan razlog za naše nastojanje kako bismo u posao oko umjetničkog ukrašavanja crkve uključili što veći broj svojih vjernika. Taj je posao donekle olakšan time što postoje izvrsne mogućnosti preslika umjetničkog djela što ga onda možemo dijeliti vjernicima i time poticati njihovo sudjelovanje.

U cjelini gledano mi taj zadatak nismo još ozbiljno ni postavili, a bilo bi poželjno potruditi se da naši ljudi, cijeli naš narod upozna koliko imamo velikih umjetnika koji se mogu mjeriti s najvećim umjetnicima u svijetu.

Svijetom se širi sve veći i sve bolniji doživljaj usamljenosti. Tim je veća potreba našega promicanja lijepoga u crkvi i zajedničkoga sudjelovanja u ostvarenju toga zadatka kako bismo umnožbom umjetničkih djela uspješnije budili radost i uzajamno je dijelili!

Švicarski znanstvenik Jakob BURCKHARDT (Basel, 1818-1897), poznavatelj svjetske kulturne povijesti i povijesti umjetnosti, u jednome svome pismu iz Rima piše: „Stari Rim je neizrecivo lijep“, a pred novim dijelovima grada „oči se jednostavno zatvaraju!“ (Briefe, str. 500).

Mi starih crkava nemamo; budu li nove loše, ljudi će pred njima zatvarati oči!

Vjera i znanost

Kada se govori o vjeri, ni danas se ne može zaobići temeljna definicija da je to osobno iskustvo susreta čovjeka s Bogom u kojemu se Bog dariva u predanoj ljubavi, a znanost se pak temelji na racionalnim spoznajama koje su provjerljive pokusima i uvijek daju iste rezultate u istim uvjetima.

Čovjek je oduvijek dolaskom na ovaj svijet bio u poziciji da aktivno određuje svoj odnos prema vjeri, pri čemu treba ulagati vlastite emocije u kompleksnom procesu, a znanstvene se spoznanje u život integriraju najčešće učenjem kao činjenično stanje.

U povijesti kršćanstva bilo je od samih početaka nastojanja da se ukaže na jedinstvo uma i vjere, tj. znanja i objave. Spomenut ću samo Tomu Akvinskog, ali će kasnije i među ljudima iz Crkve, kao što primjerice William Occam, engleski franjevac, biti suprotstavljanja izrečenim tvrdnjama i iznositi će se nove tvrdnje da su vjera i znanost heterogeni.

Može se uvidjeti da ta pitanja ostaju otvorena do danas, sada već na drugim razinama, a što i priliči ljudskom umu, kako je i Platon govorio da kad god iznova promišlja o nekom problemu, uvijek otkriva novu i dublju slojevitost, premda bi se pitanje znanosti i vjere moglo sažeti u odnos svjetlosti znanja i dara vjere.

Ali ni put znanosti u svojoj povijesti nije bio uvijek obasan jasnom svjetlosti. Podsjetimo se kako su veliki grčki filozofi kao središte osjećajnog života u čovjeku smatrali srce, a Alkmeon iz Krotona, tadašnje grčke provincije, prvi će ustvrditi da je mozak središte životnih funkcija, uključujući i osjećaje.

Kroz dugo razdoblje ljudske povijesti razvijala se znanost o mozgu i potvrđene su Alkmeonove postavke, a moderna neuroznanost ubraja se u najpropulzivnije grane znanosti uopće.

Ljudski mozak danas se označava od mnogih kompetentnih stručnjaka kao naj-savršenija pojava u svemiru, a svojim neurobiološkim potencijalom i kao otajstvena kreativna tvar. Čovjeku je temelj njegovog spoznajnog, ali i osjećajnog života i u najvišim svojim funkcijama doseže i neke nadosjetilne doživljaje.

Ako se kratko nabroje poglavito kvantitativna svojstva ljudskog mozga, onda je to u prosjeku 100 milijarda neurona, a od toga 30 milijarda samo u kortikalnim moždanim strukturama. Svaki neuron ima na tisuće sinapsi, spojnice, putem kojih se i odvija to kompleksno funkcioniranje mozga, uz neurotransmitore, a transsinaptička organizacija cerebralnih funkcija temelji se na elektrobiokemijskim reakcijama pa bi se slikovito moglo reći da u ljudskom mozgu stalno sijeva, grmi i klokoće, Ali, kako je svima znano, to ne proizvodi zaglušnu buku, već održava sve one ljudske aktivnosti od motoričkih i senzornih do neizrecivo suptilnih intelektualnih, kognitivnih funkcija, a sa svojim neurobiološkim potencijalom mozak je i zalag duhovnog života čovjeka.

U okviru neuroznanosti, a što uključuje i kognitivnu neuroznanost i neuropsihologiju, uključene su i mnoge interdisciplinarnе znanosti kao što su filozofija, sociologija, a svakako i psihijatrija sa svojim interdisciplinarnim sazviježđem u koje se ubraja i teologija, pa neurologija, prvenstveno neurologija ponašanja, a sve funkcijske aktivnosti u mozgu, kompleksnim povratnim informacijama DOVODE DO

Dr. Anto Dugonjić

PROMJENA KONAČNIH NAREDBI, A TO ONDA REZULTIRA NOVIM SPOZNAJAMA što se potom šire u narativnom, lingvističkom prostoru kojim smo okruženi i otud važnost psihoneurolingvistike u krugu neuroznanosti.

Tako se stvara slika vanjskog svijeta koju u bitnom omogućuju molekularne promjene u moždanoj aktivnosti i u dinamičkoj interakciji sa svijetom čovjek stvara nove kulture i stalno ih unapređuje. U okviru dosegnutog ljudskog kolektiviteta mozak kao osjetilna otajstvena stvarnost može se povezati i sa spoznajom vjere i Boga koja promatrača uvodi u nadosjetilnu otajstvenu stvarnost.

Ako razum čini čovjeka, osjećaj ga vodi jer mi znamo da znamo, a znamo i da osjećamo, i na takvom putu čovjek traga i pronalazi sebe, svoj životni smisao i odnos prema Bogu.

U stalnoj dinamičkoj interakciji s okolinom i mozak se preoblikuje prema životnim iskustvima. Tako mozak mislioca ne proizvodi blef, nego zaokruženo ostvarenje i što je čovjek bogosličniji, on postaje i čovječniji.

Još je u XVII. stoljeću Blaise Pascal uzvikivao da se čovjek nalazi između dviju beskonačnosti – Boga i prirode, ali da u sve postojeće barem jedanput treba posumnjati da bi se lakše došlo do konačne spoznaje.

Mogli bismo danas reći da se liturgija života odvija u veličanstvenosti prirode i da nema čovjeka, tog čuda od svemira, odvijala bi se kao predstava na praznoj pozornici, bez gledatelja, promatrača, sudionika i aktera koji se mogu i umiješati u tu predstavu.

Treba ukazati na to da su mozak i um ipak odvojeni entiteti. Premda je mozak odgovoran za stanje svijesti, um se ne može neposredno ispitivati, već se ispituju mentalni sadržaji i emocioanalna stanja. Premda se danas vjeruje da će se sve otkriti u sadržaju svijesti, to nije moguće predvidjeti jer se pretpostavlja da je mozak imao nekoliko milijuna godina za prilagodbu, a prema sadašnjim spoznajama mozak registrira samo jedan trilijun dio onog što nas okružuje i što nam se događa. Naš um naime pokušava pojednostaviti vanjsku stvarnost da bi je mogao analizirati i u tom procesu, po zakonitostima neurofiziologije, da bi mogao usvajati i pamtit i nove sadržaje mozak neke ranije mora zaboravljati. Stoga se ne treba razočarati ako kod pregleda mozga nikog ne nađemo kod kuće jer osobnost i duša ne mogu se vidjeti.

Mozak ne može misliti – samo čovjek misli i osjeća, svjestan je sebe i bavi se vanjskim svijetom, kao i samim sobom, a nosi i svoj unutarnji svijet i sve je to u zdravom umu skladno objedinjeno.

Shvaćena je važnost mozga i uma u suvremenom društvu i zadnje desetljeće u prošlom, 20. stoljeću proglašeno je desetljećem mozga, a čitavo sadašnje stoljeće proglašeno je stoljećem uma.

Proširuju se tako spoznaje o mozgu i umu, uz analitičku inteligenciju sve je više predmet izučavanja i emocionalna, pa socijalna, ali i duhovna inteligencija, kroz koju čovjek sebe upoznaje kao suptilni duhovni entitet i prirodu svoje duše, kako bi dostigao spokoj, ljubav i kreativnost, a što onda povećava samosvijest i kroz stalnu interakciju između misli i emocija, a energija se crpi iz istog izvora, biokognitivnog, svrhovitost te borbe jest što lakše živjeti i mudar čovjek nastoji kontrolirati svoj um. Modernom čovjeku se sve češće događa da prespava svoj život, ali buđenje, obično neugodno, čeka ga na kraju.

Premda se obostrano produbljuju, ipak postoji tenzija između znanosti i duhovnosti, premda i znanstvenik ima dušu, ali Duh je sebstvo i za postizanje dublje duhovnosti treba stalno sebe upoznavati.

Mnogi suvremeni znanstvenici, što više dopiru do novih otkrića o čovjeku i kao duhovnom biću, skloni su smanjivati tenzije između vjere i znanosti.

Spomenimo ovdje Francisa Collinsa, autora popularne knjige *The Language of God – Božji govor*, nakon što je 2000. g. upotpunjen genom čovjeka, a Collins je i kao znanstvenik kao i direktor vodio taj projekt. Potaknut novim saznanjima iznio je svoju tzv. teističku evoluciju. U mladosti i u zreloj dobi bio je ateist, ali je prije više od dvadeset pet godina prihvatio kršćanstvo. U svojoj teističkoj evoluciji navodi Collins da svemir nije mogao nastati ni iz čega, a nastao je vjerojatno prije oko 14 milijardi godina. Nastanak je okrenut održavanju života. Zasad ostaje nepoznato kako je život nastao, a kada je krenula evolucija života, prirodnom selekcijom moguća je sva dosegnuta biološka raznovrsnost bez posebne nadnaravne intervencije. U tom procesu čovjek je jedinstveno biće po svojoj duhovnoj naravi i postojanju Moralnog zakona, a što se ne može evolucijski objasniti, oprečno Darwinovoj teoriji o nastanku i podrijetlu vrsta, pa Collins logično zaključuje da nam je taj zakon netko morao dati.

Naravno da se tu javljaju mnoga pitanja i iznose i drukčije tvrdnje u znanstvenim krugovima. Tu se ističe gorljivi i govorljivi oponent, znanstvenik, evolucijski biolog Richard Dawkins, autor knjiga *Sebični gen* i *Iluzija o Bogu*, borbeni ateist koji uporno i rigidno brani darvinizam, ali se javljaju i drugi znanstvenici, poput Jerrya Coyona koji navodi da jest evolucija uobličila naš mozak, ali je on stekao takvu fleksibilnost u ponašanju da tim svojstvom mi svjesno možemo nadići ono naše ponašanje koje je upravljano genima i naučiti nove vještine ponašanja.

Tako se u toj svojevrstnoj znanstvenoj polemici iznose vrlo teška pitanja, vrijedna daljnjeg najozbiljnijeg i svestranog istraživanja. Evolucionisti prigovaraju kreacionistima da su Bibliju pisali ljudi i da ideja inteligentnog stvaranja nije znanost te da oni koji govore i vjeruju da je Bog sve stvorio samim time „priznaju“ da oni o svijetu i stvaranju ne znaju ništa.

S druge pak strane stižu pitanja kako je darvinističkom evolucijom moguće objasniti neraščlanljivu kompleksnost života do savršenstva kakav je ljudski mozak samo slučajnim mutacijama gena i matematičkom vjerojatnošću?

Kako je moglo nešto nastati iz ničega i razviti se u toliku bioraznolikost, bez obzira na to kakva je anorganska materija bila u trenutku Velikog praska! Zar je moguće isto tumačenje i tako kompleksnog ljudskog organizma samo kao stroja, poput organizma flagelata! Iz svega se može naslutiti kako je i u tim „razgovorima“ Bog temeljno ljudsko pitanje, pitanje vjere i ne-vjere a urođena je ljudska težnja da prokne u smisao svoga postojanja, pa na stanovit način može se doživjeti da moderna znanost također ide u pravcu da bi mogla postati nova vjera!

Koliko god je ljudski um savršen, on je i ograničen pa je i ljudska ideja o Bogu nepotpuna. Zato je važna beskrajna težnja za Bogom, uz milost dara vjere.

Pojam Boga i Ne-boga ostaje nespoznatljiv između teologije i ontologije, a za Bogom se traga i jezikom znanosti i mislilaštva - ali i jezikom bogoštovlja i umjetnosti. Možda se ti putovi mogu sresti u poimanju da je najvažniji dokaz opstojnosti Boga opstojnost svijeta, dakle života i svemira, čega je Bog stvoritelj. Bog je ujedno Bog i osoba i u osobnom susretu Boga i čovjeka žarište je vjere, a ta težnja čovjeku

je po njegovoj naravi imanentna. On Boga može prihvatiti i u vjeri da je Bog nevidljiv, dakle i nepredodljiv, ali se Bog može prikazati simboličnim, analogijskim i alegorijskim predodžbama, što je nama shvatljivije zbog naših mogućnosti i naše naravi. Ali još kraći put do Boga jest vjera, a to obuhvaća i ljubav i milost, kao uzvraćenu ljubav, a da Bog ostane u vječnosti, a čovjek u svome vremenu sličan Bogu, bez težnje za pijedestalom Nadčovjeka.

Tako su temeljni putovi kršćanstva i njegova svestrana prožetost svijeta time objava i nije samo privatna stvar, već se ostvaruje u cjelovitom društvu, a to mogu posvjedočiti i jezici kroz koje se kršćanstvo širilo od svoje pojave do danas.

Ipak se i u suvremenoj znanosti otvaraju područja u kojima znanstvenici i teolozi mogu surađivati bez predrasuda, kao primjerice na očuvanje ljudskog identiteta. Primjerice sve se dublje upoznaje ljudski gen, a čovjek sve više postaje izgubljen u svijetu tzv. globalizacije u kojoj pojedinac gubi identitet. Tu mu može pomoći i vjera, kao osobno duboko iskustvo, i ljubav kao jedna od dominantnih emocija.

Naravno, u suradnji na područjima vjere i znanosti treba izbjegavati ideološku ukočenost ili umišljenu svetost, kao i znanstvenu i svaku drugu isključivost te posvećenu materijalizaciju, kao i neumjerenost na svim područjima ljudske egzistencije.

Zar nismo, u današnjem svijetu i posebice, svjedoci kako grozničava žudnja za užicima i za srećom ljude udaljava od nje i odvodi ih u ovisnost i konačnu propast, dok strpljivom i smjernom sreća pripada po zaslugi.

I što je to sreća uopće? Moć, novac, ugled, ljubav s naglaskom na tjelesnosti ili tiho bdjenje u svetosti darovanih dana?! Ima li moći bez osjećaja krivnje ili ljubavi bez kajanja i boli! Nerijetko čovjek čitav život provede u traganju za ljubavlju, a na kraju ostaje nezadovoljan, jer prihvaća ono u što sam sebe uvjerava, ali kad bi znao ono što voli najčešće bi prestao to voljeti.

Usprkos dosadašnjim znanstvenim dosezima u istraživanju mozga ljudski mozak ostaje pun tajni i iznenađenja pa se ispituju i ljudske predispozicije za meditaciju, empatiju, ali i altruizam i moralni izbor kao i religioznost.

To svakako treba tumačiti kao znanstvene težnje i ciljeve i zasad je kao znanstveni ideal u neuroznanosti želja da se promatra gen u akciji, da se „slikom“, uvjetno rečeno, dakle *imaging* tehnikama, kao što su sada funkcijska magnetna rezonancija, pozitronska tomografija a i pojedinačna fotonska kompjutorizirana tomografija, i sličnim sofisticiranim tehnikama prate promjene u mozgu koje nastaju uz ljudske misli. Treba zadržati kritičnost u tumačenju jer kad bi se i sve te promjene mogle „naslikati“, to ne znači da smo „nacrtali“ ljudske osjećaje i duhovna iskustva, već samo to da smo suptilnim tehnikama mogli pratiti organske promjene moždanih struktura na elektrobiokemijskim razinama.

Znanstvenici, pa i oni najveći, samo su ljudi i neki od njih zalazeći u područja tumačenja vjere počinili su pogreške upravo prema znanstvenim postulatima, po kojima su stekli svoja priznanja. Spomenut ću ovdje samo Alberta Einsteina, koji je govorio da je vjera djetinjasta zabluda ali naravno da se to nikakvim znanstvenim metodama ne može dokazati. Einstein je bio Židov, ali je u djetinjstvu pohađao katoličku školu i prema tumačenjima jednog drugog uglednog Židova Sigmunda Freuda, u psihoanalitičkom procesu, nije li i to moglo zbunjivati Einsteina, koji je inače u svom ponašanju katkad iskazivao i neočekivane specifičnosti, primjerice znana je ona njegova snimka gdje se pred kamerom djetinjasto smije s ispruženim jezikom. Možda je ma-

nje poznato da je Einstein svirao i violinu i kada je slušao glasovitog violinista Yehudija Menuhina, na kraju koncerta je uzviknuo: „Sada znam da Bog postoji“.

Inače u pravilu znanstvenici su skromne i strpljive osobe pa primjerice u radu koji je prošle godine objavljen u uglednom časopisu *Nature* (Priroda) u kojem se opisuju promjene u mozgu ozlijeđenih osoba u točno određenom području, tzv. ventromedijalnom prefrontalnom cortexu, pri pokusima koji bi ukazivali na moralni izbor ... i uočene promjene vrlo se oprezno tumače, a ne kao konačno postignuće kojim se rasvjetljuje moralna strana čovjeka.

Nedavno je u istom časopisu objavljen i rad (dva rada) našeg znanstvenika Ivana Đikića sa suradnicima o tzv. proteinskim čistačima u malignim procesom zahvaćenom tkivu, ali to se nikako ne treba tumačiti kao da je nađen lijek protiv raka!

Samo još jedna natuknica o kakvim se kompleksnim procesima radi. Može se navesti podatak da 2000. g. kada je sekvenciran ljudski genom, što je bilo najveće otkriće u genetici ali malo bolji poznavatelji već su tada ukazivali na to da je to metaforički rečeno tek dječja igra prema zadaći koja je pred znanstvenicima na tome području a to je izradba mape proteina, tzv. proteom jer djelovanje gena iskazuje se stvaranjem specifičnih proteina, dakle bjelančevina, koje uz specifične enzime, opet proteinskog sastava upravljaju procesima neophodnim za ljudski život.

O kakvim se kompleksnim ispitivanjima radi, može se ilustrirati, uz već ranije navedene podatke o mozgu, da samo jedna DNK zavojnica ima 3.1 milijardu slova, što predstavljaju parove baza, a 20 građevnih blokova aminokiselina proizvodi različite proteine potrebite za ljudski život. Duljina svih DNK u ljudskom tijelu dostiže 600 razdaljina između Zemlje i Sunca. Ljudsko tijelo ima 100 trilijuna stanica, a svaka je potrebita da bi se omogućilo rađanje sljedećeg novog života. Tako bi se u nedogled moglo nastaviti s podacima koji doista djeluju čudesno - do čuda, a najveće čudo je ipak čovjek, kako je to već i Sofoklo pjevao u svojoj drami o Antigoni.

Na drugoj strani od čovjeka i Svemir ima svoja čuda, pa svaka galaksija, a ima ih unedogled, ima stotine milijarda zvijezda, a u dubini te silne materije nema opipljivosti, samo prostor i energija. I elementarna kvantna energija nevidljiva je i već dulje vrijeme vojska znanstvenika, fizičara, traga za tzv. Božjom česticom, zapravo prvotno nazvanom Higginsovom česticom po irskom znanstveniku ali se njegov kolega našalio pa ju nazvao Božjom, ali joj u trag još nisu ušli.

S obzirom na protok vremena morat ću i na sebe primijeniti spoznaju da ljudski mozak ima funkciju rješavanja mnogih problema pa i onih koje sam napravi i moram privesti ovo izlaganje kraju premda sam uspio iznijeti samo neke natuknice od onog što bi se o ovako imenovanoj temi moglo izlagati i raspravljati, ali mala utjeha može biti u tome da je znanošću i nemoguće u cijelosti ovladati, i po onom *Ars longa* ... a za vjeru je puno važnije da svatko prolazi tim veličanstvenim putem. Meni je s jedne strane olakšanje ako nisam koga malo zbunio svojim nespretnim istupom, koji mi je donio još jednu pouku kako sam ostao daleko od onog poziva našeg Spasitelja da budemo savršeni kao Otac naš nebeski, ali ako mogu svima nazočnima uputiti poruku, a i samom sebi, usprkos našim nevelikim snagama, ustrajmo na putu savršenosti i pouzdajmo se u pomoć i milost Božju!

Udruga đaka i prijatelja Franjevačke klasične gimnazije Visoko e.V.

Gemeinschaft ehemaliger Schüler und Förderer des Franziskanergymnasiums
in Visoko

Predsjednik: Mijo Nujić, Kettler Str. 13, D - 67065 Ludwigshafen,
tel.: 0621 / 574738

internet: www.udrugafkgvisoko.com, e-mail: mijonujic@web.de

Izvještaj s godišnjeg sastanka Udruge đaka i prijatelja Franjevačke klasične gimnazije Visoko, održanog u Böblingenu 4. i 5. 10. 2008.

Ivan Jeleč, tajnik

Predsjednik Udruge bivših visočkih đaka - Ogranak za Njemačku, Slavko Burić, pozvao je članove na susret u Böblingen 4. i 5. listopada 2008.

Odazvali su se sljedeći članovi: Tomo Barbić, Anto i Katica Batarilo, Slavko Burić, Jozo i Anđa Čaćić, Marijan Dadić, Anto Đoja, Jozo Džambo, Kazimir i Marija Gučanin, Ivan i Ankica Jeleč, Anto Jeličić, Janko i Dragica Jelušić, Vladislav i Marija Lekić, Franjo Lozić, Mijo Nujić, Pero i Gordana Pušić, Vinko Stjepandić, Mirko Vidačković. Kao gosti na susretu bili su predsjednik Udruge iz Zagreba Vine Mihaljević i rizničar Središnjice Anto Franjičević, fra Ilija Jerković (Plehan/Slavonski Brod), Nikica Džambo (München) i Mijo Božić (Tübingen). Neki su se pismeno, neki telefonski ispričali, a neki opet uopće nisu reagirali na upućeni poziv.

Predsjednik Slavko Burić predložio je sljedeći dnevni red:

1. Pozdrav.
2. Izvješće predsjednika Udruge o radu u protekloj godini
3. Izvješće rizničara o „imovinskom stanju“
4. Rasprava o izvješćima i njihovo usvajanje
5. Izbor novog predsjedništva
6. Program rada Udruge u sljedećem razdoblju
7. Razno

Sudionici susreta jednoglasno su prihvatili predloženi dnevni red.

1) Predsjednik je pozdravio sve nazočne članove i goste i zahvalio na dobroj suradnji u protekle dvije godine. Nakon pozdrava obratio nam se fra Ilija Jerković, voditelj Centra za rehabilitaciju i odgoj djece „Zlatni cekin“ iz Slavonskog Broda i kapelan na Plehanu, te izrazio svoje zadovoljstvo što je ovdje i što osjeća da duh „Visokog“ i dalje živi među nama. Nakon fra Ilije obratio nam se Vine Mihaljević, predsjednik Središnjice Udruge iz Zagreba. Vine je istaknuo da je njegova osobna želja, a isto tako i želja predsjedništva Središnjice da suradnja sa Ogrankom iz Njemačke

bude još bolja, da bude otvorena i da se eventualni problemi odmah rješavaju na razini predsjedništva, a ne da poluinformacije nepotrebno zaoštravaju situaciju, jer se neki nesporazumi događaju ili nenamjerno ili zbog nedostatka pravih informacija.

2) U protekle dvije godine nije bilo većih i značajnijih projekata. Na ranijim susretima rečeno je da se ciljevi u narednom razdoblju trebaju definirati i da Udruga prije svega treba nastojati njegovati prijateljstvo i druženje članova, a sve to protka-
no duhom „francescanesimo“, to jest duhom „herceg-bosanskog fratarluka“.

U protekloj godini naš član dr. Ivan Tomislav Međugorac vratio se u Bosnu, u samostan Kreševo. Predsjedništvo mu je uputilo čestitku za njegov 80. rođendan. Hvala mu za sve što je učinio u svim ovim godinama za Udrugu čiji je član od njegov osnivanja.

Predsjednik je pročitao pismo Nike Radata u kojem se Niko zahvaljuje za sve što je doživio u Udruzi. Iz osobnih razloga ne može više biti član Udruge, ali duhom ostaje uz nas i ideju Visokog. Predsjenik Burić zahvalio je Niki pismenim putem za njegov veliki doprinos kod samog osnivanja Ogranka. Niko je bio prvi predsjednik i dugogodišnji potpredsjednik podružnice Udruge u Njemačkoj

3) Rizničar Kazimir Gučanin iznio je detaljno izvješće o financijskom poslovanju u protekloj godini. Iz izvješća se vidi da članarina pokriva troškove naših susreta i „visočku tombolu“. Odlukom predsjedništva odlučeno je da Ogranak uruči fra Iliji Jerkoviću 500,00 € kao pomoć za izgradnju crkve i samostana na Plehanu i da mu se plati avionska karta u iznosu od 176,00 eura.

4) Izvješće tajnika i rizničara dani su na raspravu i jednoglasno su usvojeni.

5) Dosadašnji predsjednik zahvalio se na dužnosti i time dao članovima mogućnost predlaganja i izbora novog predsjedništva. Predloženo je radno predsjedništvo: Anto Jeličić, Franjo Lozić i Vine Mihaljević. Prijedlog je usvojen i staro predsjedništvo je razrješeno.

Za predsjednika je predložen Mijo NUJIĆ, Kettlerstraße 13, 67065 Ludwigshafen te jednoglasno izabran i potvrđen kao novi predsjednik Ogranka Udruge. Nujić je zahvalio na povjerenju i prihvatio se dužnosti predsjednika kroz naredne dvije godine. Za potpredsjednika predložen je Jozo DŽAMBO, Blütenstraße 8, 80799 München. Džambo je jednoglasno izabran i potvrđen za potpredsjednika. Za tajnika predložen je dosadašnji tajnik Ivan JELEĆ, Diedenhofenstr. 1, 70435 Stuttgart. Potvrđen je jednoglasno. I on se prihvatio dužnosti. Za rizničara je predložen Kazimir GUČANIN, Blumenstr. 13, 73650 Winterbach. Gučanin je također potvrđen jednoglasno. Nakon izbora novog predsjedništva Slavko Burić je ustupio novom predsjedniku daljnje vođenje sjednice.

6) i 7) Novi predsjednik zahvalio je na povjerenju i zamolio članove za suradnju u narednom periodu. Obecao je kako će nastojati da komuniciranje između Središnjice i Ogranka bude što življe i korektnije, a isto tako da i prijedlozi članova iz Njemačke budu realizirani ukoliko su realni i ostvarivi. Pošta između Zagreba i Nje-

mačke odvijat će se ubuduće e-mailom; za komunikaciju i pravovremenu razmjenu informacija odgovorni su predsjednici.

- Anto Franjičević, rizničar Središnjice, upozorio je na to da je povezivanje Središnjice i Ogranaka prijeko potrebno. Važno je voditi računa o tome kako ćemo opstati i na koji način povezati i ujediniti financije. Važno je također znati tko se od nas čime bavi i na koji način mi članovi možemo reklamirati i preporučivati jedni druge. Na taj način bismo financijski mogli bolje pomoći Udrugu.
- Odlučeno je da se 25 % od članarine svake godine upućuje Udruzi u Zagreb, a to kao prilog za troškove tiskanja Biltena, poštarine i dr. Ovakva odluka bila je donesena još ranijih godina, ali je potpuno pala u zaborav. Od sada bi trebalo paziti da se ovog dogovora striktno drži.
- Anto Jeličić postavlja pitanje priloga za tombolu visočkim đacima. Nakon raznih prijedloga na koncu je odlučeno da se u Visoko za tombolu pošalje 500 € te da se suma za ovu namjenu svake godine, već prema našim mogućnostima i stanju konta, nanovo utvrdi.

Jeličić koristi ovu priliku da kratko predstavi knjigu fra Bone Ravlića *Nebo-lom duše* koju je on priredio, a izdali nakladna kuća „Svjetlo riječi“ i franjevački samostan Rama.

Jeličić nadalje postavlja pitanje kako animirati kolege u Austriji da se oni više uključe u rad Udruge. Oni formalno ne tvore podružnicu Udruge, premda ih, posebno u Beču, ima dovoljno da bi osnivanje jedne podružnice bilo ostvarivo. Ima se dojam da kolege iz Austrije stoje po strani, što je velika šteta, posebno kada se zna da su oni na kulturnom području vrlo aktivni. Pozivaju se i mlađi članovi da se uključe u rad Udruge te tako osvježe i obogate naš rad.

- Slavko Burić će u svojstvu dosadašnjeg predsjednika podružnice javiti službeno Provincijalatu Bosne Srebrene u Sarajevo i upravi Franjevačke klasične gimnazije u Visoko o našem ovogodišnjem sastanku i novoizabranom predsjedništvu.
- Tomo Barbić iznosi svoju zamisao kako bi trebalo utjecati na provinciju Bosnu Srebreu da barem u jedan od franjevačkih samostana u Bavarskoj, koji su ostali bez fratara, pošalje jednoga ili više svojih članova. Mišljenja o ovom prijedlogu bila su oprečna. Zaključeno je da Tomo svoju zamisao artikulira pismeno i uputi Provincijalatu u Sarajevo.
- Jozo Džambo moli Peru Pušića, koji je ovom prilikom, a i prethodnog dana iznio više ideja i prijedloga kako bi se Udruga mogla kulturno-umjetnički angažirati, da svoje zamisli artikulira pismeno i da se taj nacrt pošalje kolegama na razmatranje.
- Džambo također predlaže kolegama iz Zagreba preko ovdje nazočnih Vine Mihaljevića i Ante Franjičevića da na jednom od sljedećih sastanaka Središnjice razmotre mogućnost izrade CD-a s tekstovima karakterističnim za povijest franjevaca u Bosni i Hercegovini. Džambo će svoj prijedlog pismeno uobličiti i poslati na razmatranje kolegama u Zagreb kao i kolegama u Njemačkoj.

- Pero Pušić izražava pohvalu za upravo objavljeni *Leksikon članova Udruge*, ali stavlja i neke primjedbe na neujednačenost djela. Vine Mihaljević odgovara da je urednik *Leksikona* mogao uvrstiti samo onaj materijal koji mu je dostavljen. Mnogi kolege nisu upitnike uzeli ozbiljno.
- Pušić nadalje predlaže da se u obliku nekog prospekta ili flyera napravi kratak opis Udruge i njezinih ciljeva. Takav jedan prospekt već je postojao i nje ga bi sada trebalo aktualizirati i nanovo tiskati.
- Pušić želi službeno znati što se dogodilo s projektom skupljanja emigrantskog tiska koji je on inicirao. Taj je materijal, nakon što u Visokom i Sarajevu za to nije postojao interes, smješten u samostanu Rama-Šćit, ali nema nikakvih podataka u kakvom se stanju nalazi taj materijal. Je li bibliotekarski obrađen i je li uopće dostupan za korištenje. Jozo Čaćić će se preko kolege Mije Vidovića, koji je organizirao transport, a Anto Jeličić preko samostana u Rami informirati o stanju stvari.
- Anto Đoja predlaže da se sastanak Udruge 2009. godine održi ponovno u Wiesbadenu gdje je održan i naš jubilarni sastanak 2007. godine. Marijan Dadić će stupiti u vezu s fra Ivicom Alilovićem i preko njega se raspitati da li Wilhelm-Kemp-Haus (Wiesbaden-Naurod) stoji na raspolaganju za održavanje sastanka u vrijeme koje nama odgovara.
- Susret je nastavljen u subotu navečer uz dobru čašicu, dobar zalogaj i još bolje raspoloženje i tako se po ne znam koji put potvrdila ona franjevačka: Kako je lijepo i ugodno kad se braća nađu zajedno!
- U nedjelju smo sudjelovali na svetoj misi u Sindelfingenu u 13.00 sati. Fra Ilija Jerković je predvodio misno slavlje i u svojoj propovijedi govorio o stradanju Posavine, a posebno Plehana u ovom zadnjem ratu. Iako potpuno porušen, Plehan je simbol novog rađanja, simbol otpora. Hvala fra Iliji, a isto tako i fra Marinku koji nas je po drugi put ugostio i počastio. Nakon sv. mise nastavili smo druženje u prostorijama misije Sindelfingena.

Stuttgart, 23.11. 2008.

Visočani u Böblingenu kod Stuttgarta!

*Anto Jeličić,
München*

U kući za susrete i daljnju izobrazbu „AWO Waldheim“ u Böblingenu kraj Stuttgarta, smještenoj u netaknutoj stoljetnoj šumi u kojoj smo u nedjeljnim jutarnjim satima na njenim proplancima i šumarcima promatrali igru radoznalih i plašljivih srna s lanadima, 4. i 5. listopada 2008. godine Udruga đaka i prijatelja Franjevačke klasične gimnazije u Visokom, podružnica Njemačka, održala je svoju godišnju skupštinu. Mjesto nam je već bilo poznato jer smo tu i prije tri godine, došavši iz svih krajeva Njemačke, obnavljali uspomene iz Visokog i planirali smjernice rada za sljedeće godine.

U Waldheimu se skupilo tridesetak bivših đaka, njihovih supruga i prijatelja koji su gotovo u obiteljskom ozračju održali godišnju skupštinu na kojoj se biralo novo vodstvo i razgovaralo o radu između godišnjih skupština i o planovima za budućnost. U radu skupštine sudjelovali su i gosti iz Predsjedništva Udruge u Zagrebu predsjednik dr. Vine Mihaljević i rizničar Anto Franjičević. Skupu je nazočio i konzul Bosne i Hercegovine u Münchenu gosp. Nikica Džambo. Među nama je bio i kolega iz visočkih dana fra Ilija Jerković s Plehana, a sada na službi u Slavonskom Brodu i na Plehanu. U razgovorima i informacijama - koje su se tražile i pružale – prevladavala je briga za Visoko i naše ostvarenje zajedništva u življenju vrednota koje smo kao đaci ponijeli iz visočke gimnazije. Nije tu bilo nikakve nostalgije za dječaćkim danima, prepričavanja nestašluka s kolegama i profesorima iz đaćkih dana. Skup je prožet nastojanjem odraslih ljudi koji desetljećima djeluju, uglavnom kao socijalni radnici, s Hrvatima, ali i s drugim strancima pa i samim Njemcima od Münstera na sjeveru Njemačke do Traunsteina na jugu Bavarske, da što bolje usklade zajedničke interese i u radosti susreta prikupe snagu za nutarnji rast i rad s drugima. Udruga bivših visočkih đaka i prijatelja u Njemačkoj kao uostalom i cijela udruga sa sjedištem u Zagrebu zaista je nešto posebno, možda jedinstveno na našim prostorima zbog duboke povezanosti s Franjevačkom klasičnom gimnazijom, provincijama Bosnom Srebrenom i hercegovačkom provincijom. Hercegovačka provincija dugo je godina u vrijeme komunističke Jugoslavije školovala svoj podmladak u Visokom, tako da su danas mnogi Hercegovci, bivši visočki đaci, veoma aktivni članovi Udruge. Dosadašnji predsjednik Udruge za Njemačku, gosp. Slavko Burić, Konjičanin, bivši je đak u Visokom iz hercegovačke provincije. Koliko su bivši Visočani u Njemačkoj za vrijeme rata i u poraću činili i uradili na dobro ljudi, posebno opet katolika u Bosni i Hercegovini, teško je izmjeriti mjerama za količinu. Na našim dosadašnjim godišnjim susretima bilo je i o tome riječi, iako su pojedinci koji su sav svoj trud i snagu usredotočili na pružanje pomoći ponizno šutjeli o svojim djelima. Rad u tišini, u pozadini, u motiviranju drugih da pomognu siromašnima, rad je u duhu Gimnazije. Vrednote otvorenosti, tolerancije, poštivanja drugog i drugačijeg, ljubavi prema svome narodu i životu u Bosni i Hercegovini temelj su naših susreta i zajedničkog rada

Na skupštini u Böblingenu dr. Vine Mihaljević i Anto Franjičević iz Zagreba informirali su o radu Udruge u Zagrebu, o radu na izdavačkom i promotivnom polju kao i o skupštini održanoj 14. lipnja 2008. u samostanu hercegovačkih franjevacu u zagrebačkoj Dubravi. U razgovoru je posebno do izražaja došla još jača potreba po-

vezanosti njemačke podružnice s Udrugom u domovini kao i animiranje bivših đaka za druženje i rad u Udruzi koji su ostali izvan Udruge na području Bosne i Hercegovine, Austrije i Švicarske.

Za sljedeće dvije godine izabrano je novo vodstvo za Njemačku, a čine ga: Mijo Nujić (Ludwigshafen), predsjednik; dr. Jozo Džambo (München), potpredsjednik, Kazimir Gučanin (Stuttgart), rizničar i Ivan Jeleč (Stuttgart), tajnik. Kolegama Slavku Buriću i Niki Radatu izrekli smo riječi hvale i zahvalnosti na dvogodišnjem uspješnom vođenju Udruge.

Pomirenje

Prijedlog za jednu od mogućih aktivnosti Udruge

Jozo Džambo

Na sastanku podružnice za Njemačku naše Udruge, održane u Böblingenu 4. i 5. 10. 2008. godine, izneseno je više prijedloga o mogućim kratkoročnim i dugoročnim aktivnostima u skladu s ciljevima i Statutom Udruge. Jedan prijedlog dao sam tom prigodom i ja i obećao da ću ga i u pismenom obliku dostaviti kolegama u Zagrebu i Njemačkoj, što ovime činim.

Na *Dies academicus*-u, koji je Udruga 13. veljače 1999. godine organizirala u čast fra Ignacija Gavrana, jedna od točaka bio je nastup glumca Božidara Bobana koji je čitao izvatke iz franjevačkih bosanskih kronika. Priznajem da sam osobno to čitanje doživio kao nešto posebno i nezaboravno: glumčev glas, intonacija, ritam ... U tom trenutku postalo mi je jasno da tekstovi iz kronika, koji su mi dobro poznati i koje sam više puta čitao „u sebi“, umjetničkom prezentacijom postaju neusporedivo bogatiji i sadržajni.

Imajući vrlo dobro u sjećanju glumčev nastup u Zagrebu, predlažem Udruzi da na jednome od sljedećih radnih sastanaka i dogovora razmotre i mogućnost izrade jednog (a možda i više) CD-ova s izborom iz franjevačkih kronika i u realizaciji umjetnika tipa Božidara Bobana.

Uz CD bi svakako trebalo izraditi opširan *booklet* s informacijama o franjevačkoj prisutnosti u Bosni i Hercegovini, a posebno o franjevačkoj kroničarskoj tradiciji i njezinoj važnosti za povijesnu memoriju u bosansko-hercegovačkim relacijama.

Danas se sve više i više literarna i druga djela, počevši od Biblije pa do *Kapitala* Karla Marxa i romana Karla Maya, mogu naći (pro)čitana na CD-ovima. Mislim da bi jedno ovakvo izdanje temu bosanskog franjevaštva približilo i onima koji će rijetko imati prilike upoznati ovaj najvažniji spisateljski produkt bosanskih franjevaca kao i onima koji i nisu posebno motivirani za čitanje, ali jesu za slušanje.

Ukoliko ovaj prijedlog naiđe na pozitivan prijem, spreman sam u razgovoru i suradnji s drugim kolegama još detaljnije razraditi ovu ideju i pismeno je još konkretnije formulirati.

U slučaju pozitivnog odgovora na prijedlog kolege iz Zagreba trebali bi se informirati o tehničkim, financijskim i organizacijskim mogućnostima ostvarenja projekta koji bi se eventualno mogao realizirati u koprodukciji s, na primjer, provincijom Bosnom Srebrenom, izdavačkom kućom Svjetlo riječi, nekim audio-poduzećem ili dr.

München, 25. 11. 2008.

Franjevačka klasična gimnazija

Bosne Srebrene 4 • BiH-71300 VISOKO

tel. 032 738 723 • fax 032 738 753 • www.frklas-gimnazija.edu.ba • mailto:anodno@bih.net.ba

Udruga đaka
FKG

Molba za potporu oko studijskog putovanja

Poštovani prijatelji, dragi kolege!

Prije nepune dvije godine obratili smo Vam se za pomoć u organiziranju studijskog putovanja naših učenika trećeg i četvrtog razreda u Grčku. Veoma smo ponosni jer je – zahvaljujući i Vama – taj naš projekt u svim segmentima uspio i tako opravdao Vaše povjerenje i podršku. Dokaz je tomu i brošura pod naslovom *Saxa Aquantur*, koju smo kao mali znak zahvalnosti posvetili svima Vama, našim dobročiniteljima. U nju smo uvrstili svoja nova saznanja i utiske s toga putovanja te ih tako s Vama podijelili.

Danas, nakon dvije godine, stasale su nove dvije generacije naših gimnazijalaca, kojima također želimo otvoriti vrata u opipljivi svijet antičke kulture, omogućiti im da prođu kroz Propileje do Partenona, zagledaju se u oči karijatidama, čuju šapat Muza s Helikona, uđu kroz mikenska Lavlja vrata, s Pavlom iz Tarza prođu drevnim Kotintom i istrče my olimpijski krug. Putovanje koje namjeravamo poduzeti, kao i prije dvije godine, motivirano je željom za znanjem i upotpunjavanjem obrazovanja naših đaka, koji su u Bosni i Hercegovini i dalje bez premca u poznavanju klasičnih jezika i antičke kulture. Svjesni da su mnogi naraštaji đaka naše Gimnazije ostali uskraćeni za ova znanja, jednako smo tako uvjereni da smo ih dužni, ako ikako možemo, priuštiti današnjim generacijama. Smatramo da je ulaganje u obrazovanje i kulturno uzdizanje mladih ljudi ipak najbolja i najisplativija investicija.

Kako roditelji naših đaka većinom nisu u mogućnosti izdvojiti cjelokupan iznos potreban za ovo putovanje, molimo Vas da nam pomognete. Bit ćemo Vam silno zahvalni za Vaš svaki, pa i najmanji dar.

Svoj dar možete dostaviti osobno ili na sljedeći račun:

Vlasnik računa: Franjevačka klasična gimnazija

Adresa: Bosne Srebrene 4, 71300 Visoko

Ime banke: UniCredit Bank

Adresa banke: Kardinala Stepinca bb, Mostar

Broj računa: 3389002207281085 (s naznakom za studijsko putovanje)

IBAN: BA393389002207281085

SWIFT: UNCRBA22

Cijeneći Vašu darežljivost i solidarnost, unaprijed Vam iskreno zahvaljuju i srdačno Vas pozdravljaju đaci, odgojitelji i profesori Franjevačke klasične gimnazije u Visokom.

Mir i dobro!

Visoko, 23. siječnja 2009.

fra Ivo Studenović

fra Ivo Studenović, ravnatelj

Salimović

Novaković

Žarić

Članovi školskog organizacijskog odbora

Etika u gospodarstvu i odgovornost za budućnost (integrativni procesi)

Mile Marinčić

U posljednje vrijeme svjedoci smo alarmantnog stanja što se gospodarstva tiče, i to planetarno gledano. Nema države na svijetu koja nije osjetila teškoće izazvane recesijom, koja je započela u Americi, te se vrlo brzo proširila i ostatkom svijeta, a prva država koja je u Europi priznala pogođenost recesijom bila je Njemačka. Neke države pogođene su više, neke manje. U situaciji u Hrvatskoj zrcale se događanja u svijetu, i koliko god se naše političko vodstvo trudilo primiriti situaciju, na kraju je ipak moralo priznati kako je i nas zahvatila recesija. Razmišljanja stručnjaka različita su od onih kako Hrvatska uopće nije dosegla standard gore spomenutih država, pa i ne može osjetiti recesiju, te da je recesija izazvana, ili bolje rečeno da je izgovor za promašenu (neodgovornu) gospodarsku politiku, do onih koji smatraju kako je recesija pogodila Hrvatsku i kako moramo tražiti rješenja, ali rješenja teško nalazimo jer se za ovakvu situaciju nismo pripremili, što će opet reći da nam je vodstvo upitno ili u najmanju ruku neodgovorno. Kako god postavili problem, uočit ćemo jednu činjenicu: za svladavanje krize potrebno je odgovorno, usuđujem se reći etično vodstvo. U tom pravcu integrativni govor unutar etike u gospodarstvu ili u okvirima bioetike dobiva na značenju i postaje sve aktualniji. Obraniti čovjeka i njegovo ljudsko dostojanstvo, ali i obraniti bivstvovanje (opstanak) svijeta uopće nekako se nameće kao imperativ za suvremeno društvo, i to pluri-perspektivno gledajući.

Gospodarstvo i politika traže etiku

Razvidno je kako i gospodarsko područje traži i zahtijeva etiku. Svakako ovdje treba spomenuti kako poslovna etika koja je kod nas prisutna zadnjih godina nije isto što i etika u gospodarstvu. Gospodarska etika pojmovno je puno šira i pokriva cjelovito životno područje, za razliku od poslovne etike koja se pokušava specijalizirati za puno uže životno područje. Mnogi će još dodatno isprovocirati situaciju upitom može li se uopće govoriti o etici tamo gdje je temeljna odrednica profit. Naravno, ako ovako površno postavimo problem, onda će pojam etike postati nešto što je suvišno ili će eventualno biti prisutan samo kao nešto posebno, određeno za poslovanje izvan temeljnih etičkih i moralnih načela, te nas na taj način vrlo lako povući ka etičkom relativizmu i skepticizmu.

U današnje vrijeme kad su gospodarstvo i politika u takvoj međusobnoj povezanosti doslovno možemo reći u simbiozi, neophodno je progovoriti i o potrebi etike u politici, a razdvajamo ih kako bi nam čisto pojmovno bili razumljiviji. Naime, politika i političke vođe odlučuju u kojem će pravcu ići gospodarski razvoj jedne države, ali ne samo države već i svijeta. Što se više poradi na odgoju za etičnost i odgovornost, to će se zasigurno više i brže smanjivati temeljni problemi s obzirom na ogromne razlike između bogatih i siromašnih, ali i s obzirom na opstanak svijeta i čovjeka. Umijeće pravoga vodstva (koje je na poziciji) nije niti se oslikava u bahatosti, samodostatnosti ili u egoističko-totalitarističkom ponašanju. Naprotiv, umijeće pravoga vodstva jest u stalnom preispitivanju samoga sebe, s jasnim vizijama za

budućnost, koje će pratiti odgovornost za čovjeka i prirodu (svijet) kako na lokalnoj tako i na globalnoj razini.

Pomisliti kako se u ovakvom promišljanju i konstelaciji snaga želi moralno osuditi politiku i političare s jedne, ili tržište, konkurenciju i tehničko-tehnološki napredak s druge strane, bilo bi uistinu promašeno. Naprotiv, samo se želi ukazati na to kako niti politika, niti gospodarstvo ili tehnika ne postoje samo za sebe i nisu samo sebi svrhom, već imaju puno veće značenje i ulogu, o kojima mogu promišljati i govoriti i filozofi, teolozi, sociolozi... Ne samo da mogu već su na to i pozvani ako stvar stavimo u integrativne procese i suvremena etička strujanja.

Svjetski ethos

Na tragu već spomenutih problema koji se tiču etike unutar politike i gospodarstva, ali prije svega potaknut i sve ozbiljnijim pitanjem opstanka čovjeka i svijeta teolog i etičar Hans Küng 90-tih godina prošlog stoljeća započinje projekt svjetski ethos (Welt-ethos). Njegov projekt je na svom samom početku rezultirao nastankom Deklaracije o svjetskoj etici u Čikagu 1993, koju je donio i potvrdio Parlament svjetskih religija. Svijet je kao izrazito vrijednu prihvatio Küngovu ideju svjetski ethos, što je razvidno iz priznanja s mnogih učilišta, te poziva sa svih kontinenata da dođe i prezentira svoju ideju. Sama ideja iznjedrila je još dva vrijedna djela iz ruke istog autora, Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo i Svjetski ethos za svjetsku politiku. Netom prije Künga Hans Jonas nas je svojim djelom *Princip odgovornost*, stavljajući naglasak na tehničko-tehnološki napredak uveo u razmišljanje o „novoj etici“, kojoj će temeljna zadaća biti odgovoriti na pitanje opstanka.

Küng će reći kako trebamo:

- jednu politiku iz odgovornosti, koja traži ostvarenje uvijek iznova nalazeće teške ravnoteže između ideala i realnosti
- jedno gospodarstvo iz odgovornosti, koje zna povezati gospodarstvene strategije s etičkim uvjerenjima

U ostvarenje ove zadaće mogu i poželjno je da se uključe svi, a pogotovo odgojne ustanove, znanost, mediji, religije, politika i druge ustanove. Uočljivo je kako se nakon svega rečenoga pojam integrativnosti nameće sam po sebi.

Integrativni procesi

Na kraju činjenica je kako se nalazimo u stoljeću integrativnih procesa. Tako će profesor Ante Čović reći: „Znanost Mittelstraß definira kao poseban oblik djelatnosti u kojem se stvara znanje, a sveučilište kao mjesto na kojem se ono stvara i posreduje, te pri tom uočava kako je pala u zaborav izvorna ideja prema kojoj znanost i sveučilište nisu samo institucije koje proširuju znanje, nego institucije koje pružaju orijentaciju u društvenom životu“. U tom kontekstu kaže dalje: „svoje filozofsko utemeljenje integrativna bioetika nalazi u filozofiji perspektive, posebice perspektivističkom razumijevanju istine. Kao što sam naziv odaje, njeno je temeljno metodološko određenje integrativnost, i to posebna forma integrativnosti, naime introspektivnost, koja zahvaća i spoznajno posreduje široki raspon heterogenih perspektiva, što se sažima upravo u pojam pluriperspektivizma“. Upozorava pri tom kako sama

integrativna bioetika uključuje tri temeljne skupine perspektiva: *znanstvene* (u užem smislu), *normativne* i *kulturne*.

U tom kontekstu možemo razumjeti i Integrativnu gospodarsku etiku Petera Ulricha, a i sam Küngov projekt svjetskog ethosa svakako je moguće staviti u kontekst integrativnih procesa. Čuda se ne događaju preko noći, pa tako ni u pravcu integrativnih procesa ne možemo preko noći dobiti gotova rješenja, ali zasigurno imamo dobre smjernice za budućnost, pogotovo u pogledu integrativne bioetike, koja se nekako svojim razvojem nameće kao vodilja u okviru orijentacijskog razmišljanja. Činjenica je kako se zadnjih godina intenzivno na Lošinjskim danima bioetike (s naglaskom na integrativnosti) iz različitih perspektiva promatraju ključni svjetski problemi pa i sam održivi razvoj. Ostaje nam da vidimo kamo će nas pravac koji je ponuđen dovesti.

Uskrsnuće 4

Krađa u plehanskom voćnjaku

Bilo je uobičajeno mirno ljeto 1969. na Plehanu. Duhove su zaokupljale tek vijesti o američkim astronautima na mjesecu. Brižnog fra Stanka Svalinu progonio je i jedan drugi nemir: voćnjak podno samostana ponio dobro, ali je fra Stanko ustanovio da se voće krađe i to izgleda baš nekako u vrijeme kad su fratri na večeri. Lopovi se nisu dali uhvatiti na djelu pa je fra Stankov lov potrajao, a fratri su se pomalo podsmjehivali njegovoj revnosti.

Jedne smo večeri mi sjemeništarci (I. Brkičić, M. Nujić, S. Harni) odlučili „pomoci“ fra Stanku. Uzeli smo iz M.P-ove (fra Mladen Perić) sobe njegov mantil i šešir, iz kuhinje torbu, pretvorili Ivicu Brkičića tako u „lopova“, opskrbljenog čak i pilom kojom bi, kao, prepilio ogradu. Šeširdžija se, zahvaljujući sustavu signaliziranja sa samostanskog prozora, dao u posao baš kad je fra Stanko na brzu ruku završio večeru da bi u pravi čas iznenadio lopove. I zbilja, zatečeni lopov u bijegu izgubi šešir i torbu. Fra Stanko slavedobitno pokupi stvari i s njima u fratarsku blagovaonicu, smanji ton na televizoru i vikne: „Uhvatio sam lopova!“ Fratri stanu prosvjedovati što ih ometa jer se Amerikanci upravo bijahu spustili na mjesec.

Nitko sretniji od đaka kad se ispostavilo da je M.P., gotovo bi se reklo s mjeseca, prepoznao svoj šešir. Rekao je dostatno glasno, s nešto fatalnoga mira u glasu, kako je to M.P. znao: „Daj ba Stanko, to je moj šešir“. Nije trebalo dugo da i sestra Paulina prepozna sestarsku torbu iz kuhinje.

Tu je bio i oduvijek punašni fra Celestin Vlajić, na ljetovanju kod svoga prijatelja fra Jure Vuletića. Kad je shvatio da smo mi to napravili, trbuh mu je, vele, poskakivao od smijeha. Kako je fra Celestin bio tada još aktivni profesor na Visočkoj gimnaziji, ponio je zgodu u Visoko. Tako smo se te godine vratili u Visoko kao junaci priče s Plehana. Bilo je smijeha kud god je priča stigla. Jedino je zvonar Janko (Ličanin) svečano i ozbiljno promrmljao svoj već poznati opis trojice: „Nikada ih nije bilo ni gorih ni boljih!“, a kao junaci priče mi smo se osjećali važnijim od američkih astronauta.

*Slavko Harni,
Ivica Brkičić
i Mijo Nujić*

Kasne karmine za pokojnog Prijatelja Fra Miroslavu (Miri) Baotiću u spomen

Jozo Džambo

Teško mi je zamisliti fra Miroslava Baotića kao šezdesetogodišnjaka, jer zapečaćena slika o njemu, ona u sjećanju kao i ona na fotografskom papiru, puna jest mladosti. Pa ipak, da je živ, bio bi upravo ove godine šezdesetogodišnjak.

Umro je 6. travnja 1970. godine, a rodio se 3. ožujka 1948. u toliškom selu Kostrču. Život dug, dakle, samo 22 godine i nekoliko dana. S koje god udaljenosti pogledam na ovu brojku, čini mi se mala, rekao bih: nepravedno mala. Sada nju projiciram na foliju od šest decenija i doživljavam je kao torzo jednoga života.

Da li baš torzo?

Miroslava (Miru) Baotića upoznao sam 1963. u vlaku između Žepča i Begova Hana. Fra Vitomir Vozetić, koji me je kao novošeherski kapelan te jeseni pratio u Visoko, znao je da toga dana pristižu stari i novi đaci i da je naš vlak jedini kojim će doći i grupa Posavljaka koje je on odranije poznao. Brzo ih je pronašao i odveo i mene u kupe pun veselih lica i glasova. Među ovima i Miro, čini mi se on najveseliji.

Bio je jesenski kratak dan. U Visoko smo stigli po mraku, a odveć mračnom činila mi se i zgrada sjemeništa, izvana i iznutra. Kako se u ovoj tami može biti veseo, pitao sam se. Pa ipak, hodnici su bili puni veselja i smijeha.

Moje sjećanje na Miru Baotića jest sjećanje na veselog mladića. Kada se smijao sinkrono su bila aktivna i usta i oči i obrve i jagodice. Oči su svijetlile nekim šeretlukom, nekom mješavinom dobroćudnosti i kerempuhovske šale. U gornjem redu zubi jedan je sjekutić stršio malo naprijed i svakom, pa i najmanjem smiješku, dodavao još dodatno karakterističnu boju.

Brzo smo se sprijateljili, s time što je prijateljstvo u tim godinama dobro znalo za razliku jesi li prvi ili drugi razred, tiron ili sekundan. Ta se fina hijerarhija očitovala na primjer i u uvjerenju da su oni samo za razred stariji barem deseterostruko mudriji i pametniji, da znaju sve molitve i sva pravila latinske gramatike i da s profesorima razgovaraju na ravnoj nozi. Htjeli oni ili ne htjeli, bili su takvi za nas stanoviti autoriteti i prijateljevati s nekim od njih nije bila beznačajna stvar.

Tako je Miroslav odlikovao mene što je prijateljevao sa mnom i štoviše goto isključivo samo me tako i oslovljavao: *Prijatelj* – rijetko imenom (a kada bi me i zvao imenom, onda samo Josip, htijući valjda time kazati da me

Snimio: fra. Zvonko Benković (2009)

ne želi zvati onako kao i svi drugi). U riječi *Prijatelj* bilo je stotina nijansi, pa i barem jedna od njih humoristična. Jer humor je bio velika Mirina odlika koju je onaj gore spomenuti smijeh samo još vidno pojačavao.

Na pokladnim priredbama Miroslav je bio *zvijezda*. Ne glumom ili maškeradama, nego deseterećakom kronikom sjemenišnih zbivanja. Tu nije zaobilazio ni štedio nikoga, pa ni svoga *Prijatelja*.

Sjemenište je mala čaršija, u njoj se sve brzo pročuje i prepričava dalje. Tako se u vrlo kratkom vremenu, vjerojatno već istoga dana, proširila vijest da sam ja na satu botanike ispod klupe čitao dakako ne udžbenik ili neki prirodoznanstveni traktat, nego *Spiritus procellarum* fra Narcisa Jenka. Jesam! I bio sam se u lektiru toliko zadubio da niti sam čuo kada je fra Celestin Vlajić ušao u razred niti sam uopće zamjećivao njegovu nazočnost, pa tako ni njegovo izlaganje. Došao sam k sebi tek u trenutku kada se profesorova ruka s nepogrešivom preciznošću i poput kopca (ptica grabljivica iz porodice jastrebova: *Accipiter nisus*) sručila na moju lektiru, a mene čitača izvela pred tablu i razredni tribunal da pokažem kako o otrovnim gljivama ili *kalenju* minerala ne znam ništa.

Ta je čaršijskosjemenišna zgoda bila Miroslavu dovoljna da iz nje isprede karnevalsku epsku priču sa svim onim tropama i figurama, slikama i rimama koje takvoj poeziji priliče. Sve je to kroničarski bilo pouzdano i vjerno, dakako s ponekim ustupkom koji je epika zahtijevala. Tako: *Kad je Celo Džambu opazio / na lagane noge poskočio ... Fra Celestin i noge lagane!* Tu je moj *Prijatelj* pjesnički totalno pretjerao, ali i mene pred zluradom đaćkom publikom gurnuo u drugi red, tako da je smijeh važio sada ne više meni nego fra Celestinu čiji su koraci bili sve prije nego *lagani*.

Vrlo brzo Miroslav je ostavio deseterac po strani i svoj literarni izraz našao u lirici. Nije iza sebe ostavio mnogo takvih zapisa – torzo života mu jednodavno nije dopustio da bude drukčije – ali ono što je ostavio svjedoči bez sumnje o poetskom daru i dubokom senzibilitetu.

Bio sam u vojsci kada sam prvi put čuo da je bolestan. Nisam to uzeo tako ozbiljno. Protumačio sam njegovu bljedolikost kao *posavski sindrom*, a pritužbe na zdravlje kao prolaznu jadikovku, u svakom slučaju ne dajući bolesti nikakve šanse. Što je bilo samozavaravanje i ništa više, jer s više strana pristizale su vijesti da je stvar ozbiljna.

Dijagnoza je glasila: leukemija.

Vratio sam se iz vojske, *doslužio* tri mjeseca novicijata u Kraljevoj Sutjesci i koncem siječnja 1970. trebao doći u Nedžariće i započeti studij teologije. Fra Miroslav je od meštra fra Slavka Kovačića izmolio da mu on mene dodijeli kao *cimera*. Tomu je bilo udovoljeno i meni je u Kraljevu Sutjesku stiglo pismo dobrodošlice s najavom: *Ne nudim ti ovce ni jaganjce ... nego kruha i soli*.

Samo smo nekoliko dana proveli skupa. Fra Miroslav je morao u bolnicu „Rebro“ u Zagreb na daljne pretrage i liječenje. Vratio se, boravio samo kratko vrijeme u Sarajevu i opet otišao. Pred sâm polazak dugo smo do u noć razgovarali, dakako i o njegovoj bolesti koju on niti je imalo uljepšavao niti njezinu ozbiljnost ignorirao. Ne znam više što sam tom prigodom govorio ja, ali sigurno ne neke riječi na koje bi se bolesnik u takvim trenucima mogao osloniti.

Gledao sam s prozora *Prijatelja* kako ulazi u kombi koji ga je odveo da se nikada više ne vrati na Nedžariće, na drugi kat u zadnju sobu lijevo prema aleji.

Početak travnja 1970. zbog nekih jakih i nerazjašnjivih bolova dospio sam i sâm u bolnicu na Koševu. Kod službene vizite primarius, kojeg je pratila četa asiste-

nata i studenata medicine, podigao je rendgensku snimku prema prozorskom svjetlu i rekao doslovno samo: *Unmöglich!* Što je to bilo „nemoguće“ nisam nikada saznao, bulumenta u bijelim mantilima otišla je drugim krevetima. U četverokreventoj sobi ležali su još jedan inženjer strojarstva koji nam je, onako „usput“, imao potrebu kazati da je promovirao, jedan mladić koji se negdje u klinici sakrio pred vizitaciju ne želeći da kod pregleda budu i studentkinje medicine, te jedan dječak s Bašćaršije koji je, zbog moje gestikulacije rukama, bio uvjeren da sam po zanimanju baletan.

Bolovi su postupno nestajali, vjerojatno ne toliko zbog medikamenata koliko zbog dobroćudne i uvijek dobro raspoložene sestre Perine, milosrdnice.

Ne sjećam se više tko me je obilazio tih dana, ali se dobro sjećam sestre Veselke koja je ušla u sobu u sivom kostimu, vrlo uglađeno i otmjeno, i kao prvo kazala da je fra Miroslav umro.

Gledao sam u bolnički strop, nešto i zbog nedostatka riječi i mnoštva pitanja koja nisam mogao nikome postaviti, a nešto i zbog toga što je bespredmetna ravni na stropa, dakle praznina, najviše odgovala mome raspoloženju.

Na fra Miroslavovu pokopu nisam bio. Vidio sam samo slike i na jednoj od njih kovčeg s ugrađenim staklom kroz koje se mutno naziralo *Prijateljevo* lice.

Nakon godina i godina dospio sam opet u bolnicu. Ne treba mnogo vremena da čovjek, prikovan za krevet, brzo snimi inventar bolesničke sobe i upozna se sa svim predmetima u njoj, dugmadima, kablovima, pomagalima i tko zna kakvim sve uređajima. Htio ili ne htio, preostaje mu samo još da gleda u strop i iz njegove ravne površine iščitava ono što na njemu ne stoji, ali u nama jest.

Lipanj je. Gledam u strop sobe br. I/6 na kirurškom odjeljenju Münchenske Klinike rechts der Isar i čitam nenapisano. Ovako sam gledao i na strop u bolnici Koševo.

To je taj memento koji diktira ovim zapisom.

Na koncu još nešto o poeziji.

Nakon fra Miroslavove smrti odlučili smo mi, njegovi kolege i prijatelji, podići pokojniku njemu primjereni spomenik, dakle u pismenom obliku. Fra Božo Lujić, razredni kolega, napisao je u jednom dahu vrlo suosjećajno i iznijansirano fra Miroslavovu biografiju, dakako s naglaskom na njegove s nama zajedno provedene godine, a posebno njegovu bolest: *Život je divna pjesma*. U dodatku toj knjizi doneseno je i nekoliko fra Miroslavovih pjesama koje dobro pokazuju kakvim poetskim jezikom je raspolagao i kakav je razvojni put taj jezik samo u toku nekoliko godina doživio. Tu su kao pjesnikov *addio* objavljeni na prvome mjestu i nedatirani stihovi, napisani s punom sviješću o bolesti, melankolični i hrabri stihovi koji zaslužuju da kao epitaf budu uklesani na njegovu grobnom spomeniku:

Svojim klonulim rukama

Svojom bolesnom krvi

Svojom nesigurnošću izražaja

Pokušah

Vam

Ocrtati zahvalnu odanost

Oprostite što osramotih svijet pažnje

Vrijedno je ovdje podsjetiti i na druge stihove i ponovno ih ponuditi čitateljima. Sjećam se da smo praveći izbor fra Miroslavovih pjesama u njegovim rukopisima našli i nekoliko pjesama koje su odudarale kvalitetom, stršile iznad ostalih zrelošću pjesničkog izraza i dotjeranošću forme tako da smo – neka nam pokojnik ne zamjeri – posumnjali u njegovo autorstvo. Kako je on u pravilu uz svoje pjesme stavljao i nadnevke ili označavao povod njihova nastanka, a takvih notata uz ove nije bilo, to smo zaključili da je on te pjesme odnekle samo za svoju dušu prepisao kao što i mi u svakodnevnim bilježnicama zapisujemo aforizme ili citate koji su nam u trenutku iz bilo kojeg razloga posebno važni. Ostavili smo, dakle, ove anonimne stihove neobjavljene, ali mene je često puta sve do danas salijetala misao da smo olako postupili. Mislim da smo ih ipak trebali, uz odgovarajući upitnik, objaviti i staviti čitateljima na raspolaganje. Netko bi već prepoznao jesu ti stihovi tuđi i stvar bi bila za sve jašna. Ovako su ti dragulji ostali u nekoj mapi koja se možda i nije više sačuvala? Ako jest, neka se iz tame izvade na vidjelo ti stihovi i fra Miroslavu nakon toliko godina podigne još jedan mali spomenik – poetski, njemu najprimjereniji.

Fra Miroslav (Miro) Baotić**P J E S M E ***

---

* Kako je već navedeno pjesme fra Miroslava (Mire) Baotića objavljene su kao dodatak knjizi „*Život je divna pjesma*“ koju je napisao fra Božo Lujić, objavili franjevački bogoslovi u Sarajevu 1971. godine, a kojoj je predgovor napisao fra Mile Babić.

SJEĆANJE

Nije to davno bilo.
U drugi dođoh kraj,
U daljini ostavih
Svoj ravni zavičaj.

I sada dok učim
I s Livijem se mučim,
Pa čitam Balzaka slavna,
Mislim kako si, Posavino ravna.

Uski prolazi crnih pultova,
Sjete me prašnih seoskih putova,
I škripe natovarenih kola,
Pucnja biča i pjesme veselih lola.

Nad kuružnjake sive i šumarke,
Dok jesenska rumen tone u oblaku,
Dva vitka tornja propela se,
I čuvaju tatu, mamu i baku.

Istina, rano je, ali je tako
Da uz povijest i latinskog muku,
Ja čujem kako me lako snijegom
Hitri konji Posavinom vuku.

Visoko, 1963.

POKISLE STOPE

Put dug ...
Blatnjave staze ...
Po njima noge sekundanske gaze.
Klizava zelena trava
U tmurnoj šumi,
Pognula se stabla;
U njihovim krošnjama
Pokisli slavuj spava.
Al u tišini srce nečije gori:
Iz sekundanskih grla pjesma se ori.
– I opet sve kao i prije,
Samo sitna kišica lije.
Uskoro opet nastade bura,
Jer ču se glas ćaće:
„Zbor, narode, dijeli se kultura!“.
Izmoreni, prljavi, pokisli ...
Svom cilju stižemo,
Stupamo na stepenice stare ...
Kušajući rakiju ljutu,
A misli nam neobuzdano jezde
Po raskvašenom putu.

*Pjesma spjevana prilikom ekskurzije
u Kraljevu Sutjesku, 3. 5. 1964.*

SINOVI ZEMLJE OVE

Ovaj dio mene na poklon vama,
Sinovi naroda i heroji Boga!

Zaplovismo malo u ono doba
Kada rat se strašni svršio bješe,
Dok krv se vrela osjećala svuda,
A crna smrt tek prestala da pleše.

Ostaše samo uništena sela!
Plodovi gorki na svakoj strani,
Bosna postade sama, zemlja opustjela,
Zemlja tužna i siva, zemlja boli.

Sinovi njeni, zanos raspaljeni
I tuga tiha,
Umjesto na žetvu,
Ispuniše ćelije mračne.

Ljudi su pružali ruke, drhtave, duge,
S vapajem punim snova i morem tuge.
A sve su čežnje za utjehom bile,
U jednu jedninu složno se slile.

A dobri pastir vjerne svoje štiti
Te nove snage nasljednicim daje,
Jer sol su oni zemlje ove,
Liječiti treba nanesene jade.

S Golgote često poticaj čut:
Put je dalek i težak,
Al magle ipak prestaju,
Stotine zala vreba;
No sunce vas čeka
I borit se treba ...

I sam Bog darova tu mladost
I nove dane
Nastavak pjesme davno umuknute,
Pjesme nedopjevane!

Sličeci djeci nemirne sudbine,
Što zaborave teške brodolome,
Pastire svaka bol i žalost mine,
I novu svjetlost nose rodu svome.

I sve to nije bilo dosta ...
Ruke njihove,
Nemirna krila ptice ujutro,
Razbuktale čežnje i velike boli,
Načiniše ovo gnijezdo ljubavi.

Gospodine,
Sačuvaj sinove zemlje ove,
Oni su nada Tvojih vinograda,
Oni su ponos naših planina.
Nek ova molitva mala
Bude Tebi i njima veliko hvala!

*Pjesma spjevana i recitirana
prigodom otvaranja nove zgrade
Franjevačke teologije
Sarajevo – Butmir, 1969.*

STAZAMA LJUBAVI

Neka blijeda naprezanja ova
Obojena sivilom kamenjara livanjskih
Nesigurna i tamna
U blještavilu sinu na dan slavlja
I uskrsnu putove ljubavi
Skrivene
Možda
U svelo lišće zaborava

„Prava je ljubav rijedak cvijet“
Napisa jednoga dana
Nikolaj filozof
U našem stoljeću otuđenja

I Ljubav ta grandiozna i nevina
Zače se i posta
Neodoljivi lotos
Na obalama svetih rijeka

S poklikom na usnama otesmo se bujicama
I jurnusmo ka cvijetu
Koji obilato prosu pelud
Mudrosti Pravde Shvaćanja

Krepki i očajni koračali su naraštaji
U prometejsku borbu
Da i sami dijele nektar cvijeta
Onima koji žedaju

Kad naokolo rascvate proljeće
A nas zaguši jesen
Odnoseći radost
U daleku zemlju ništavila
Gdje je ime Ljubavi pokopano
I umazani suzama budemo grčevito iskali
Izgubljena djetinjstva
Sjećajući se ustreptalih tijela
Ostavljenih da muče negdje na horizontima
Spjevajmo himnu novu
I ko bezbrižna djeca sa zanosom ludim
Nastavimo stazama svijetlim
Poučeni
Putovima prošlosti slavne
U borbi za Istinu
„Vječno novu i beskonačno mladu“

Gospodine
Molimo Te
Da vječnost caruje nad izvorom ljubavi
Da baklja ova neustrašivo žari i dalje
I da vođeni njom
Razorimo sve grimase našeg vijeka
I pretvorimo ga u osmijeh beskonačni.

*U čast 50. godišnjice misništva profesora
fra Bonifaca Badrova,
Sarajevo – Butmir, 1969.*

Razgovor

JA I OPET JA

Prijatelju,
Kad lualica mjesec
Dohrama do tvog prozora,
Milujući ti nemirne čuperke kose,
A ti budeš sanjao i živio
Na pozelenjelim stranama mladosti,
Čitat ćeš stari šareni bukvar,
I ponovo rasti
Gledajući pjenu mora
Majku Venere ...
A onda, onda ćeš se prenuti
I slušati iskrenu priču znanog druga.
Sve će ti se činiti
Nekom dalekom obalom,
Buntovnim protestom rijeke ...
Ali, vjeruj, to sam ja,
I opet ja
Iz nestalih dana ...
Suze dvije,
I nepovjerljivo klimanje glavom –
Oni će pričati da sam to ja
I opet ja ...
Sa snovima vraćat ćeš se stvarnosti
Koje više nema,
A mjesec, naš poznanik stari
Navratit će opet
I šaptati da sam tu ja
I opet ja ...

Sarajevo – Butmir, 1969.

UMRLOJ SESTRICI

Sestro,
Zašto te crne ruke
Smrti odnesoše?
Što se preseli među zvijezde
I ne dočeka onoga trena
Kad plačem pozdravim svijet
Izvjernih osmijeha i zanosa lažnih
I ne vidje časa
Kad ću ga s plačem napustiti?
Čudne su suze te
I bolje je
Što ne okusi nikada
Gorke plodove majčice Gee.
Sestro,
Kažem ti,
Sunce bi skinuli na zemlju
I pjevajući vječno uživali u njemu.
Ja bih te tješio
Kad bi se uplašila meteora
Koji bi zaparao nebo
Oskrvnuvši ljepoticu mjesečinu,
I izliječio sva ranjavanja
Koja bi život nanosio tebi,
A ti bi
Sestro,
Plakala sa mnom
Kad drugog ishoda ne bi postojalo.
Ali, sestro, bolje je što te nema.
Ti si sretna,
Jer bi ti gorčina moja
I žalovanje mojih ptica
Pokvarilo blaženi osmijeh lica.
Sestro,
Čekaj me,
Možda ću ubrzo pristići i ja,
Jer krv je moja bolesna teško
I nestat ću s njome.

Zagreb, 1970.

POEMA RASTANKA

Živjeli smo sretno;
Putujuć stazama nejasnim
I tamom umazanim.
Vapili smo sunca
I tražili nebo,
Strasno vjerovali
Da ćemo skupa
Lutati vječno.
Rastasmo se ...
S očima krvavim od plača,
Sa smrznutim srcem
Nečujno polako ...
Sa sjetom u licu
Zaplovismo u nemirne vode
Naših mora ...
Nikada se sjetili nismo
Što nas čeka,
I predvidjeli da je život
Plima i oseka!
Prošlost će često uskrsnut
U nama
Dok nas okružuje duga zima
Sa ledenim suncem
I tužnim „zbogom“ ...

*Mirin posljednji rastanak
sa subraćom – studentima teologije,
Zagreb, 1970.*

Kako je govorio Tomislav Ladan

Anto Dugonjić

Prošle godine, 12. rujna preminuo je Tomislav Ladan, u 76. godini života, kao obnašatelj dužnosti Glavnog ravnatelja Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“ u Zagrebu.

Tijekom pola stoljeća književnog djelovanja na širokom području, prvenstveno kao klasični filolog, prevoditelj s klasičnih i brojnih živih jezika, leksikograf i jezikoslovac u najraskošnijem značenju toga pojma, esejist, književni kritičar, romanopisac, urednik jedinstvenog Osmojezičnog enciklopedijskog rječnika te promicatelj kulture u Hrvata. Ostao je trajno predani zaljubljenik i čarobnjak izgovorenih i pisanih riječi.

Izrastao je u erudita, svestranog znalca hrvatskog i mnogih klasičnih i živih jezika, intelektualca najblistavijeg kova u svome narodu, prihvaćen i priznat u mnogim jezicima i kulturama Europe pa pokojni Ladan može poslužiti kao uzoran svjetionik kulture hrvatskom rodu iza kojega ostaje najcjelovitije djelo hrvatske kulture.

Ponikao je kao Hrvat u bosanskom vilajetu, što je smatrao povlasticom i uznosio se time. Njegov jedini roman *Bosanski grb* svojevrsna je i neponovljiva romaneskna saga o odrastanju po bosanskim bespućima zbiljnosti, prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata, a napose u promjenjivim i također teškim poslijeratnim vremenima kada je polako blijedjela i nestajala mirna bosanska svakodnevnica kao što se lica u snu razlijevaju, mute i iščezavaju.

Otkako je 1961. g., na poziv Miroslava Krleže, mnogi će reći kao tadašnji vunderkind, prešao iz Sarajeva u Zagreb gdje je ostao do svoje smrti stalno radeći u Leksikografskom zavodu, i kao gojenac i kao veteran, kako će sam reći.

U jezikoslovlju stasat će do nezamjenjivog hrvatskog korifeja i općenito je poznato, kao nezamjenjiv prevoditelj ne samo s klasičnih već i s mnogih drugih živih jezika.

Kada se negdje trebao izjasniti sebe je predstavljao kao klasičnog filologa a to je kod njega značilo da s istim žarom izučava grčki i latinski kao i svoj hrvatski jezik, a nije s manje strasti pristupao ni drugim jezicima, osobito onim s kojih je prevodio.

U predgovoru svoje knjige *Riječi – značenje, uporaba, podrijetlo* (Zagreb, 2000.) upozorava: „Uopće se ne počinje od jednog jezika, već se od goleme množine sadašnjih jezika ide prema jednom jedinom jeziku“.

Nije lako navesti čak ni broj jezika s kojih je Tomislav Ladan prevodio mnoga važna i prevažna djela na hrvatski jezik, a još je teže nabrojiti sve te prevedene uratke: sa starogrčkog je poglavito prevodio Aristotelova djela, ali prevodio je i Eshila i Euripida, a s latinskog pak Ovidija, Augusta, hrvatskog filozofa Franju Petrisa (Petrića), a i latinske Danteove Poslanice, dijelove Biblije te tri evanđelja (osim Matejevog) u bibliofilskom izdanju, u suradnji s bosanskim franjevcima, a knjige prijevoda su posebice brižno i dopadljivo likovno opremljene (Seder, Keser, Ivančić).

Prevodio je Ladan i djela Descartesa, Ibsena, Strindberga, Bergmana, Eliota, Pouna, Nabokova.

Objavio je Tomislav Ladan više od deset knjiga eseja, kritika, a spomenut ću ovdje od ranijih Premišljanja, TA KRITIKA, Pjesništvo-pjesnici, pjesme, a od novijih opsežnu knjigu *Riječi-značenje, uporaba, podrijetlo* i *Etymologicon-tumač raznovrsnih pojmova*.

U nekrolozima Ladanu napisano je kako se on snalazio u više jezika nego kakav manji filozofski fakultet, a sam će Ladan, nedugo prije svoje smrti, u radijskom intervjuu, skromno reći da se on samo služi hrvatskim jezikom, radi oko hrvatskog i na hrvatskom. Podsjetilo me to na jednu Goetheovu opasku, upućenu nekom jezičnom hvalisavcu: „Ako govoriš njemački jezik, ne znači da možeš govoriti o njemačkom jeziku“.

Ladanov roman *Bosanski grb*, objavljen 1975. g. i ponovno 1990. g. u proširenom izdanju, na osobit i neponovljiv način predstavlja ga kao neprijepornog čarobnjaka riječi, kreativnog, a djetinje predanog zaljubljenika u riječi s neslućenim i neusporedivim sadržajnim, jezičnim i pravopisnim inovacijama, s nepresušnim bujicama i vratolomnim vodopadima asocijacija, prvenstveno vezanih uz život u Bosni, ali s univerzalnim značenjem što u tom naizgled neprohodnom pripovijedanju teče kao nezaustavljiva obredna liturgija života, kroz odrastanje jednog dječaka, od ranog djetinjstva, uz povremeno, uglavnom marginalizirano i iščašeno mentorstvo nametljivih autodidakta, ali dječak će odrastanjem do zrele dobi i sam postati mentor i čini se svjestan da je učitelj taj koji mora stalno i najviše učiti jer mora i najviše znati i da taj proces učenja i stjecanja svakovrsnog znanja nikad nije završen.

Ima u tome njegovom romanesknom pripovijedanju sa snažnim nabujalim slobodnim asocijacijama i oporih i tvrdih opisa s rušenjem ili preskakanjem mnogih tabua, zabrana, rigidnih životnih obrazaca, pisanih i nepisanih kodeksa, dogmi, a koji put se tako dohvati i bosanskih „pratara“, njihova životnog stila, uključujući i onaj temeljni u služenju vjeri i narodu i ne prolazi to uvijek bez ironije ili sarkazma, možda ponegdje i do samog ruba blasfemije, ali nikad se tu ne osjeti odbojnost ili ne daj Bože, mržnja, jer on naše bosanske fratre doživljavao kao svoje i gotovo kao samoga sebe (pričao mi je kako je jedan njegov stric, ako se dobro sjećam po imenu Kruno, bio baš „pravi bosanski fratar“ i o tome stricu je govorio s puno topline i ljubavi, a s velikom zahvalnošću i poštovanjem govorio je i o časnim sestrama iz Banje Luke, kod kojih je proveo jedan dio svoga osnovnog školovanja tijekom Drugog svjetskog rata, a nešto je izdaleka nabacivao da je i on mogao krenuti u fratre) i tako će u *Bosanskom grbu* (izdanje Zora, Zagreb, str. 143 i 144) zapisati: „Opij riječi. Svetost pisma. Mirisna zvučnost obreda. *Sacra lingua latina* stoljeća + stoljeća ubrizgavana u bosanske bundeve: pučka pratarska latinština, sirova + plemenita kao i sami stari ujaci: *da mihi mi filii clapclapium aquae clarae*, što će reći: dodajder mi sinko moj bukaricu vode studenice“.

Dobronamjernom promatraču nije teško uočiti da je kod Ladana i tu primarna igra riječi, a nikako negativno karakterološko ocrtavanje bosanskih fratara.

Kod Ladana je sasvim razvidno da je jezik, uz ljubav, glavna formativna figura našeg odrastanja, stožerna snaga identiteta i sveukupne opstojnosti.

Etimologija je kod Ladana istinita, privlačna, a i uzvišena i kao pučka i kao novoznanstvena u svojim najvišim dosezima.

Navest ću u fragmentima samo neke sintagme iz Ladanova *Bosanskog grba*, a kakve su u takvom uzbudljivom izobilju, i neočekivanim pretvorbama ne mogu naći ni na jednom drugom mjestu. Tako Ladan u beskrajnoj zaigranosti riječima i s riječima piše ... izduženi zvjezdozor vremena ... stalne sante snatrenja ... pa peckava bosanska međuentiteska dobacivanja (kojih je očito bilo i prije Daytona, ali su bila tada benignija) ... dehenem je tako plah u njega će svaki vlah ... ili pak plastično jezom na-

topljena sintagma – sahvata te strava, a ... zloba se uskopisti ... dok – ugursuz (igra) na kanafi ...i tako protječe ... tokovid vremena.

Ladan je autor i one, i šire znane, na našoj političkoj pozornici od prije nekoliko godina lansirane „izreke“ o mudracu i madracu, ali kod Ladana je to u sasvim drugom, afirmativnom značenju o mudracu, ali je u narečenoj prigodi jedan Ladanov zemljak, reklo bi se Homo bosniacus iskoristio situaciju i Ladanovu aluziju izokrenuo u smjeru poruge, a Ladan je u *Bosanskom grbu* (izdanje 1975. g., str 21) ovako zapisao: ...a onda ako ćemo pravo što bi s mozgom i radila za krevet čovjeku ne treba mudrac nego madrac ako mi je do pameti u postelji eno mi *Encyclopaedia Britannica* a ne da mi kakva baba ledenguza piša svoju pamet za uho ...

A o ženama je Ladan govorio i pisao i s mnogo nježnosti i simpatija i u društvu im se često izravno obraćao s: „milovidna gospođo...“ ili bi spominjao pokoju uzoritu krasoticu. I o toj prepričanoj zgodi o „mudracu i madracu“ s naše političke pozornice (nije li ono jedan naš glumac, i sam uključen na tu pozornicu, govorio i o ... kokošinjcu ... citirajući nenadmašnog Matoša) jedanput smo Ladan i ja razgovarali, ali njegove ću duhovite komentare ovdje izostaviti, iz razumljivih razloga, a može se podastrijeti još nekoliko Ladanovih vrckavih refleksivnih natuknica iz *Bosanskog grba*, kao ... samo podište bića ...a pri samom kraju romana pomalo i sjetno se prisjeća ... Seljaka se tako dječak Bosnom ... ali i opominje što sve može biti presudno u životu, kao ... Neshvatljiva milost slučaja ..., a s gorčinom će zaključiti: „Najgori će se uvijek naći među nama samima ...“

Ladan je slutio, a možda i znao, tajne o neizmjerne moći jezika, a znalački je to izrekao i jedan drugi veliki čarobnjak riječi, hrvatski jezikoslovac Radoslav Katičić, na ispraćajnom govoru Ladanu, naglasivši da je nemoguće govoriti i pisati kao Ladan, koji je čudo učenosti, poput srednjovjekovnog redovnika.

Sam će pak Ladan o riječima, u *Riječima* (izdanje 2000) pisati da s koje god se strane dirne u riječ, ili u sklop riječi, događa se nešto neočekivano ... kao da odvlači u beskraj ... kao da se susrećemo podjednako s unutrašnjim velikim praskom smisla kao i s onim izvanjskim.

Slično je i u neuroznanosti, kada se dotakne živčana stanica, odašilju se nemjerljivi refleksni bljeskovi kao tajnovito kodirane poruke po neuronskim putovima i mrežama, a u konačnici će to rezultirati smišljenom i svrhovitom radnjom.

Bez riječi se, kaže Ladan, ne može baš ništa spoznati, jer doista mi živimo u lingvističnom i govornom prostoru i govorni je jezik, nastavlja Ladan, kao bogoslovlje i svemirska biomedicina, opći nauk, dubinska znanost o duši i obilje igara i rasonode.

Sve su te pojavnosti u okviru spoznajne cjeline i kod Ladana se riječi pojavljuju kao bliski prijatelji, a i prijateljice, u čijem društvu možeš uživati i šuteći, dodirujući se pogledima, milujući se čežnjom, poput neizgovorenog šapata pred zanosnom sfingom, a uz riječi se može odmarati na javi kao i u okrepljujućim snovima.

Tako Ladan na jednom mjestu piše: „Riječ koja bi ga trebala dozvati razlijepila se preko cijelog mozga ...“, a na drugom će mjestu zapisati o dubokom iskustvu onoga što se ... spustio niz toboggan vremena...

Uvjerljivo slikarsko uprizorenje riječima onog svima znanog ugodno-neugodnog trenutka Ladan lapidarno opisuje: „Brk ili usnica živčevlja se trgne, dok lice + tijelo ukrućeno – ali tako živo! Očekuje najavljenju pticu iz kamere ...“

Uz zavidno opće uvažavanje za svoj rad Tomislav Ladan je dobio i mnoga stručkovna priznanja i nagrade za književni i prevodilački doprinos u hrvatskoj kulturi,

a za tu kulturu, a i hrvatsku povijest, znamenite i znakovite 1971. g. dodijeljena mu je Goranova nagrada za književnost.

I kao takav bivao je nerijetko izlagan raznim napadima, pa i uvredama, najčešće od zapjenjenih pojedinaca, među kojima je bilo raznih smutljivaca, neradnika ili zavidnika (zar se ne kaže da i zavist treba zaslužiti!) preko čega je on uglavnom superirano prelazio.

Ipak jedan neodmjereni nekrolog, na koji Ladan više ne može odgovoriti, nuka me da sam to ukratko pojasnim.

Taj kraći nekrolog pojavio se u jednom zagrebačkim dnevnim novinama, a potpisao ga je poznati književnik, koji je također kao mlad došao iz Sarajeva u Zagreb, i tu i ostao, i nakon što je Sarajevo oslobođeno krvave omče što ga je oko dušnika grada stezao, u suludom ratnom pohodu, jedan psihijatar sa svojim etnosljedbenicima.

Potpisnik toga nekrologa čovjek je silne književne nadarenosti, prvenstveno kao pripovjedač kratkih pripovijetki, a piše hrvatskim jezikom, i uz Andrića (gle opet sličnosti; i Andrić je svojedobno kao mladi zanesenjak i „grudobolni Hrvat iz Bosne“ došao iz Sarajeva u Zagreb, a što se s njim sve dalje zbivalo izostavit ću sada ... možda nekom drugom zgodom) i samog Ladana, zasigurno je već dosegnuo rang visokog književnog odabranika i već se moglo čuti, ako bi se netko s ovih prostora mogao približiti Nobelovoj nagradi za književnost, mogao bi to biti baš on, ali ... znano je da spomenuti autor ne piše samo književne tekstove, već često u novinama komentira i efemerne pojavnosti, čemu i ne treba zamjeriti da nije njegove sklonosti i specijalnosti zajedljivog omalovažavanja svih aktivnosti jedne njemu mrske hrvatske narodnopolitičke opcije, koja je ponikla iznutra u Hrvatskoj.

Dakle taj pisac, kada se dohvati komentiranja u tome pravcu, onda to provodi tako ostrašćeno i s nekontroliranim afektima da ostavlja dojam kako se generalno profilira „na podištu“ antihrvatstva, a objašnjenje njegove iradijacije afekata moglo bi se potražiti i u psihijatrijskim udžbenicima, gdje se za osobe koje ne mogu kontrolirati svoje afekte u zamišljenom pravcu, kaže da zbog Nikole (recimo nekog svoga susjeda kojeg ne podnosi) on mrzi i Svetog Nikolu!

Inače ima taj naš pisac i podulju listu „afektivno obojenih“ istupa.

Elem, pisac nekrologa Ladana pecka i u svježem mrtvačkom lijesu obilježavajući ga i kao ekstroverta, teatarskog držanja koje je pomalo odavalo dojam luckastog starinskog profesora, a pomalo salonske lude i cirkusanta!

Gotovo sam uvjeren da je to Tomislav Ladan mogao pročitati s osmijehom bi na to odmahnuo rukom, a možda bi dodao onu: „Tko će kome ako ne svoj svome“ premda ja ne znam je li ta izreka izvorno bosanska, ali znam da se tamo često koristi.

Glede narečenih natuknica našeg pisca nekrologa o Ladanovu izigravanju salonske lude prisjećam se jedne zgode od prije podosta godina kada je on govorio pred ovećim društvom u svečarskom ugođaju, a bile su to godine kada smo se jedanput godišnje tradicionalno okupljali, kažem mi, „jedno određeno društvanje“ kada se „moralo misliti na sve“, a povod je bio imendan jednog našeg kolege, zapravo je istodobno i moj imendan, i nakon što je Ladan tada završio svoj pozdravni govor, naravno, kao i uvijek, prepun duhovitih malih i velikih praskova riječi, a na veselje i oduševljenje okupljenih, pomalo rezignirano mi je tiho došapnuo: „Eto vidiš, moram izigravati dvorsku ludu, ali za prijatelje se nekad i to treba učiniti“.

Dakle Ladan nije sebe dovodio u takvu situaciju zbog utilitarističkih ili dodovorničkih razloga, već je u općem ludističkom, prijateljskom ozračju pristao i on, ali

kontrolirano, i na šekspirijanski način, izvoditi predstave, možda malo pomaknute i na „onu stranu“.

U druženju s Tomislavom Ladanom tijekom četvrt stoljeća, a to druženje nije bilo uvijek intenzivno, a ni redovito, ali skoro pri svakom susretu zbila bi se kakva zanimljiva zgoda.

Tako je na jednom velikom skupu HDZ-a, još u vrijeme žestokih borbi u Domovinskom ratu, čelnik stranke zanosno govorio o dolasku slobodarskih vremena u Hrvatsku, naglasivši: „Demokraciji treba širom otvoriti vrata“. „I prozore“, poluglasno je doviknuo Ladan i za trenutak se mnoštvo uskovitlalo, ali predstava je nastavljena dalje.

U jednom susretu, očito nepripremljen, prigovorio sam Ladanu zašto je u prijevodu *Pjesme nad pjesmama* u Bibliji (izdanje Kršćanske sadašnjosti 1974.) preveo, prepjevao – *duni južni vjete* ... u *Pjesmi trećoj*, kada zaručnica uzvikuje: „Ustani Sjevernjače, /Duni Južni vjete, /duni nad vratom mojim ...“ i pitao sam Ladana zašto *duni vjete*, zar nije moglo *puhni vjete*, na što se on nasmijao i odmah mi uputio protupitanje: „A zar se u našoj narodnoj pjesmi ne pjeva – duni mi, duni, *ladane*...“. Odmah je potom pojasnio da nije on u tom izdanju Biblije preveo, prepjevao tu pjesmu, već je za nju preuzet prijevod Nikole Milićevića iz izdanja Matice hrvatske 1965. g.

Inače je za Bibliju iz 1974. g. Tomislav Ladan preveo: *Mudre izreke*, *Propovjednik*, *Knjiga mudrosti*, *Knjiga Sirahova*.

A da Tomislav Ladan u druženjima i razgovorima nije bio ni dominantan, a kamoli isključiv ili žučljiv, može posvjedočiti i sljedeća zgoda: našli smo se na večeri u jednom zagrebačkom restoranu, također u vrijeme Domovinskog rata, a u društvu s nama bio je i dobro poznati književnik i zagrebački sveučilišni profesor, tada obnašao funkciju predsjednika Društva književnika Hrvatske, a pridružio nam se i jedan znani novinar, kolumnist, koji se često pojavljivao i u elektronskim medijima, na televiziji, i nekako se postavilo pitanje tko će od nas najkraće psihološki profilirati tadašnjeg hrvatskog predsjednika, a vispreni Ladan me odmah prijateljski zaskočio i predložio da ja „kao arhitekt duše“ prvi izrekнем svoju formulaciju. Uzmačka nije bilo, a i nisam baš vičan uzmacima, pa sam rekao: „Narcisoidni autokrat“.

I opet se Ladan prvi javio: „Kraće, a vjerodostojnije, se ne može. Ja odustajem“. Tada sam mu ja uzvratilo prijateljskim žalcem: „Pa mogao si mi doskočiti i „izjednačiti rezultat“ od dvije riječi da si formulu presložio u „autokratski narcisoid“ i Tomislav se na to nije ni ljutnuo, već smo nastavili vedro druženje, a naš profesor književnik recitirao je engleske pjesnike, naravno na engleskom, a Ladan mu se pridružio i proširio recital.

Naravno da sve zgode i crtice s druženja s Ladanom moram prezentirati autentično već iz elementarne ljudske pristojnosti u ovakvim prilikama, a posebice zbog našeg međusobnog odnosa u kojem nije bilo nikakve proračunatosti, već je on bio spontan i iskren.

Moja je velika povlastica što sam ga mogao slušati u mnogim prigodama i druženjima, a ne samo pročitati što je napisao, a govorio je na jedinstven način, s toliko lakoće, a opet i zadržane zagonetnosti, neodoljive privlačnosti i nenametljive poučnosti.

Primjerice, prigodom njegovu 60. rođendana, da ga malo izazovem, kažem mu: „Pa ti si sada dosegnuo onaj vrh života – sve znadeš, a još mnogo i možeš“. „E,

nije tako“ odmah mi je odgovorio, malo izvijajući vrat i glavu ustranu, s pogledom upravljenim prema gore, uspavnog držanja, podsjećao me na glasovite rimske govornike, pa nastavi: „Čovjek u dvadesetim godinama sav je u mišićima, i s njima sve može, a u tridesetim slično misli kao i dvadesetogodišnjak, ali više to nije isto, a u četrdestim htio bi biti barem kao u tridesetim, ali već je dobro natruho, uviđa on to, ali ne može prihvatiti, pa ni pred sobom, ali pedesete godine života su one prave, smirena mudrost, zna što može i što treba činiti ... a vidiš u šezdestim čovjek se treba pripremati za odlazak, treba čitati svete tekstove i jesti sjemenke ...“, a ja sam brzo shvatio kako mi „imperij uzvraća udarac“ - Ladan je o pedestogodišnjacima tako dobro zborio jer sam ja tada bio u tim godinama, pa još uz dodatak godinu - dvije, i tako se uz Ladana, uz njegovo milorječno pripovijedanje uvijek moglo mnogo tihe mudrosti naučiti.

Ipak su mi u najživljem sjećanju ostali naši susreti posljednjih godinu - dvije, možda i tri, redovito u prostorijama glavnog ravnatelja Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“ u Zagrebu, u njegovu uredu, a susreti su znali potrajati i po koji sat.

Znao sam Tomislava tada ponešto zapitkivati i o Krleži, nekako se to nametalo samo po sebi, jer u istim prostorijama Krleža je proveo silne godine.

Prepričava mi tako Ladan kako ga je Krleža, već u svojim odmaklim godinama, a bio je i bolestan, osobito su ga mučili zglobovi, posebice koljena i bio je teško pokretan, pa Krleža pita Ladana. „Čuj, Ladane, Ti svašta znadeš, reci mi postoji li onostrano?“ „Pa, druže Krleža, ako postoji ovostrano, a ono eto postoji, valjda postoji i onostrano“, uzvraća Ladan. Krleža nervozno, gotovo ljutito odmahuje rukom: „Ma, hajde...“

Ode Ladan svojim poslom u druge prostorije Zavoda, kadli ubrzo Krleža ga opet zove: „Ma što Ti ono reče da postoji onostrano“.

Kakvi dijalozi dvojice uznosnih odličnika riječi!

Možda bi se na sve to moglo suhoparno reći – pa svi smo samo ljudi, ali iz prepričane zgrade moglo bi se sigurno izvući i dublje i mudrije pouke.

Meni se pak sada glede prepričane zgrade o ovostranom i onostranom nadviija primisao o nekoj sudbonosnoj simbolici; dok mi je Ladan to prepričavao, bio je u dobroj, ma izvrsnoj tjelesnoj kondiciji, nije još bilo traga bolesti, i Tomislav mi je još govorio kako se toga ljeta sprema na svoje tradicionalno planinarenje, ali da će taj put ne u austrijske, već u talijanske Alpe, ali stiglo je putovanje u onostrano i Horacijeva opomena - Omnes una manet nox!

Moj zadnji kratki susret s Ladanom zbilo se možda nekih dva mjeseca prije njegove smrti a povodom predstavljanja kronološki zadnjeg sveska *Osmojezičnog enciklopedijskog rječnika*, kojemu je on bio pokretač i urednik sve te godine.

Znalo se, a i po mnogo čemu se moglo vidjeti, da je bio teško bolestan, ali se držao čvrsto i srčano pred velikim okupljenim mnoštvom, uglavnom dobro znanih osoba iz hrvatske kulture.

Po završetku skupa kratko smo se sreli i srdačno pozdravili, i dok me držao za mišice, živnuo je i opet se prijateljski šalio: „Ma vidi ga, kako dobro izgleda, a mi drugi takvi smo kakvi smo“.

Znao sam ja da čovjek u mojim godinama, pa još sa zdravstvenim tegobama, i ne može baš tako „dobro izgledati“, ali u takvim okolnostima i nije bilo potrebe za komentarima, snažnija je bila neverbalna komunikacija, kojom se gotovo sve moglo izreći.

Kada sam doznao da je ponovno u bolnici, spremao sam se posjetiti ga i nazvao sam tajnicu Zavoda da se raspitam kako to izvesti, ali mi je rekla da profesor Ladan nije u stanju primiti posjete; bio je to baš petak prijepodne, 12. rujna 2008. g.

Navečer toga dana doznajem iz medija da je profesor Tomislav Ladan preminuo.

Obuzele su me u tome trenutku mnoge misli o životu, a već je rečeno da život – to su dolasci i odlasci - i opet bi trebala pomoć pjesnika Ovidija: *Si licet exemplis in parvis grandibus uti* – ako se u malom smijemo služiti velikim primjerima, da citiram Nietscheove riječi. „Svoje poznanstvo s Dostojevskim smatram svojim najljepšim usudom u životu“ pa bih i ja mogao reći da svoje poznanstvo s Tomislavom Ladanom i povremena bliska druženja s njim smatram svojom rijetkom životnom povlasticom, i u svojim slobodnim asocijacijama mogu ga smjestiti u duhovni prostor svoga visočkog, gimnazijskog kruga s prijateljskom odanošću.

Kako su se samo kod Tomislava Ladana sretno susrele i sudbonosno sjedinile dvije možda i najvažnije životne sastavnice, nadarenost i marnost što ga je i dovele do vrhunskih ostvarenja u hrvatskoj kulturi, gdje može ostati kao uzor i ponos, a istodobno je postigao i apogej na životnom putu pregalačkog ljudskog stremljenja uopće, i može poslužiti kao putokaz i svjetionik svim ljudima otvorene duše i uma na njihovim vlastitim životnim putovanjima između mnogobrojnih Scila i Haribda i kroz mnoge druge tajne života.

Svi naši imendani – nekad i danas

Tomo Barbić

Možda se nekome i čini kako je ova problematika suvišna i nepotrebna, jer je sve više modernih slavlja, koncerata i vašara u današnjem postmodernom i postkršćanskom svijetu, a imendani su potisnuti i zaboravljeni, za mnoge i zaostali običaji iz prošlosti.

Nemam ništa protiv slavljenja rođendana, ali su mi ipak, moram to priznati, imendani draži i bliži tradiciji moga hrvatskog naroda.

Ovo pišem u dalekoj tuđini na dan svetog Tome, mog dragog zaštitnika i uzora, po kome sam na krštenju i dobio ime. Toma je bio apostol, blizanac - kao i ja, moj nedostižni uzor i kao nevjerni Toma, vrlo važan za budućnost kršćanstva i vjere onih koji ne vide, a ipak vjeruju.

Pomalo sam tužan i zabrinut, jer iz iskustava prošlih godina ovdje u tuđini nitko se nije sjetio i čestitao mi dragi imendan. Čak ni u kulturnoj ustanovi u kojoj radim to ne razumiju. Zapravo oni slave rođendane i gledaju više na vanjštinju nego na nutrinu i sadržajnost fešte.

Godinama sam se borio i odbijao slavlje moga rođendana, što oni nisu nikako mogli razumjeti niti prihvatiti. Za ove tuđince bio sam konzervativni bivši fratarski đak, koji stalno kopa nešto po prošlosti i tradiciji i smeta suvremenom svijetu vrijednosti. Slavljenje imendana tako je normalno bilo nekada u starim kršćanskim obiteljima i zato su djeci davali na krštenju imena velikih i poznatih svetaca, koji su najbliže bili njihovom rođendanu da im budu uzori i zaštitnici u životu. Danas je nažalost dosta drugačije i kod našeg naroda, modernizmi potiskuju tradiciju i dobre stare običaje. Kako u dalekom svijetu, tako sve više i u domovini, slave se lažni bogovi i idoli.

Djeci se izmišljaju imena ili daju strana imena od glumaca, športaša do vanzemaljaca, samo da nisu lijepa stara hrvatska narodna imena ili, još bolje, svetačka.

Svako godišnje doba imalo je svoje junake svece na čiji dan se čak nije ni radilo, nego se slavilo i čestitalo onima koji to ime nose.

S posebnom nostalgijom sjećam se radosnih slavlja imendana iz sjemeništa u Visokom i Teologije u Sarajevu. Skoro svaki mjesec u godini imao je netko od nas imendan i bio je u središtu pozornosti i slavljenja njegovog svetog Zaštitnika. Pjevali smo iz sveg grla: LIJEPO IME I BOG GA ŽIVIO SKUPA S NAM.... Slavljenik je bio u središtu čestitanja i njegov imenjaka za razliku od danas gdje su pokloni i formalnosti glavni sadržaj ceremonije.

Ovo je mali pokušaj u tuđini da našu tradiciju oživimo i pokušamo spasiti od zaborava i nestanka. Zato molim Boga da ovo ne bude poput borbe Don Qviotea protiv vjetrenjača.

Posebno se radujem svetom Anti, čije ime dobio sam na krizmi. On je uvijek bio dragi svetac i zaštitnik sirotinje. Još u djetinjstvu utjecali smo mu se u svim nevoljama, kojih nije manjkalo. Bio je dežurni za sve naše teškoće i probleme.

Toga dana proputujem u tuđini u mislima kroz sva mi poznata svetišta Antina u dragoj mi domovini: od Docca kod Travnika, Bugojna, Sarajeva i ove teške tuđine koja sve manje mari za naše drage svece. Najprije pokušam moliti svetog Antu za zivima naših starih predaka i moderno zahvaliti za sva čuda prošla i buduća. Zatim

čestitam prijateljima, kojih nažalost nema u blizini. Tu priskaču u pomoć moderni mediji i posebno sveti Anto. Nazvao sam prijatelja točno nakon godinu dana u Austriji i htio mu čestitati imendan. Tajnica je rekla da je odsutan i da mu mogu ostaviti poruku. Mislila je da je nešto poslovno i hitno.

Iznenadena je bila mojim čestitanjem imendana, pa sam morao ponoviti, jer je krivo razumjela misleći da se radi o šali ili nekoj vanzemaljskoj firmi. Priznala je da takvu poruku još nikad nije čula. Čak nije znala ništa ni o svetom Anti, iako je kršćanka.

Tako mi nije uspio direktan kontakt s prijateljem, a ni sa svetim Antom, jer je otišao među moje Hrvate koji do njega još uvijek drže.

Sljedeće razočaranje bilo je još veće i bolnije. Zaista sam stajao okamenjen i tužan pred crkvom svetog Ante koja je bila zaključana i sličila na pustinju kojoj još samo nedostaje izabrani narod sa svecima na čelu. Još sam se više iznenadio i rastužio kad sam čuo da je neki svjetovni svećenik hrvatskog podrijetla ovdje i župnik. Izgleda da se dobro integrirao u zapadnu civilizaciju, koja sve više i nama postaje uzorom. Rezinirno i frustrirano sam slučajnom prolazniku dobacio da je danas sveti Anto i da se trebamo moliti i za župnika da oživi slavlje Antino i otvori crkvu bez straha da će lopovi pokrasti krunice ili svijeće, jer to i onako nije moderna roba na tržištu ovog globalnog svijeta.

Na dan svetog Ive imao sam više sreće i radosti u srcu i duši, jer je bila nedjelja i išao sam u našu misiju. Tu smo makar i malo improvizirano i daleko od domovine ipak osjetili naše stare običaje i slavlja u staroj pradomovini.

Išao sam na otkup i čestitanje imendana jednom umirovljeniku Ivi od Travnika, koji se tome posebno obradovao i do toga posebno drži. Reče mi u šali: "Voli svoga i u gori vuka. I svaka ptica svome jat u leti". Kad sam još napomenuo da je bolje da propadne selo nego običaji, zaplakao je, jer je zaista njegovo selo u ratu propalo, kako kroz suze doda, i običaji.

Rekao sam otkup od poklona koji su bili samo izraz vanjštine. Dakle za imendan je slavljenik častio. Išlo se i čestitalo bez formalnosti i poziva, jednostavno spontano. I tu se imendani razlikuju od rođendana i mnogo su ljepši, sadržajni i jednostavniji.

Još mi je bilo teško na Petrovdan, jer sam toga dana morao raditi. Na taj dan slavi se u mojoj rodnoj župi Brajkovići sveti Petar i Pavao, zapovjedni sveci, kako bi rekli stari. Oni su možda i najveći apostoli kršćanstva, jer su mu dali temelje nauka i života. Zapravo Petar i Pavao su me otpratili i u daleki svijet u kojem i danas kročim s teškom mukom i nostalgijom. Oni su mi sigurno pomogli da izdržim, očvrstnem i osjetim barem mrvicu Pavlovih poslanica ljubavi i tolerancije i Petrove ljudske krize, hrabrosti i ljubavi prema Bogu i čovjeku.

Knjige bi se mogle napisati o nekadašnjim običajima i slavljinama naših dragih svetaca pod čijom smo zaštitom rasli i kročili u ovoj dolini suza.

Dok se toga budemo sjećali, slavili i djeci sveta imena nadijevali i to čuvali od zaborava i propasti, opstat ćemo i živjeti u budućnosti kroz pokoljenja do vječnosti.

Neke izreke kako pjesniku nema tko da piše ili Daleko od očiju, daleko od srca, nemaju mjesta niti odjeka u našem namučenom i sve zaboravnijem narodu. Zato, narode moj, gdje god da si po bijelom svijetu, sretni ti svi imendani i dragi običaji.

Iskoristimo današnje medije i usluge globalnog sela i tržišne ekonomije pa zapjevajmo svi u jedan glas: Lijepo ime Tomo, Bog ga živio, a da ne živi sam, Bog ga živi skupa s nam,

Blago onima koji ne vide, a vjeruju, ljube i slave Boga i čovjeka!
Zato vam od srca svima hvala, zbogom i dođite nam opet!

Schwabmünchen, na dan svetog Tome apostola, 2008.

Ženski akt

Ivan Tomislav Međugorac: *Sjećanja jednog bosanskog fratra na ratne godine 1941.–1945.*

Kreševo, Zagreb: Vlastita naklada 2008. 122 str., s ilustracijama i geografskim kartama.

Jozo Džambo

Trinaestogodišnjeg đaka Franjevačke klasične gimnazije iz Visokog, Ivana Međugorca, rođenog u selu Viništu kraj Zavidovića, izbijanje rata 1941. zatječe u sarajevskoj bolnici Koševo gdje je ležao zbog nekakva kožnog oboljenja. Pri koncu rata, u vrijeme velike pomutnje, zbjegova i povlačenja, on se zatekao u rodnome mjestu s nesvršenim petim razredom gimnazije. Za vojsku premlad (nepunih 17 godina), odlučio je da neće bježati, nego da će čekati na dolazak partizana koji su 15. travnja 1945. ušli i u selo Vinište. Njegove godine bi ga možda i bile spasile od mobilizacije, ali činjenica da je bio gimnazijalac, što će reći pismen, bila je presudna: partizanskoj jedinici u sastavu 53. Srednjobosanske udarne divizije trebao je *ćato*, pa su školarca Ivana povelili sa sobom kao pisara koji je vodio dnevnik čete, ali je bio i neka vrsta kurira i komandirova *posilnog*. Put, za koji autor s nekom ironijom punom blage gorčine voli reći da je bio njegovo *partizanovanje*, vodio je preko Tešnja u smjeru Doboja i Banje Luke, zatim do Kotor Varoša, preko Šipraga, Guče Gore, Kreševa, Bradine, Ilidže, Vareša... Između Šipraga i Bradine jedinica *partizana* Međugorca („borca Međugorca“ u retorici jednog četnog komesara) sukobila se s četničkim postrojbama koje su bile u bijegu. „Vidio sam komandira svoje čete Bogunovića, kojega sam morao u stopu pratiti, kako ide i svojim šmajserom ubija ranjenike“ (56), piše o toj borbi Međugorac koji je samo nekoliko dana prije toga prvi puta u životu vidio mrtvacu (50).

U poglavlju „Borbe u odžačkom kraju“ autor zatim opisuje ratna zbivanja u Bosanskoj Posavini u razdoblju od 21. do 27. svibnja 1945. godine. Rat je već bio okončan kapitulacijom Njemačke 9. svibnja, ali ostaci ustaško-domobranskih postrojbi, a vjerojatno i domaćeg civilnog pučanstva, na tom području još uvijek su, očito bez pravih informacija o općem stanju, gajili iluzije o nekom naglom zaokretu ili možda kakvom čudu. (Takvo držanje potkrepljivano je i njemačkom propagandom koja je još do pred sam kraj rata proguravala vijesti o raketama V-3 kao čarobnom oružju koje će stubokom promijeniti tijek rata i odrediti njegov ishod. A u svome dnevniku pod nadnevkom od 21. travnja 1945. i hrvatski književnik Ljubo Wiesner, koji se kao član veleposlanstva NDH u Berlinu zatekao na povlačenju u austrijskom mjestu Bad Gasteinu, u južnom dijelu pokrajine Salzburg, bilježi kako on još uvijek vjeruje u protuofenzivu Nijemaca iz Bavarske!) Međugorac navodi imena mjesta kroz koja je prolazila njegova jedinica (Vinska, Gornji i Donji Svilaj, Vlaška Mala, Gornja i Donja Dubica, Odžak, Derventa): „Što sam tamo sljedećih dana, do 27. svibnja 1945. vidio i doživio, koliko smrti, koliko zloće, koliko ubijanja, ne da se riječima ni opisati.“ (81) Ipak, on to „neopisivo“ čitateljima pokušava prenijeti u nekoliko uistinu potresnih slika, atestirajući svome komandiru Bogunoviću apsolutni manjak bilo kakve etike ili morala: „Ne sjećam se da je ijedna od naših jedinica, kroz to cijelo vrijeme, ijednog zarobljenika živog predala višim instancijama. Sve je rješavano po najkraćem postupku.“ (94)

Autor je sve ovo doživio još s dodatnim duševnim mukama i tjeskobama jer je prilikom svakog zarobljavanja pomišljao da bi među zarobljenicima mogla biti i dvojica njegove starije braće koji su otišli u *povlačenje*: „Nisam, naime, zaboravio, da je bilo riječi kad su polazili na povlačenje, da će najkasnije na Savi sačekati partizane.“ (92)

Međugorčevo *partizanovanje* potrajalo je do 20. listopada 1945. kada je dobio vojnu knjižicu s pribilješkom da je u NOB-u proveo šest mjeseci i jedan dan. Ovaj „jedan dan“ bio je samo šala bataljunskog *ćate*, ali se ta šala kasnije kod dosluženja vojne obveze pokazala vrlo korisnom. Koncem listopada Međugorac se vratio u Visoko, položio zaostali peti razred gimnazije i nastavio školovanje u Franjevačkom sjemeništu. Kako saznajemo iz njegove biografije, bilo je to uspješno školovanje koje je kasnije doseglo svoj vrhunac habilitacijom za humanu fiziologiju i imenovanjem za profesora biokemijske kardiologije u Njemačkoj.

Međugorac sada živi u franjevačkom samostanu u Kreševu, nadomak planine Bitovnje koja je također bila jedna od postaja njegova „križnog puta“.

*

U naslovu knjige o kojoj je ovdje riječ sadržano je pet natuknica od kojih je svaka za sebe jedno veliko poglavlje, a koje ovdje zajedno tvore jedan tragično neraskidivi sklop: *sjećanje, bosanski, fratar, rat, 1941–1945*.

Čitajući ove zapise od samo stotinjak stranica pratili su me stalno stihovi njemačkog kritičara i književnika Hansa Sahla (Dresden, 1902. – Tübingen, 1993) koji je zbog svoga židovskog podrijetla 1933. pred nacionalsocijalizmom bio prisiljen na odlazak u emigraciju. Kada se nakon rata vratio iz izbjeglištva, našao je razrušenu zemlju i traumatizirane ljude koji su željeli preživjeti, a proživljeno najradije posve zaboraviti ili barem potisnuti iz sjećanja. Sahl je to znao i vidio, pa ipak je u pjesmi *Wir sind die Letzten* pozvao upravo na sjećanje: *Wir sind die Letzten. / Fragt uns aus. / Wir sind zuständig.* (Mi smo posljednji. / Ispitujte nas. / Mi smo kompetentni.) Isto to kaže i Ivan T. Međugorac u predgovoru gdje upućuje „apel svima sudionicima u ratu da zapišu što su doživjeli. Svakim je danom takvih sve manje, svakim danom pamćenje izbljeđuje“ (10).

Mediji su prošle godine gotovo kao senzaciju objavili vijest da je u Francuskoj umro i posljednji *poilu*, veteran iz Prvog svjetskog rata, legionar Lazzaro Ponticelli, u 110. godini života. Očevidaca toga rata više nema među živima, on je sada prepušten na milost i nemilost povjesničarima. Živih svjedoka Drugog svjetskog rata, dakle onih koji su „kompetentni“ i koje se može pitati, još uvijek ima. Ali bit ćemo, ako nas tada bude, i sâmi uskoro iznenađeni kad pristigne vrijeme i glas da je umro i zadnji svjedok Bleiburga, Jasenovca, Zidanog Mosta, Odžaka i svih onih mjesta i datumâ koji se izgovaraju s jezom i koji su teško kamenje u mozaiku naših trauma.

Ivan Tomislav Međugorac oteo se onoj Andrićevoj tužbalici da „sa svakim fratrom biva zakopana jedna istorija“. On je preduhitrio naša pitanja ili, točnije rečeno, na sporadične i ranije upite našao sada mira i pravi čas (*kairos*) da kaže što ima reći i što je zapretano i vjerno čuvano nosio u sebi više od šest desetljeća. On je dakle čekao i dočekao vrijeme u kojem neće morati činiti svjesno nasilje nad svojim pamćenjem ili verbalnom i pripovjedačkom ekvilibristikom „pehlivaniti“ između ideološke Sci-

le i Haribde. Čitatelji *Sjećanja* možda će na trenutke podleći napasti da u toj dikciji traže gorčinu autora koji je prisilnom šutnjom zakinut za jedno mnogo ranije svjedočanstvo. Ali tomu nije tako! Ton njegova pripovijedanja je smiren, bez patetike i egzaltiranosti, staložen i distanciran u mjeri koja zadivljuje i opisanome daje samo još veću vjerodostojnost.

Tu vjerodostojnost pojačava i autorovo priznanje o selektivnosti pamćenja: „Kao što svaki od nas zna, neki, ponekad nevažni momenti, iz najranijih dana, utisnu se u pamćenje oštrije, i sjećamo ih se, dok smo možda važnije sasvim zaboravili. Takav slučaj je s mojim pamćenjem.“ (7) Tako on na str. 55. i 60. piše da mu je, u nedostatku bilježaka i zapisa iz onog vremena, danas teško rekonstruirati stvarnu „maršrutu“ njegove jedinice po bosanskim šumama i gorama. Pri ovoj rekonstrukciji on se koristi i literaturom različite provenijencije, ali ne upada u napast da knjiško znanje prikaže kao svoje nego to jasno luči. (U jednom novinskom intervjuu bivši njemački kancelar Helmut Schmidt kaže o svojoj ratnoj službi u „Wehrmachtu“ da on danas, nakon toliko pročitano, ponekad više ne zna točno lučiti što je sâm doživio, a što saznao iz knjiga – doživljeno i pročitano stopili su se u jedno!) Kad Međugorac, primjerice, priča o borbama s četnicima kod Očauša, on drži korektnim navesti u bilješki sljedeće: „U partizanskom izvješću o tom sukobu čitam da je u borbi poginulo 50 srbijanskih četnika, dok je naš bataljun, navodno, imao samo 2 mrtva i 10 ranjenih. Međutim, po mom vlastitom [...] iskustvu, ti su podaci sasvim nerealni.“ (58) Isto tako kada je riječ o borbama u odžačkom kraju on prepoznaje apsurdnost nekih tvrdnji koje se kolportiraju u literaturi, ali prema istima postupa na taj način da ih s korektnom distancom autora koji nije povjesničar stavlja pod upitnik, i ne nudi na njih „konačan“ odgovor (77).

Sveznajući autori vrlo su suspekti soj ljudi. Priznanje šupljikavosti vlastitog pamćenja trebalo bi naočigled svakodnevnog iskustva stajati kao moto svakoj vrsti memoarske literature, a posebice one autobiografske provenijencije. Ovdje vrijedi citirati iskustvo Fritza Beera (Brno/Moravska, 1911. – London, 2006), još jednog njemačko-židovskog autora, bivšeg komunista i dugogodišnjeg suradnika BBC-a koji je sa Sahlom dijelio emigrantsku sudbinu. Beer mi je samo nekoliko godina prije smrti pričao kako se vrlo dobro sjeća kakve je boje bila suknja služavke u njegovoj obitelji kada je bio trogodišnjak, ali da se „bojâ“ svoje mature sjeća samo vrlo blijedo. Kasnije sam u njegovoj autobiografiji pročitao i ovo: „Kako je moguće sjećati se točno događaja koji su se zbili prije više od šezdeset godina? Opisujem li ja svoj život ili pišem roman? To je vječita dilema svih autobiografa. Ja iz svoga pamćenja mogu izvući samo ono što je u njemu pohranjeno i što mi moj unutarnji cenzor dopušta, dakle nepotisnute događaje. Pojavljuje li se ono čega se sjećam u mome pamćenju u ‚pravome‘ liku neizvjesno je, koliko god se ja trudio biti iskren. Možda sam te događaje doživio ‚krivo‘ već u onom trenutku kada su se zbili.“ (Fritz Beer: *Hast Du auf Deutsche geschossen, Grandpa? Fragmente einer Lebensgeschichte*, Berlin 1992, str. 16).

Tako, prisjećajući se svoga razgovora s Beerom, otkrivam i u Međugorčevoj knjizi „male“ slike, samo naoko nevažne i uzgredne, ali toliko duboke u autorovoj uspomeni da ih ni po koju cijenu nije mogao izostaviti: „U nedjelju 15. travnja [1945] poslije ručka (sjećam se da je taj dan bila pita s jajima, koju sam ja rado jeo), legli smo poslije podne da se barem malo naspavamo.“ (42) Iz Kotor Varoša se prisjeća kako je, izgladnio do iznemoglosti, u nekoj muslimanskoj kući pojeo sa slašću puru staru

tri dana („Od tada znam cijeniti svaki komad kruha i svako jelo“, str. 53). Isto tako sjeća se s fotografskom preciznošću svoje odjeće, primjerice poderanoga, prljavog i smrdljivog šinjela u Varešu (69).

Nisu rijetke knjige memoarskog karaktera od tisuću i više stranica, niti je rijedak slučaj da čitatelji nasjednu upravo toj masi stranica u uvjerenju da se iza njih krije neizmjereno bogatstvo doživljenoga. Ima autora koji vlastito značenje stiliziraju i mjere upravo brojem stranica svojih autobiografija. Ta (samo)prijevara rasplintat će se istoga časa dospiju li nam u ruke knjiga ili tekst malenog obujma i malog broja znakova, ali bremenitih sadržajem u kojima svaka rečenica i svaka riječ imaju svoju težinu. Pod time mislim na literaturu koja se ne služi nikakvim sredstvima da bi se *svidjela* čitatelju, nego koja nastaje iz unutarnje potrebe i koja upravo kao takva djeluje uvjerljivo i nepatvoreno. Toj vrsti literature pribrojao bih i *Sjećanja jednog bosanskog fratra na ratne godine 1941.–1945.* Ova knjiga, opsega jedne brošure, sadržajem i značenjem može prevagnuti možda i nad čitavom policom drugih knjiga sa sličnom tematikom.

Knjiga *Sjećanja*, koja u prvom dijelu donosi kratku genealogiju autorove obitelji doseljene iz Hercegovine i etnografsku skicu rodnoga mjesta, ilustrirana je s više crteža, fotografija i nekoliko vrlo informativnih kartografskih prikaza. Na stranicama 64. i 76. reproducirani su crteži „Partizani u borbi“ odnosno „Partizani u pokretu“ bez navoda imena autora. Ovdje se radi o umjetniku Đorđu Andrejeviću - Kunu (1904–1964) koji je za vrijeme rata radio pri Propagandnom odjeljenju Vrhovnog štaba NOVJ-a, a nakon rata bio profesor i rektor Akademije likovnih umetnosti u Beogradu. Naše slovnice i čitanke nekoć su bile pretrpane upravo njegovim crtežima.

Malobrojne tiskarske pogreške i kriva interpunkcija lako će se moći ispraviti u, nadajmo se, drugom, što skorijem, proširenom izdanju ove knjige. To vrijedi također za dva mjesta s nepotrebnim ponavljanjem (str. 7. i 74. o emocionalnom odnosno racionalnom doživljaju susreta roditelja sa sinom; str. 16. i 34. navođenje imena sve djece iz obitelji Međugorac s datumima rođenja).

Knjiga *Sjećanja* objavljena je u vlastitoj nakladi – podatak koji nećemo ostaviti bez komentara, jer se ne može izbjeći pitanje: a zar su knjige ovakve vrste osuđene na financiranje, tiskanje i distribuciju u vlastitoj režiji? Ili da tu činjenicu pogledamo s pozitivne strane: možda upravo ta okolnost knjigu čini u svakom pogledu neovisnom, slobodnom i vlastitom u punom značenju te riječi. Zaželimo joj da, upravo takva kakva jest, dođe u ruke što većeg broja čitatelja. Zacijelo je ni jedan od njih neće ravnodušno odložiti na stranu.

SUVREMENA BIBLIOTECA FRANCISCANA BOSNIENSIA

Željko Ivanković

U povodu objavljivanja Zbornika radova Međunarodnog znanstvenog skupa „Život i djelo dr. fra Julijana Jelenića“, Orašje 13. - 14. listopada 2006, uredio Ivan Markešić, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko – Zagreb, Zagreb, 2008.

i Leksikon članova Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko, Ivan Markešić, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko – Zagreb, Zagreb, 2008.

1.

Ono o čemu ovdje želim govoriti, a povod su mi dvije novoobjavljene knjige koje objavljuje Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko – Zagreb, a koje kao autor i urednik potpisuje dr. Ivan Markešić, uvjetno su *biblioteca franciscana bosniensia* i njezin gotovo impresivan rast i progresija u posljednjih 35 godina, tj. od 1973. do 2008. Cijeli ovaj period dijelim na dva ne samo fizički nego i strukturalno odvojena razdoblja. Ono prvo razdoblje počinje 1973. i tijesno je povezano sa snažnim gibanjima unutar onoga što znamo kao *Hrvatsko proljeće*, čiji su se nanosi i u izvedbi i recidivima snažno i dugotrajno osjetili i na tlu Bosne i Hercegovine i gdje je, nakon snažne političke i sudbene represije, bosanskohercegovačka politička nomenklatura, a u okviru općeg vala demokratizacije koji će poroditi Ustav iz 1974. doista shvatila „opravdanost dijela primjedbi“ hrvatskih intelektualnih krugova o marginalizaciji hrvatskog naroda i njegove kulture u BiH. Svemu bi ovome imalo smisla, kao podsjetnik, pridodati status Crkve u komunističkom sustavu i iz toga proistekle posljedice.

Taj prvi period vrhuni s obilježavanjem 700. godišnjice dolaska franjevaca u Bosnu i Hercegovinu (1991), tj. velikom izložbom *Blago franjevačkih samostana* i drugim manifestacijama organiziranim tim povodom, kao i publikacijama objavljenim ponajprije uoči te godine (na primjer: pretisak dvotomne Jelenićeve *Kulture i bosanskih franjevaca*, Svjetlost, Sarajevo, 1990) i u toj godini, gdje je svakako ponajznačajnija *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene* Ante Slavka Kovačića (1991) i zbornik sa znanstvenog skupa *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291-1991*. tiskan zbog ratnih okolnosti tek 1994. u Samoboru.

2.

Dakle, nimalo slučajno za polazišnu godinu uzimam 1973. kad su objavljena u tri sveska *Sabrana djela Ivana Franje Jukića* u Biblioteci kulturno nasljeđe sarajevske izdavačke kuće *Svjetlost*. U toj će biblioteci, također u tri sveska, biti 1991. tiskana *Izabrana djela Grge Martića*. Tu, u istoj biblioteci, valja spomenuti i *Hrestomatiju starije bosanske književnosti* Herte Kune (1974), *Jezik „Bosanskog prijatelja“* Herte Kune (1983), te *Jezik Ivana Bandulavića* Darije Gabrić-Bagarić (1989), ali i, kod istog izdavača, lektirno izdanje knjige *Književnost bosanskih franjevaca* Ivana Lovrenovića (1982). Bili su to znaci već započetih promjena, otvaranja, određenih kulturoloških sloboda ili tek priznavanja dijela postojeće, a predugo potiskivane realnosti.

U Biblioteci kulturno nasljeđe druge sarajevske izdavačke kuće, *Veselin Masleša*, bit će u relativno kratkom roku tiskana djela Filipa Laštrića: *Pregled starina bosanske provincije* (1977), Bone Benića: *Ljetopis sutješkog samostana* (1979), Nikole Lašvanina: *Ljetopis* (1981), Marijana Bogdanovića: *Ljetopis kreševskog samostana* (1984), te Jake Baltića: *Godišnjak od događaja i promine vremena u Bosni 1754-1882* (1991).

Dakako, to ne znači da do tada nije bilo ovdje-ondje vrijednih i zanimljivih knjiga unutar ovoga što imenujemo *biblioteca franciscana bosniensia* (Herta Kuna: *Jezik Filipa Laštrića*, Sarajevo, 1967.; *Ivan Franjo Jukić. Dokumentarna građa*, Sarajevo, 1970; Srećko M. Džaja: *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće*, Zagreb, 1971), no njezino moderno *utemeljenje* ipak vezujemo uz tzv. civilno izdavaštvo i jednu vrstu njezina sustavnog tretiranja, što je označilo bitnu promjenu političke, društvene i kulturne paradigme, gdje je takvo što desetljeća prije bilo nezamislivo ili jedva zamislivo. Uz ovo bi išli i vrijedni „civilni“ zbornici posvećeni franjevačkim velikanima Grgi Martiću (1973.), Matiji Divkoviću (1982.), Antunu Kneževiću (1991.), te monografske studije „unutarcrkvenih izdavača“ npr. Andrije Zirduma *Filip Laštrić – Očevac 1700-1783.* (Zagreb, 1982), *Franjevačka klasična gimnazija u Visokom 1882-1982.* (Visoko, 1983) ili zbornik *Fra Josip Markušić* (Zagreb, 1982).

Ovome valja pridodati i uvrštavanje djela bosanskih franjevaca u prestižnu biblioteku *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (usp. knj. 11 i 19) u Zagrebu (1972. i 1973), te u *Bosanskohercegovačku književnu hrestomatiju I-III* (Sarajevo, 1971. - 1974). Na ovom je fonu Koromanova Antologija hrvatskog pjesništva tiskana u zagrebačkom časopisu *Forum* 1990, koja već naslovom markira i sugerira („od Lovre Sitovića...“, a poslije će to biti i uz prozu i dramu „od Matije Divkovića...“) utemeljenost hrvatske književnosti u BiH u franjevačku, što će reći crkvenu tradiciju, u socijalističkom sustavu teško prihvatljivu povijesnu istinu.

3.

Drugo bi razdoblje te imaginarne (nikad i ničim službeno konstituirane, stvarno nepostojeće osim u ovom mom prigodnom odčitavanju i „sistematiziranju“) *bibliotecae franciscanae bosniensiae* ionako označilo vrijeme nakon 1991. (demokratizacija, društvena tranzicija) kad su bosanski franjevci cjelovitije došli u žižu društvenog zanimanja i kad im je status, što društveno-političkim promjenama (dakle, novom promjenom paradigme), što na valu njihove cjelovitije društvene recepcije koja je time uslijedila i „izlaska iz društvene (polu)ilegale“, radikalno promijenjen. Da i ne govorim da ga je, ovaj drugi period, ionako snažno obilježio rat (počeo 1992) i ono što je s njim i poslije njega uslijedilo.

Prvi period završava Karamatićevim *Šematizmom* (1991), što je neka vrsta „popisa stanovništva, obitelji i kuća“ Bosne Srebrene, u godini u kojoj je stvarno izvršen dosad posljednji popis stanovništva u BiH. Kao da se znalo uoči ratne kataklizme da ovim završava jedno, a počinje drugo razdoblje u svakom smislu, pa i ovom o kome ovdje govorim. Kako s Karamatićevom knjigom završava jedno razdoblje, tako, gle koincidencije, s njegovom knjigom počinje drugo.

Drugi period za koji kažem da s Karamatićem i njegovom knjigom počinje većem uz pojavu njegove vrijedne knjige *Franjevci Bosne Srebrene u vrijeme austrougarske uprave 1878-1914.* (1992), koja je prošla tiho i pomalo nezamijećeno upravo zbog vremena u kome se pojavila. Početak će nove faze snažno ovjeriti i manje važna iz-

danja koja će uslijediti, kao što su zbornik *Rat u Bosni i Hercegovini* (Samobor, 1994), ili Radmanova *Rane Bosne Srebrenice* (Livno, 1994), a koja su bez velikih ambicija ili velikih krajnjih ciljeva činila neku vrstu inventure rezultata prvih ratnih udara na BiH i Bosnu Srebrenu. One važnije publikacije, kao što su knjige Petra Anđelovića, Luke Markešića i Marka Oršolića, donosile su programatske tekstove. Ovdje bi, na samom početku drugog razdoblja išlo i pokretanje periodične publikacije *Bosne franciscane* u Samoboru, koja se domalo preselila u Sarajevo i postala jedna od najreferentnijih publikacija u današnjoj BiH, pa i šire.

Ovaj je period snažno obilježilo nekoliko fenomena: polet unutarfranjevačkog izdavaštva na fonu 1991. i ratnog iskustva (npr. *Svjetlo riječi i /su/* izdanja Franjevačke teologije); nastavak zanimanja „civilnih“ izdavača za korpus *franciscanae* te osnivanje Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko – Zagreb i njezin, s obzirom na bazu, relativno snažan izdavački zamah.

Polet unutarfranjevačkog izdavaštva razumijevam ponajprije kroz periodiku *Bosna franciscana* (češća od bivših sličnih *Dobrog pastira* i *Nova et vetera*), kvalitativno osnažen *Bilten Franjevačke teologije u Sarajevu*, Jukić, te vrijedna izdanja *Svjetla riječi*. Spominjemo tek nekolicinu tipičnih i važnih djela: Leon Petrović: *Kršćani bosanske crkve* (1999.), Marijan Karaula (ur.): *Pro populo. Život i djelo fra Lovre Karaula 1800.-1875.* (2000), Anđelko Barun: *Svjedoci i učitelji. Povijest franjevacu Bosne Srebrenice* (2003), veliki dvosveščani ratni dnevnik Ljube Lucića *Između neba i granata* (2005. i 2006), Miro Vrgoč: *Duhovni stupovi Bosne Srebrenice* (2007), knjige Ignacija Gavrana, osobito *Suputnici bosanske povijesti* (2007) i njegov prijevod Augustina Augustinovića (2004).

Dugogodišnji Koromanov rad na istraživanju starije hrvatske književne tradicije u Bosni i Hercegovini (usp. *Pogled iz zrcala*, Sarajevo, 1974) i spomenuta (*Forumova*) antologija hrvatske poezije u BiH, otvorili su prostor za njegove antologije objavljene potom u ratu hrvatska proza (1995) i hrvatsko pjesništvo (1996), te najposlije hrvatska drama (2008). To je, uza sve ranije spomenuto, pa i neveliku, ali važnu knjižicu *Bosanski franjevci* Marka Karamatića (Zagreb 1994), namjenom sličnu onoj Ivana Lovrenovića, franjevačkoj literaturi otvorilo snažan, premda ne i još uvijek adekvatan ulaz i prostor u *Hrvatskoj književnosti Bosne i Hercegovine u 100 knjiga* (osobito su vrijedne knjige 6 i 7, koje su priredili Ivo Pranjković i Marko Karamatić, iz 2005. i 2006).

„Civilnim“ izdavačima pripada i kulturološki ponajznačajniji projekt ovakvog tipa ikad zamišljen: Lovrenovićeva biblioteka *Iz Bosne Srebrenice* (Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2003) u kojoj je objavljeno prvo kolo od pet knjiga (kronika), a drugo je u pripremi. Ovamo bi išle i ovome komplementarne knjige tipa: Ivo Pranjković *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrenice* (Zagreb, 2000), ili Slobodan Prosperov Novak *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb, 2003. i Split, 2004) koja je ispravila „grešku“ iz „čuvene“ Frangešove povijesti iz 1987!

A tu su i druga izdanja, nesustavno (sporadično) objavljujivana, ali dragocjena u popunjavanju mozaika kojemu ionako još nedostaje niz, niz kamenčića da bi se slika cjelovitije uobličila: pretisci Batinićeva *Franjevačkog samostana u Fojnici* (1998), Strukićevih *Povjestničkih crtica Kreševa i franjevačkog samostana* (2008), monografije Marka Lukende: *Ivan Franjo Jukić* (Zagreb, 2000), te vrijednih izdanja fra Mate Topića iz samostana Rama-Ščit što kao autora, što kao izdavača (Ljubo Lucić: *Rama kroz stoljeća*, 2002. ili reprinti djela Jeronima Vladića, 2008).

I iznova su osobito važni zbornici sa skupova ili drugih prigoda, a koji bi išli u korpus *bibliothecae franciscanae bosniensiae*: Verbi minister et omnis creati cultor (Sarajevo, 1998) Zbornik o fra Filipu Lastriću Očevcu u povodu 300. obljetnice rođenja (Mostar, 2000), Zbornik radova o fra Anđelu Zvizdoviću (2000), Fra Šimun Filipović (2003) ili Tristota obljetnica stradanja samostana i crkve u Olovu (2008).

4.

A onda se pojavio posve novi izdavač. Ustvari udruga, koja se prvo nametnula svojim radom, a onda se vlastitim leksikonom samoidentificirala i legitimirala u široj javnosti. Zbog nje i njezina dva najnovija vrijedna izdanja i sva ova priča. Na našem se prostoru pojavio netko tko, možda ne sustavno, ali sad već doista veoma ozbiljno utječe na profiliranje onoga što ovdje nazvasmo *bibliotheca franciscana bosniensia*. Riječ je o skupini od preko 200 ljudi koji su školovani u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom i to im je najmanji zajednički nazivnik. Među njima su i sadašnji svećenici i redovnici iz dviju bosanskohercegovačkih franjevačkih provincija, ali i civili najrazličitijih zanimanja i razasuti diljem svijeta. Drugi objedinjujući čimbenik tim je ljudima osjećaj pripadanja duhu i slovu bosanskog franciskanizma, a na tragu onoga što nam o njemu svjedoči i što jest *bibliotheca franciscana bosniensia* u svojoj povijesnoj vertikali: „zapiši, pa će i Bog upamtiti“ (Andrić). Na tim dvama temeljima odvija se najznačajniji dio aktivnosti Udruge koju ovdje predstavljam dvama novim naslovima kojima je stvarni autor dr. Ivan Markešić, a samo letimično, ilustracije radi, spomenut ću i druga značajna izdanja. Zašto uopće onda prikazati izdavačku aktivnost Udruge otraga? Od posljednje publikacije? Od *Leksikona*? Pa baš stoga što se leksikonским popisom i obradom članstva Udruga prvi put iscrpno predstavlja širokoj društvenoj i kulturnoj javnosti. Naime, svojim se izdanjima svakako predstavila dovoljno zrelo i referentno (čak višekratno!) i po tome nije nepoznata, ali stalna pitanja tko su ti ljudi i što hoće, dugo je osim radoznalosti uključivala i sumnjičavost u smislu: što su odlazili „u svijet“ ako se sada žele okupljati, tko su i što to oni hoće? Nama popovati ili što drugo? Sad se eto poimenice znaju svi ti ljudi: i tko su i što su i što im je nakana. Eto, pođimo od početka, tj. od kraja, od posljednje publikacije. Od *Leksikona*!

Razmišljanja o izradi *Leksikona* članova Udruge pretočena su u odluku o izradi *Leksikona* donesenu u Sarajevu na Osmom izbornom saboru Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko (13. kolovoza 2005). Odluka je vezana uz važan povod – približavajuće obilježavanje desete obljetnice utemeljenja Udruge (1996.-2006). Tada je, a s istom nakanom, ali s mišlju na to „da i *mi* nešto pridonesemo zajednici“, donesena i odluka da se ta obljetnica obilježi i organiziranjem Međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 75. obljetnice smrti dr. fra Julijana Jelenića.

Skup posvećen Jeleniću održan je 13. i 14. listopada u Orašju, nakon čega se, dakako, išlo na prikupljanje radova i publiciranje Zbornika. Kako nije lako niti skupiti radove niti objaviti zbornik s bilo kojeg skupa, a pogotovu kako je teško skupiti i objediniti, te leksikografski obraditi podatke o više od 200 članova Udruge, obje su se ove knjige pojavile tek u ljeto 2008. godine uoči 11. sabora Udruge održanog 2008. u Zagrebu.

Leksikon (format B5, str. 190, tvrdi uvez) donosi abecedni popis (uglavnom s foto-portretima) 210 članova Udruge obrađenih po jedinstvenom kriteriju koji je upitni-

kom oblikovao i realizirao dr. Ivan Markešić i sam čovjek s leksikografskim znanjem i iskustvom (naime, radio je u Leksikografskom zavodu i već uređivao leksikografska izdanja). U Udruzi i *Leksikonu* takvi su i uglednici kao što su fra Ignacije Gavran, dr. Srećko M. Džaja, dr. Dalibor Brozović, prof. dr. Ivo Pranjković, bivši provincijali Fra Luka Markešić i fra Petar Anđelović, sveučilišni nastavnici: Ivan Bubalo, Tadija Bubalović, Pejo Čošković, Stjepan Duvnjak, Ivan Kordić, Božo Lujić, Ivan Markešić, Vili Radman, Marko Semren, Miron Sikirić, Ivan Šarčević, Velimir Valjan, Bendikt Vujica... Impresivna brojka i impresivan sastav za jednu, pa i to s najaktualnijim podacima o članovima daje iznimnu vrijednost *Leksikonu*.

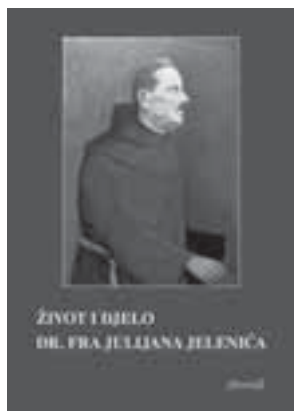
Osim detaljnih biografskih podataka i iznimno značajnih podataka iz radnih biografija (i bibliografija) članova, *Leksikon* donosi i niz posve osobnih podataka i u leksikografskom smislu beznačajnih činjenica (bračno stanje, djeca, služenje vojnog roka, sve adrese, hobiju...), ali one ovdje imaju zadaću približiti поближе jedne drugima članove Udruge iz posve različitih generacija, različitih životnih i radnih ambijenata, različitih interesa, povezati ih u gotovo obiteljsku svezu, kamo po gore rečenim dvjema zajedničkim odrednicama, pokazalo se, pripadaju i žele pripadati. U protivnome, nisam siguran da bi nekome drugome dali podatke koje su dali Ivanu Markešiću i dopustili mu da ih potom objelodani.

Zbornik (format B5, str. 423, broširani uvez) sa skupa posvećenog Julijanu Jeleniću donosi 23 izlaganja uglednih znalaca Jelenića, njegova djela i njegova doba. Uz njihove referate i znanstvene priloge tu su i slikovni prilozi *Zborniku*: fotografije sa Simpozija i preslici dokumenata o djelovanju dr. fra Julijana Jelenića u Zagrebu. U *Zborniku*, posve je prirodno, dominiraju radovi o Jeleniću i različitim aspektima njegova života i djel(ovanj)a, ali su tu, kao što je uobičajeno na takvim skupovima, i tekstovi koji promišljaju širi ambijent/kontekst u povodu određene osobnosti ili društvenog fenomena, pa je tako tu i dio tekstova o bosanskim franjevcima općenito, te o društvenom ambijentu i vremenu u kojemu je živio i djelovao prvi povjesničar kulture u nas. U *Zborniku*, među ostalima, pišu od franjevaca: Marko Karamatić, Miro Vrgoč, Luka Markešić, Stjepan Pavić, Marko Oršolić... te od civila: Srećko M. Džaja, Ivan Markešić, Željko Pavić, Pavo Živković, Vlado Pandžić, Vine Mihaljević, Slavko Harni..., čime Udruga, uz ostalo, nastavlja demonstrirati snažnu društvenu pozicioniranost i ugled, a novim skupom i zbornikom s njega i zrelost za najveće pothvate.

I ovaj je posao znalački uradio kao animator, motivator, organizator i najposlije kao urednik dr. Ivan Markešić, kome za urađeni posao i u tehničkom i, osobito, u stručnom smislu pripadaju sve pohvale.

Ovim je dvjema knjigama Udruga snažno obilježila i svoje djelovanje i ovu, 2008. iznimno važnu izdavačku godinu (ujedno godinu službenog utemeljenja *Povijesnog instituta Bosne Srebrene*, koji obećava da će suvremena, recentna *biblioteca franciscana bosniensia* sad vjerojatno zakoračiti u svoje treće razdoblje, možda razdoblje krajnje osustavljenog djelovanja), u kojoj se *biblioteca franciscana bosniensia* dodatno obogatila za čak još tri (objelodanjena!) zbornika: sa simpozija o Olovu (već sam to gore spomenuo), o Pavlu Anđeliću, te o Marku Dobretiću, i izvanredno organiziranim skupom *Stoljeća Kraljeve Sutjeske*, koji će tek poroditi zbornik.

Zbog onih manje upućenih navest ću ovdje i još neka, po mojoj procjeni, a osim redovitog godišnjeg *Biltena* Udruge (deset do sada objavljenih), ponajvažnija (kronološkim redom) izdanja Udruge:

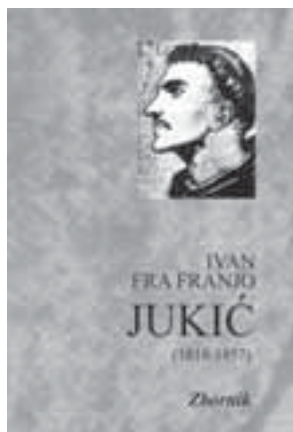
-
- *Dies academicus u čast dr. fra Ignacija Gavrana*. Zbornik, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 1999. (15 priloga)
  - *Dies academicus u čast dr. fra Rastislava Drljića i dr. fra Berislava Gavranovića*. Zbornik, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 2001. (13 priloga)
  - *Pogled u Bosnu. Bosanski franjevci i suvremena sakralna umjetnost*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 22. lipnja 2002. godine u Zagrebu, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 2003. (10 priloga)
  - *Spomen-spis Povodom 90. obljetnice rođenja dr. fra Ignacija Gavrana*, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 2004. (34 priloga)
  - Srećko M. Džaja: *Eseji, razgovori, polemike, prijevodi*, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Podružnica za Njemačku, München, 2005.

Nažalost, u zbornik sa skupa posvećenog životu i radu fra Mihovila Sučića, u povodu 140. obljetnice njegove smrti (skup održan 8. prosinca 2005. u Zagrebu), nisam imao uvid, ali ga ovdje vrijedi spomenuti, budući da njegov, premda tehnički / bibliografski štur, prikaz nalazim u novom *Biltenu* Udruge (usp. br. 10/2008, str. 71).

Jukić za sva vremena

Željko Ivanković

(*Ivan fra Franjo Jukić 1818-1857*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 2. lipnja 2007. u Beču i 3. lipnja 2007. godine u Zagrebu, ur. Vine Mihaljević i Ante Selak, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Pergamena, Zagreb, 2009)

U povodu 150. obljetnice smrti Ivana Franje Jukića, veoma agilna Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko organizirala je 2. i 3. lipnja 2007. svečani program u Beču i Zagrebu s prigodnim skupom, s kojega je, evo, godinu i pol poslije, objelodanila zbornik priloga na nekih 120-ak stranica i s desetak radova.

Čak ako taj skup i nije bio na jednako visokoj razini kao neki prethodni UdruGINI (npr. oni o Gavranu ili Jeleniću), jer je bio više svečarski nego znanstveni, sama činjenica da je obilježena još jedna značajna franjevačka obljetnica ukazuje na veoma važnu gotovo nezamjenjivu ulogu, ove Udruge u reprezentiranju onoga što povijesno jest i što aktualno znači Bosna Srebrena.

Tom je prigodom u Beču promovirana i Lukendina knjiga *Ivan Franjo Jukić – seine literarische und aufklärerische Tätigkeit*, a sudionici su, uz to, posjetili i franjevački samostan na Franziskaner Platzu 4 u Beču u kome je spomen - ploča na spomen Ivanu Franji Jukiću, te groblje St. Marxer Friedhof na kojemu počiva Ivan Franjo Jukić. U Zagrebu je sutradan održan drugi dio svečanosti koji je uz prigodna predavanja i još jednu promociju Lukendine knjige obogaćen i sudjelovanjem Školskih sestara franjevkki Krista Kralja bosansko-hrvatske provincije.

Zbornik koji smo dobili početkom ove godine sadrži dokumentarni dio tih svečanosti (pisani i slikovni), te za tu prigodu napisane i prezentirane tekstove: Marka Lukende (tri teksta), Marije Salzmanna-Čelan, Željka Ivankovića, Drage Bojića, Rudolfa Mijoča, Ive Pranjkovića i Ivana Nujića. Zbornik se tako pridružuje ranijim publikacijama ove udruge, a ukupnom zbiru tekstova publiciranih u povodu važne Jukićeve obljetnice (onih iz Sarajeva!) pridružuje neke osobito vrijedne kulturnopovijesne i dokumentarističke uvide. Na osobit način ovdje izdvajamo dva teksta iz Beča: Marije Salzmanna-Čelan *Strossmayer i Jukić – stvaranje Jugoslavije i srpske državnosti preko Hrvatske* i Drage Bojića *Od „Bosanskog prijatelja“ do „Svjetla riječi“*, te dva teksta iz Zagreba: Pranjkovićev *Prva monografija o fra Frani Jukiću* i Nujićev *Jukić – Martić – Knežević: tri velika lika 19. stoljeća Bosne Srebrene*.

Lukendini pak tekstovi pripadaju korpusu njegova bavljenja i istraživanja života i djela Ivana Franje Jukića, o kome je objavio cjelovitu monografsku studiju u Zagrebu 2000. godine i sam osobno snažno pridonio obilježavanju Jukićeve obljetnice u Beču i Zagrebu.

Već je iz naslova izdvojenih tekstova vidljivo da su Jukićeva pojava, život i djelo, bili za ovu prigodu inspirativni ne samo za novo odčitavanje njegova djelovanja, njegova utjecaja, nego i za one aspekte koji se danas na Jukićevu tragu ili u povodu njega imaju smisla istraživati ili pak dodatno osvijetljavati. Svakako da su s ovdje iz-

---

dvojenim tekstovima veoma korespondentni i tekstovi Marka Lukende *Zaboravljeni svećenik i prosvjetitelj* i Željka Ivankovića *Kulturna akcija bosanskih franjevaca 19. stoljeća*.

Najposlije vrijedi reći i to da kad je ova bečko-zagrebačka manifestacija osmišljavana i organizirana, u cijeloj Bosni i Hercegovini, pa i u samoj bosanskoj franjevačkoj provinciji, jedva je uopće bilo spomena o ovoj značajnoj obljetnici, a kamoli njezinu obilježavanju. Tim je veće značenje ovoga što je organizirala Udruga, a što smo početkom ove godine dobili i dokumentirano u još jednoj, sad se već s ponosom može reći, u nizu publikacija Udruge, koja postupno postaje i značajan izdavač suvremene *Bibliothecae franciscanae bosniensiae* kako smo to nedavno pokazali pišući o posljednjim izdanjima naše Udruge.

Na tragu proročke tradicije

Slavko Harni

Vjeko Božo Jarak, *Rast u odgovornoj vjeri: nagovori za godinu B.*
– Sarajevo ; Zagreb : Svjetlo Riječi, 2009. ; 237 str.

Vjeko Božo Jarak objavio je već nekoliko knjiga propovijedi, a i neka od drugih njegovih djela posvećena biblijskim tekstovima građena su mozaično pa mogu funkcionirati i kao nagovori o pojedinim temama. Osvjetljujući svetopisamsku poruku u vrlo širokome spektru misaonih, vjerničkih i teoloških opservacija, ti nagovori već imenom sugeriraju svoju retoričku notu, žele nas na nešto nagovoriti, a to čine pokrećući pitanja smisla vjerničkoga života i djelovanja. Pozorna čitatelja oslovljavaju egzistencijalno u njegovu *ovdje i sada*. Čitatelj brzo uviđa kako je riječ o propovijedima koje ne uzmiču pred teškim pitanjima, ali zaziru od prijekih sudova i tek „retoričkih“ odgovora. Sugeriraju nam našu jedincatost, dragocjenost i uspijevaju pokazati da nam je svaki duhovni napor već unaprijed blagoslovljen iako se u području duhovnosti ne događaju spektakularni uspjesi, već je ona mjesto gdje se osposobljujemo činiti posve svakodnevne dobre stvari. Ne svode se na puko „nagovaranje“, već prezentirajući istinite uvide i veliku teološku upućenost, pogađaju sve tri temeljna područja svakog duhovnoga rasta: um, volju i osjećajni život.

O biblijskim čitanjima godine B - tj. službi riječi druge godine trogodišnjega liturgijskoga ciklusa nedjeljnih misnih čitanja - prof. Jarak objavio je još osamdesetih kao rukopis, a 2003. tiskano izdanje nagovora. Riječ je propovijedima koje su nastale godine 1983. na Plehanu. Knjiga je objavljena pod naslovom *Na bespuću stradanja*. Slijedeći uobičajenu razdiobu propovijedi na vrijeme Došašaća i Božića, uskršno vrijeme i vrijeme kroz godinu, knjiga je sadržajno posvećena pitanju smisla čovjekova života, koji se teološko teorijski čini neupitnim, jer je čovjek stvorenje Božje mudrosti, stvoren za to da se konačno nađe u vječnome blaženstvu. Iz perspektive egzistencijalne svakodnevice problem nije tako jednostavan pa se, češće nego bismo očekivali, nađemo na bespuću stradanja iz kojega tek iznimnim naporom možemo dovinuti do iskustva smisla, noseći se gdjekad i s iskustvom Božje šutnje, kao da ga nema. Smisao svijeta bismo mogli zasnovati, ako bismo mogli boraviti izvan njega, inače nam nužno treba oslonac, koji vjerniku može biti samo Bog. I svoj život bismo analogno tome mogli sagledati tek na njegovu kraju, bivajući izvan njega. To još manje možemo bez oslonca. Biblija nam iz vjerničke perspektive nudi uporište u Isusu Kristu. Takvim osobno individualnim egzistencijalnim pitanjima zaokupljena je knjiga *Na bespuću stradanja*.

Knjiga duhovnih nagovora *Rast u odgovornoj vjeri* donosi propovijedi što su održane u Franjevačkoj crkvi u Varaždinu gdje prof. Jarak živi od 1996. Nudi u osnovi isti odgovor na pitanje smisla, ali to čini posve drugim tekstom. U usporedbi s *Bespućima stradanja* nosi dva, čini mi se, važna pomaka u naglasku: više konzultira starozavjetne tekstove i više tematizira pitanje zajednice, društvenoga života. Temeljno, može se reći i metodologijsko, polazište jest dijagnoza stanja duha unutar

strukturalnih odrednica njegovih nagovora. Struktura se zapravo posreduje strukturom samih biblijskih čitanja (Stari zavjet, pripjevni psalam, Novi zavjet). Živi se od dijagnoze stanja duha u naše vrijeme, te dijagnoze stanja duha u Isusovo, novozavjetno vrijeme. A kako starozavjetne tradicije u novozavjetnoj teologiji funkcioniraju kao interpretativni modeli Isusova života i poslanja pa i njegova samorazumijevanja, Jarak se u relativno velikom broju propovijedi usredotočuje na Babilonsko sužanjstvo i stanje duha što je povezano s tim sužanjstvom i čini se upravo u tome razdoblju pronalazi plodonosno stjecište duhovnih silnica. Posebnu pozornost posvećuje prastaraj židovskoj proročkoj tradiciji promatrajući njezin dijalog sa svećeničkom što se intenzivnije javlja upravo u vrijeme oko babilonskoga sužanjstva. Sužanjstvo samo i zahvalnost za izbavljenje povodom je uz ostalo i želje da se iskustvo Božje vjernosti razumije analogiji s obiteljskim odnosima (Bog kao otac), ali i nalazi mjesto na kojemu je posve razumljivo kako „u spletu različitih doživljaja kojima naš život obiluje, odsudno je važan samo jedan: doživljaj blizine i topline u zajedništvu s ljudima koji su nam dragi i kojima smo mi sami dragi“ (str. 11). Bog Otac razumije tu našu potrebu.

Dijagnoza stanja, kao izraz posuđen iz medicine, čini se prikladnim za popovjedničko posredovanje odnosa između Boga i svijeta, jer se uvijek iznova pokazuje da ta dijagnoza uključuje potrebu za spasom, srećom, jer nas Bog hoće srećima, a valja uvijek imati na umu i preduvjete za to da čovjek pojedinac i društvo rastu na na zdravim temeljima. Time u „terapiju“ spada i naša odgovornost ne samo za nas same već i za društveni život, za kakvoću našega društva, zajednice u kojoj živimo. Dijagnoza ukazuje na smjer potrebnoga djelovanja. K tome dakako treba dodati i opću, recimo antropološku, dijagnozu ljudskoga bića. U jednu ruku čovjek je biće čudesnih, lijepih snova, s „ugrađenom“ čežnjom za dobrotom, ljubavlju, vječnošću, u drugu međutim „nema ničega u ljudskome životu što ljudi ne bi mogli iskvariti, okrenuti na zlo i učiniti sredstvom samouništenja.“ (str. 218) To je govor iz izrazito vjerničke perspektive prema kojoj nam je autentičan život dar, obećanje i zadaća istodobno.

Proroci u tome svijetu nastupaju kao prenositelji Božjih poruka o ispravnom životu u zajednici, vrijednosti čovjekova unutaršnjega stajališta, a ne izvanjske obredne forme, zagovoru pravednoga i moralnoga postupanja, zahtjeva da odgovor na Božju ljubav bude i posvemašnja ljubav među ljudima. Proročko djelovanje nije dakako rezervirano samo za Stari zavjet i na izabrane, posebno poslane. Kao vrhna pripovjest, a opet sa stajališta biblijske povijesti sjajno obaviješteno, zazvučat će Jarkovo objašnjenje konteksta u kojemu je Mojsije poželio „Oh, kad bi sav narod Jahvin postao prorok!“ Tvrđnja zapravo dolazi iz ozračja konca šestog i početka petog st. pr. Kr., kad su se u Božjem narodu artikulirale izrazitije razlike u pitanjima odnosa prema Bogu između onih koji su zagovarali prastaru proročku tradiciju, onu koja štovanje Boga ne vezuje za mjesto, već za ljudsku dušu tj. za čestiti život, i onih što su se više oslanjali na noviju svećeničku tradiciju koja je veću pozornost poklanjala hramskome djelovanju i obrednoj žrtvi. Zaključak nagovora otvara prostor za nesebičnost kao spremnost na djelatnu osobnu žrtvu. To je učinio i Ivan Krstitelj, posljednji, neposredni najavljiivač Isusa osobno. Naučavao je: Tko ima dvije haljine, neka dadne onom koji nema. Živio je čestito i dosljedno, a nije se libio izreći svoju moralnu opomenu Herodu, iako se moglo očekivati da će ju platiti glavom.

U znatnom broju slučajeva Isusova poruka prenesena u evanđeljima tako je nedvosmisleno i općevaljano izrečena da nam može biti razumljiva i danas. Ne da se stoga previdjeti da se i u ovoj knjizi duhovnih nagovora u najvećoj mjeri tumače evanđeoski tekstovi. Evanđelja su kao vesela vijest temeljni spisi Novoga zavjeta, ali nerijetko potpunije razumljiva tek u svjetlu starozavjetnih knjiga i predaja koje su im podloga. Iako je dakle i u ovoj knjizi propovijedi dominantna literatura evanđeoski novozavjetni tekst, mogući pristup njezinoj posebnosti je u relativnom čestim pišćevim „reminiscencijama“ u vrijeme babilonskoga sužanjstva i neposredno nakon povratka. U tome kontekstu autor portretira pojedine proroke, ukazuje na njihovo razumijevanje odnosa naroda i pojedinaca prema Bogu te izlaže srodne ideje što se pojavljuju u psalmima. Gotovo svi zahtjevi za autentičnim vjerničkim životom u Božjem narodu artikulirali su se na tragu stare proročke tradicije. I Isusa u Novome zavjetu, imajući na umu njegova stajališta i djelovanje, ljudi zovu prorokom. Brojne su njegove tvrdnje i postupci bliži proročkoj negoli svećeničkoj tradiciji.

Jarkova knjiga *Rast u odgovornoj vjeri* zbirka je vrsnih tekstova ne samo po svojoj slojevitoj gradbenosti, koja pokazuje zavidno autorovo poznavanje biblijske povijesti, kulturne povijesti uopće, antropologije, opće i religiozne psihologije i vidi rast u vjeri kao put prema skladu između umnog, voljnog i osjećajnoga u kršćanskome životu, već je riječ o tekstovima zavidne retoričke, književne i jezične vrijednosti što su napisani odnjegovanim hrvatskim jezikom. Blagim prizvukom pripovjedačkoga ritma, čestom uporabom imperfekta, pluskvamperfekta pa i futura drugog bježi se od aktualne kolokvijalne redukcije hrvatskoga jezika i njegovih glagolskih vremena.

U ritmično stalozžen govor, uvjerljivim umijećem ugrađuju se fine gradacije, smjele i plodne usporedbe, baš kao i logični zaključci. Posebna pozornost posvećuje se sadržajnom kontrastu koji doseže gdjekad i tektoničke razmjere. Na pozadini opisa čovjeka kao bića koje je sve lijepo i dobro kadro uprljati, okrenuti na zlo, zasjat će, kao cvijet u pustinji, opis predanosti u naručje očinske Božje ljubavi u koju je upravo književnički umijećem ugrađena nada. A ona opstaje i u najočajnijim uvjetima, klija i raste. Na dramatičnu epopeju (33. nedjelja kroz godinu) junačke žrtve židovskih ustanika - koji su se, braneći utvrdu Masad na obali Mrtvog mora tijekom ustanka 70-72. godine, sami međusobno poubijali kako ne bi pali u rimske ruke - Jarak gotovo izravno nadovezuje Isusov govor o blaženstvima po Matejevu evanđelju.

Iz onih knjiga propovijedi u kojima je autor naveo izbor iz literature razabire se kako iza vrlo kratkih nagovora stoji na desetke tisuća stranica vrhunskoga teološkoga teksta najvećih teologa XX. stoljeća i autora iz psihologije i filozofije religije što ih je profesor Jarak nekoć predavao na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Gdjekad se osjeti kako je tolikom obilju znanja i vjerničkoga iskustva pomalo tijesno u tako kratkim propovijedima. Spektar kojim on osvjetljava nedjeljna čitanja mogao bi nositi i znatno opširnije tekstove. Jarak piše vrlo kratke propovijedi, vrlo čitljive tekstove, blago svečano ritmične, daleko od pukog intelektualiziranja. Kao da se traži mjesto na kojem smo svi na istom, neovisno o našoj naobrazbi. Na mjestu odluke o smislu s kojega se vjera nudi kao mogući, možda i jedini, put zaključak ne mora biti nikakav traktat, već je dosta priprosto pitanje: što nam je činiti ili još preciznije, što ćemo učiniti da budemo sretniji i da živimo u sretnijem svijetu?

Odgovori na ta elementarna pitanja, kao pitanja smisla, imaju se pokušati dati upravo danas i u svakodnevnom životu, a upućeni su suvremenom čovjeku koji je, prema mjerodavnim procjenama na koje se Jarak oslanja (G. Picht) „sklon užicima, ali ne zrači radošću, poprilično je tmuran, u se zatvoren, razočaran i donekle živčano načet, lako razdražljiv, beznadan.“ (str. 71) Posredovati biblijsku poruku Božje ljubavi i ljudske nade u tako sumornome ozračju nije nimalo lako, ali je tim potrebnije.

Mojsije

Ivo Pranjković, *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku*

Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2009., 204 stranice.

Uredništvo

U nizu publikacija, koja govore o poslanju franjevaca i njihovoj kulturnoj ulozi u hrvatskom narodu, a posebice o franjevačkom spisateljstvu bosanskih franjevaca, nedavno je objavljena knjiga *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku* koju je napisao Ivo Pranjković, član naše Udruge. Ta knjiga, kako piše Željko Ivanković, kada predstavlja posljednja izdanja naše Udruge kao i druge publikacije koje govore o franjevačkoj kulturnoj povijesti, može se također ubojiti u suvremenu *Bibliothecae franciscanae bosniensiae*.

Knjiga je, kako sam autor u predgovoru ističe, nastavak njegove knjige *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene* koju je 2000. godine objavila Matica hrvatska. U knjizi *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku* predstavljaju se franjevci koji su djelovali na čitavom povijesnom području Bosne Srebrene, ali i franjevci koji nisu djelovali unutar Bosne Srebrene, nego u prekosavskoj provinciji.

Novost knjige *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku* u odnosu na prethodnu autorovu knjigu iz 2000. godine jest i ta da se u njoj sintetički donosi cjelokupna spisateljska djelatnost franjevaca Bosne Srebrene u uvodnom prilogu. Prilozi se odnose na franjevce koji su djelovali u 17., 18. i 19. stoljeću.

Kako ovaj tekst ima ulogu samo informirati društvenu i kulturnu javnost o publikaciji vrijedne knjige, zaključimo autorovim riječima: „Budući da je riječ o raznovrsnim, dobrim dijelom i manje pozantim autorima te o još raznovrsnijim njihovim djelima, koja su u pravilu vrlo zanimljiva i s jezikoslovnoga (slovopisnoga, pravopisnoga, gramatičkoga, leksičkoga) stajališta, nadam se da će i ova moja knjiga naići na prijem na kakav je naišla prethodna” (str. 8).

IN MEMORIAM
FRA PETAR ANĐELOVIĆ
(1937 – 2009)

Početak siječnja 2009. godine umro je fra Petar Anđelović, član naše Udruge. Pokojni fra Petar je cijenio rad Udruge, poticao ga i svesrdno ga podržavao. U ime Udruge na sprovodu pokojom fra Petru nazočio je Ivan Markešić, koji je u ime Udruge izrazio izraze duboke sućuti franjevcima iz bosanske provincije.

Fra Petar Anđelović je rođen u Boću kod Brčkog 9. prosinca 1937. godine. Njegovi su mu roditelji Petar i Mara rođ. Plavotić na krštenju dali ime Marko. Osnovnu školu završio je u Boću (1945-1949), Franjevačku klasičnu gimnaziju u Visokom (1949-1955, 1956-1958) i godinu novicijata u Kraljevoj Sutjesci (1955-1956). Završio je filozofsko-teološki studij u Sarajevu (1960-1964) i Fuldi (1964-1966), a studij publicistike u Münsteru (1972-1975). Za svećenika je zaređen 1964. godine, a zatim je bio kapelan u Essenu (1966-1972). U franjevačku provinciju Bosnu Srebrenu vratio se koncem 1975. godine u kojoj je obavljao različite službe. Službu tajnika provincije vršio je od 1976-1982. godine, službu župnika u Zenici (1982-1985) i službu gvardijana u franjevačkom samostanu sv. Ante u Sarajevu (1985-1991; 2000-2003). Izabran je za člana uprave (definitora) franjevačke provincije Bosne Srebrene (1973-1976). Provincijalom franjevačke redodržave Bosne Srebrene postao je 1991. godine. Službu provincijala vršio je do 2000. godine i to za vrijeme teških ratnih i poratnih godina. Od 2003. provincijski je asistent FSR-a.

Fra Petar je objavio brojne znanstvene i stručne radove u različitim časopisima u kojima je posebice tematizirao odnos sredstava društvene komunikacije i naviještenja Evanđelja. U objavljenim pak knjigama pisao je o posljednjim političkim, društvenim i kulturnim događajima te o franjevačkom poslanju.

Uredništvo

Jedan pogled na život i djelo fra Petra Anđelovića

Ivan Markešić

“U tom smislu mi bosanski franjevci svima obznanjujemo svoj, od početka nepromijenjeni stav: *da ostajemo u Bosni; da se vraćamo onamo odakle smo protjerani; da ne idemo ni na koje tuđe ponuđene prostore*. Ujedno pozivamo hrvatski puk iz Bosne da nas u tom postupno, ali ustrajno slijedi.

Fra Petar Anđelović, provincijal
U Visokom, 14. prosinca 1995.

Ovako je zborio član naše Udruge, pok. fra Petar Anđelović, zajedno sa svojom subraćom u pismu koje su iz Visokog 14. prosinca 1995, nakon konačnog povratka iz progonstva u Bosnu, uputili hrvatskom katoličkom puku kako u Bosni i Hercegovini tako i onom koji se još uvijek nalazio u izbjegličkim kampovima u neizvjesnosti za svoju budućnost. Ovim su pismom željeli javno iskazati svoj temeljni stav koji je fra Petar ovjekovječio naslovom svoje knjige *Mi ostajemo*. Ta njegova knjiga iz 1995. kao i njegove druge knjige koje su nakon toga slijedile potvrđivale su uvijek iznova onu toliko puta vlastitim životom posvjedočenu bosansko-franjevačku vjerničku odanost Bogu, a time vlastitim životom posvjedočenu ljubav prema svojoj zemlji Bosni. Ne treba stoga čuditi ni naslov njegove knjige iz 2000. godine *Vjerni Bogu vjerni Bosni*. Iz toga naslova proizlazi ono poimanje vjere u Boga koje se u Bosni izjednačuje s vjernošću samoj zemlji Bosni. A ono podrazumijeva sljedeće: nemoguće je vjerovati u Boga, a pritom željeti nestanak Bosne i Hercegovine, željeti njezinu podjelu, svejedno o kome je riječ. Taj je naslov bio sasvim jasna poruka kako ondašnjim tako i današnjim aktualnim političkim težnjama za podjelom Bosne, za njezinim nestankom.

Fra Petar, krsno ime Marko, pseudonim Moskov, rođen je 9. prosinca 1937. godine u mjestu Boće kraj Brčkoga, od oca Petra i majke Mare r. Plavotić. Nakon završene osnovne četverogodišnje škole koju je pohađao u rodnom mjestu od 1945. do 1949. odlazi u Visoko gdje u vremenu od 1949. do 1955. te od 1956. do 1958. završava preostale osnovnoškolske razrede kao i srednjoškolsko obrazovanje. U međurazdoblju od 1955. do 1956. nalazi se u novicijatu u franjevačkom samostanu u Kraljevoj Sutjesci. Nakon toga od 1958. do 1960. služi vojni rok u JNA, u Slavonskoj Požegi, a potom u Tuzli. Filozofsko-teološki studij završava na Franjevačkoj bogosloviji u Sarajevu (1960-64) te u Fuldi, Njemačka (1964-66), da bi nešto kasnije (1972-75) završio studij publicistike na Institutu za publicistiku Filozofskoga fakulteta u Münsteru, Njemačka.

Nakon svećeničkog ređenja u Sarajevu 1964. godine pastoralno djeluje kao kapelan u Essenu, Njemačka (1964-72). Dužnost definitora Provincije vršio je od 1973. do 1976. kada preuzima službu tajnika Provincije Bosne Srebrene i obnaša je do 1982. U tom je istom razdoblju bio i urednik provincijskog glasila *Bosna Srebre*. Potom je bio župnik u Zenici (1982-85), a zatim gvardijan u samostanu sv. Ante u Sarajevu od 1985. do 1991. kada je uoči početka rata u BiH bio izabran na provincijskom kapitulatu za provincijala Franjevačke provincije Bosne Srebre. Tu je dužnost obnašao u tri trogodišnja mandata od 1991. do 2000. i stekao naziv „ratnog provincijala“. Po-

tom je ponovno izabran za gvardijana u samostanu sv. Ante u Sarajevu i na toj dužnosti ostaje do 2003. godine kada postaje nacionalni asistent Franjevačkoga svjetovnog reda u Bosni i Hercegovini. u samostanu sv. Ante u Sarajevu.

U vrijeme boravka u Njemačkoj surađivao je u essenskom listu *Ruhrwort* i još nekim drugim njemačkim periodičnim publikacijama. Plodnu suradnju ostvario je u publikacijama bosanskih franjevaca: u *Dobrom Pastiru* (1966), *Bosni Srebrenoj* (1969, 1971, 1973, 1976, 1981, 1984, 1987), *Jukiću* (1972, 1980), *Bosni franciscani* te reviji *Nova et vetera* (1980, 1982, 1986), zatim u *Svjetlu riječi* od 1983. pa sve do smrti. Priloge je objavljivao u *Kani*, *Slobodnoj Dalmaciji* i drugim hrvatskim i bosanskohercegovačkim dnevnim, tjednim i mjesečnim kako vjerskim tako i svjetovnim publikacijama.

Kao provincijal osnovao je 1993. godine Humanitarno-karitativnu organizaciju „Kruh sv. Ante“, a unutar nje „Agenciju za ljudska prava, humanitarno posredovanje i pravnu pomoć“ (1994). Sa svojim suradnicima obnovio je zgradu Franjevačke teologije u Nedžarićima (Sarajevo) koju su u ratu u BiH (1991-95) srpske snage gotovo potpuno razrušile, te započeo obnovu zgrade sagrađene za smještaj sve franjevačke teologije na Kovačićima s namjerom da to bude internacionalni studentski centar.

Osim što je bio član svoje Provincije, bio je i član naše Udruge. Javno je govorio kako je Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko-Zagreb jedna od bitnih sastavnica Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Bio je također član Glavnog odbora Helsinškog komiteta za BiH, zamjenik direktora Kruha sv. Ante te nacionalni voditelj Franjevačkog svjetovnog reda.

Za svoj rad primio je mnoga javna priznanja, među kojima i sljedeća: Zlatna plaketa Lige humanista; *Menschenrechtspreis* njemačke zaklade „Friedrich Ebert“ (1997), te priznanje od asocijacije „Antonietta Labisi“, Taormina, Italija (2000), nagradu „Sloboda“ za doprinos humanizmu, borbi za ljudska prava i slobodu u BiH, Europi i svijetu od Međunarodnoga centra za mir, Sarajevo (2003), Šestoaprilska nagrada Grada Sarajeva (2004); Povelja Saveza logoraša BiH; Orden Danice hrvatske s likom Katarine Zrinske (dodijeljen 2007. od Republike Hrvatske a koju mu je 2007. dodijelio gosp. Stjepan Mesić, predsjednik Republike Hrvatske) te nagrada Udruženja izdavača i knjižara BiH za najboljeg autora u 2007. godini.

Volio je čitati, ali nije se ustezao ni pisati. Svoja razmišljanja o Bosni i njezinoj budućnosti želio je uvijek provjeriti i podijeliti u razgovoru s drugima. Upravo iz te franjevačke domovinske ljubavi nastala su i njegova, za Bosnu i Hercegovinu i Franjevačku provinciju Bosnu Srebreanu veoma važna pisana djela, bez kojih se neće moći pisati suvremena povijest Bosne i Hercegovine. Njegove su knjige prožete dubokom vjerom i pisane su upravo vjerničko-franjevački. One su svjedočanstvo bosanskog brata, „okorjelog“ vjernika, i o tome s kolikom se snagom ljubavi čovjek može odnositi prema vlastitoj Provinciji, svojoj subraći i vjernicima kao i svojoj Domovini - Bosni i Hercegovini.

Napisao je više članaka i knjiga od kojih ovdje izdvajam:

1) ČLANCI: „Žena u Crkvi poslije Drugog vatikanskog sabora“, u: *Selidba Ramljaka*. Radovi s povijesno-teološkog simpozija u povodu 300. obljetnice odlaska franjevaca i puka iz Rame u Cetinsku krajinu održanog na Šćitu 4. i 5. rujna 1987. godine, *TEBIS*, Sarajevo, 1998, str. 135-151; „Mali brat kakva treba franjevačka zajednica“, u: *Verbi ministri et omnes creati cultor*. Zbornik u čast prof. dr. fra Vitomira Slugića u povodu 70 godina života), Sarajevo, 1998, str. 73-78; „Od Franje učiti ljubiti crkvu –

sv. Franjo, franjevci i hijerarhija“, u: *Spomen-spis. Povodom 90. obljetnice rođenja dr. fra Ignacija Gavrana*, Zagreb, 2004, str. 9-15.

2) KNJIGE: *Nova situacija eklezalnog navještanja*, Udruženje katoličkih vjerskih službenika „Dobri Pastir“, Sarajevo, 1980; *Može li se Crkva odreći propagande?*, Udruženje katoličkih vjerskih službenika „Dobri Pastir“, Sarajevo, 1982; *Navještanje Boga danas*, Udruženje katoličkih vjerskih službenika „Dobri Pastir“, Sarajevo, 1986; *Mi ostajemo*, AGM, Zagreb 1995; *Vjerni Bogu vjerni Bosni*, Rabic, Sarajevo, 2000; *Franjevci na prijelazu u treće tisućljeće*, Rabic, Sarajevo, 2003; *Stvarnost(i) okom vjernika*, Rabic, Sarajevo, 2004; *Franjevačka karizma u 26 slika*, Rabic, Sarajevo, 2006; *Fratar i njegova Bosna*, Rabic, Sarajevo, 2007.

Fra Petar je umro u srijedu, 14. siječnja 2009. godine u Sarajevu, u franjevačkom samostanu sv. Ante na Bistriku, gdje je 15. siječnja 2009. u crkvi sv. Ante slavljena sveta misa zadušnica. Pokopan je u petak 16. siječnja 2009. godine, na mjesnom groblju u Dubravama kraj Brčkog, nakon mise koju je u prepunoj crkvi u Dubravama predvodio fra Mijo Džolan, provincijal Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Tom su se prigodom od pok. fra Petra u ime Vrhbosanske nadbiskupije i odsutnog kardinala Vinka Puljića oprostili Luka Tunjić (u Sarajevu) i Veselko Župarić (u Dubravama), zatim generalni vizitator franjevačke provincije Bosne Srebrene, fra Gabrijel Mioč. U ime hercegovačkih franjevaca od fra Petra se oprostio provincijal fra Ivan Sesar, u ime društveno-političkih i kulturnih ustanova i mnogobrojnih prijatelja i poznanika pok. fra Petra iz grada i kantona Sarajeva gosp. Marin Ivanišević, predsjedatelj Općinskog vijeća. Ana Cvitanušić učinila je to u ime članova Franjevačkog svjetovnog reda. Osobno sam neposredno prije pokopa u Dubravama u ime naše Udruge i njezina predsjednika, dr. sc. Vine Mihaljevića, izraze sućuti iskazao provincijalu fra Miji Džolanu i gvardijanu samostana na Bistriku fra Marijanu Karauli koji se cijelo vrijeme bolesti skrbio o fra Petru nastojeći mu osigurati najbolju liječničku njegu. I na misi zadušnici u Sarajevu i na ukopu u Dubravama bilo se okupilo veliko mnoštvo ljudi, od predstavnika crkvenih, društveno-političkih, kulturnih i gospodarstvenih ustanova, do fra Petrovih osobnih prijatelja i poznanika kako onih iz Sarajeva, Zagreba, Zenice, Tuzle, tako i iz Brčkog, rodnog Boća i Zovika...

Može se stoga danas sa sigurnošću kazati da je cjelokupno fra Petrovo djelovanje kao čovjeka, zatim kao fratra i svećenika i potom kao provincijala i gvardijana bilo nadahnuo dubokom vjerom u Boga i dubokim povjerenjem u čovjeka kao Božje stvorenje. Svjestan posljedica moći koju politika pruža čovjeku i koja ga, zbog mogućnosti raspolaganja ljudskim sudbinama, može učiniti neobuzdanim u njezinu vršenju, fra Petar se i posebno odnosio prema političarima svih nacionalnih i religijskih „boja i dezena“ i s njima uspostavljao poseban vid suradnje, ne zaboravljajući pri tome nikada svoje franjevačko i svećeničko poslanje. Činio je to stoga jer je politiku smatrao ambijentom u kojem se donose odluke koje imaju nesagledive posljedice na život običnih i nezaštićenih ljudi, upravo onih ljudi u Bosni kojima su služili on i njegova subraća. A to se njegovo „prijateljavanje“ s političarima zbilo upravo u vihoru rata u Bosni i Hercegovini (1991-1995), u vrijeme dok je vršio dužnost provincijala. Fra Petar će u tom razdoblju, ali i nakon njega, svojim javnim nastupima izazivati veoma često ne samo odobravanja i pohvale, nego mnogo više prijepore i osporavanja, i to ne samo u krugovima onih koji su zagovarali čistu „hrvatsku nacionalnu politiku“ bez njezinih finih „mehkih“ bosanskih izvedenica, a koje su fra Petru bile poznate

i koje je, temeljem sačuvanog franjevačkog pamćenja, želio ugraditi u život Bosne i Hercegovine i u duše njezinih žitelja, svejedno kojeg oni vjerozakona bili, nego i unutar vlastite zajednice. Mnogi su mu stoga predbacivali njegovo bavljenje politikom, njegovo druženje s političarima, a posebno su mu zamjerali, iako to nisu toliko javno iznosili, njegovo napuštanje Sarajeva, Bosne odnosno Provincije Bosne Srebrene tijekom rata i njegovo preseljenje u Zagreb, u Ulicu Medvedgradsku 22. No potrebno je sasvim jasno kazati sljedeće: Fra Petrov odlazak iz Sarajeva u Zagreb nije bio motiviran nikakvim osobnim strahovima za „vlastitu kožu“, nego je bio motiviran željom da svojim osobnim susretima s ljudima, koji su tu, upravo izvan Bosne, u Zagrebu, ali i u drugim europskim i svjetskim centrima, donosili odluke o Bosni i Hercegovini, doprinese da te odluke ne budu nepravedne. Smatrao je, i držim da je bio potpuno u pravu, da je za Provinciju i za vjernike Hrvate katolike u njoj bilo puno svrsishodnije i korisnije njegovo izbjivanje izvan Bosne i posjedovanje nekog čvrstog oslonca i mogućnosti utjecanja na donošenje odluka koje su se odnosile na Bosnu, nego da je kao poglavar „sedam stoljeća“ stare zajednice ostao sjediti u nekom sarajevskom podrumu i „cmizdriti“ nad vlastitom sudbinom i nad sudbinom svoje subraće i vjernika i ne moći im pomoći. Kao i fra Anđeo Zvizdović koji je 1463. išao iskazati građansku lojalnost novome vladaru Bosne, El Fatihu, e da bi sačuvao Zajednicu i narod na vlastitoj zemlji, tako je i fra Petar činio. Svjetskim je „osvajачima i prekrajačima“ Bosne želio iskazati kako građansku lojalnost tako i neuništivo bosanskohercegovačko domoljublje svoje zajednice, naroda i sebe samoga. Upravo iz te pozicije, iz pozicije sagledavanja pozadine u kojoj se donose političke odluke, bilo je moguće uvjeravati političare i ratne geostratege da rješenja koja su nudili nisu ona koja mogu doprinijeti boljitku Bosne. Osim toga, ne treba zaboraviti da su dvije provincijske institucije – Franjevačka klasična gimnazija iz Visokog sa svojim profesorima, sestrama i đacima, i Franjevačka teologija iz Sarajeva (Nedžarići) sa svojim profesorima, sestrama i studentima, bile u progonstvu. Trebalo se skrbiti za njihovo preživljavanje u iznajmljenim prostorima po Republici Hrvatskoj, kako u Baškoj Vodi gdje je bila Gimnazija tako i u Samoboru gdje se nalazila Teologija. Taj je izlazak iz opkoljenog Sarajeva bio potreban, jer se o Bosni nije odlučivalo u Bosni ni u Sarajevu.

Ovako mogu govoriti o fra Petru i njegovim zagrebačkim danima, jer sam ga osobno poznao. Upoznali smo se početkom devedesetih, kada sam preuzeo dužnost glavnoga tajnika HDZ-a BiH. On je već bio izabran za provincijala Bosne Srebrene. U tom je vremenu onima koji nisu imali nikakva političkog iskustva, a spadao sam u tu kategoriju ljudi, bili su potrebni ljudi koji su znali koja su to politička rješenja za koja bi se HDZBiH kao politička zajednica, u kojoj su bila učestala mnoga lutanja, različite opcije, trebala opredijeliti. No fra Petar i njegovi najbliži suradnici držali su se jedne „čudne“, ali sigurne dogme: Bosna i Hercegovina domovina je i hrvatskoga katoličkog puka. Osim toga, Bosna je geografski prostor te povijesni i kulturni ambijent u kojem obitava njegova franjevačka zajednica. Bio je uporan: Bosna se ne smije izdati! Stoga je smatrao da svatko onaj tko ne vjeruje u opstanak Bosne, tko ne vjeruje u Bosnu, on nije ni dobar vjernik, odnosno njegova vjera nema utemeljenje u Bogu. Koliko je bio zaljubljenik u Bosnu, govori i njegov stav kako je dragi i svemogućí Bog vjerojatno prespavao vrijeme u kojem su se dogodili Vukovar i Srebrenica, dva mjesta suvremenog holokausta.

Članovi udruge

A

Akalović, Filip	I. Ranger/I	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 373 09 49	pro.nova.doo@zg.htnet.hr
Alilović, Ivica	Limburger Str. 170	65520 Bad Camberg-Erbach	(D) Tel.: 0049 6434 900 104	pfarramt@mauritiuss-erbach.de
Ančić, Mladen	s. Pokrajčiči	72250 Nova Bila	(BiH)	
Andrić, Josip	Hinter den Gärten 17	89231 Neu-Ulm	(D) Tel.: 0049 731 207 64 30	andricjo@googlemail.com
Andrijanić, Anto	Schonbuhlstr. 35	70188 Stuttgart	(D)	
+ Anđelović, fra Petar (Boće kraj Brčkog, 9. prosinca 1937. – Sarajevo, 14. siječnja 2009)				
Anđelović, Petar	Selska cesta 77	10000 Zagreb	HR Tel.: 00385 1 302 04 23	
Antolović, Jelenko	Jahradnikova 12	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 664 19 99	
Antolović, Josip	Ivana Rangera 1/II	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 373 46 57	
Antunović, Tomislav	Igelweg 2-4	65428 Rüsselsheim	(D) Tel.: 0049 6142 798 981	deukro@t-online.de
Arelić, Marko	A. Stipančića 24,	10000 Zagreb	(HR)	

B

Baketarić, Mijo	Zvonimirova 45	34310 Pleternica	(HR) Mob.: 00385 98 870 902	udruga-invalida-rada@po.htnet
Bakula, Vinko	Matije Gupca 4	Brezje 10431 Sveta Nedelja	(HR) Tel.: 00385 1 337 05 78	
Baotić, Joso	Kozari bok, I. odv.5	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 240 76 09	
Baotić, Mato	Passweg 7	44867 Bochum	(D)	
Barać, Ivica	Novački vidikovac 1	10040 Zagreb	(HR)	
Barbarić, Mate	Niedergiermesserweg 43	35576 Wetzlar	(D)	
Barbić, Pero	Ulica hrvat. branitelja 11	72250 Vitez	(BiH) Tel.: 00387 30 714 881	
Barbić, Tomo	Am Ziegelstadel 3	86830 Schwabmünchen	(D) Tel.: 0049 8232 78414	ljubo305@gmx.net
Barišić, Rudolf	Colerusgasse 32/6/5	1220 Wien	(A) Tel.: 0043 1 958 86 09	
Barun, fra Anđelko	Gorička cesta bb	80101 Livno	(BiH) Tel.: 00387 24 200 311	
Barun, Anđelko	Stjepana II Kotromanića bb	80101 Livno	(BiH) Tel.: 00387 34 332 848	
Barun, Luka	Seličinska 14	10360 Sesvete	(HR) Tel.: 00385 98 41 64 94	
Batarilo, Anto	Wilhelm-Leuschner 11	71034 Böblingen	(D) Tel.: 0049 7031 273 932	
Batarilo, Mijo	Frančiškanski trg 2	1240 Kamnik	(SLO) Tel.: 00386 61 831 155	
Bešker, Stipo	VIII Trnava 11	10040 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 294 70 87	
Bešlić, Franjo	Gollierstr. 63	80339 München	(D) Tel.: 0049 89 714 93 42	franjobeslic@web.de
Blažanović, Vlatko	Jalševečka 22	10040 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 298 36 92	
Blažević, Ivo	Ostrogovićeve 10	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 667 89 97	
Bosankić, Mijo	Poljana R. Boškovića 6	20000 Dubrovnik	(HR)	
Brajinović, Marijan	Burgerspittalgasse 17-19	1060 Wien	(A) Tel.: 0043 222 59715878	
Brandić, Damjan	I. Stožira 5	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 611 44 48	
Brizić, Ivan	H.V. Hrvatinića 53	30101 Jajce	(BiH)	
Brkić, Andrija	Tegernsee Landstr. 235	81549 München	(D) Tel.: 0049 89 69379320	
Brkičić, Ivan	Stubička 99	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 363 06 38	ibrkicic@inet.hr
Brozović, Dalibor	Koranska 1a	10000 Zagreb	(HR)	
Brzović, Ivan	Krste Hegedušića 23	10360 Sesvete	(HR)	
Brzović, Jandre	Ravensburger str. 32	86150 Augsburg	(D)	

Bubalo, fra Ivan	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH)	Tel.: 00387 33 453 266
Bubalović, Tadija	Kneginečka 10	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 301 00 60
Bulaja, Ivan	Ivanečka 31	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 364 31 72
Bulić, Mario	Karamanov prolaz 2/9	10020 Zagreb	(HR)	Mob.: 098 742 579
Bungić, Vlatko	Platanen Str. 51	82024 Taufkirchen	(D)	
Burić, Slavko,	Gnesener str. 87 A	70374 Stuttgart	(D)	slavkoburic@gmx.de

Č

Čolić, Saša	Havidićeva 2	10020 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 98 163 92 29
Čović, Berislav	Stud. dom „S. Radić“ Jarunska 2	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 98 943 16 84
Čubela, Vinko	Ul. Stanka Lučića 2D	10410 Velika Gorica	(HR)	Tel.: 00385 1 623 26 78
Čuljak, Mario	Đure Sudte 24	10360 Sesvete	(HR)	Tel.: 00385 95 838 6040
Čuturić, Branimir	Astern str. 79	90765 Furth	(D)	

Ć

Ćaćić, Ivo	Klekovačka 28	10040 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 291 12 17
Ćaćić, Jozo	Tullastr. 16	77652 Offenburg	(D)	Tel.: 0049 781 75697
Čošković, Pejo	Hrgovići 28	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 363 57 03

D

Dadić, Ljubo	Trebižat bb	Čapljina	(BiH)	Tel.: 00387 36 322 521
Dadić, Marijan,	Regentenstr. 2	51063 Köln	(D)	0049 221 3400526 jotto81749@aol.com
Dadić, Viktor	Biskupa Buconjića 32/E	36000 Mostar	(BiH)	Tel.: 00387 36 320 411
Damjanović, Vitomir	Friedrich-Kaiser-Gasse 106/15-16	1150 Wien	(A)	
Dolibašić, Ivan	Baranjska 15	35000 Slavonski Brod	(HR)	Tel.: 00385 35 272 464
Dolibašić, Mato	Gasserweiher 19	6840 Gotzis	(A)	
Drljo, Mato,	Alte Landstr. 3	89278 Nersingen	(D)	Tel.: 0049 7308 7734 mdlrjo@t-online.de
Dugonjić, Anto	Ul. G. Tadino 14	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 374 51 23
Dujmović, Drago	Sarajevski put bb	72250 Vitez	(BiH)	
Duvnjak, Marko	Ul. B. Magovca 44/135	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00387 1 667 52 55
Duvnjak, fra Stjepan	Kraljice Katarine br.1	72244 Kraljeva Sutjeska	(BiH)	

DŽ

Džaja, Srećko	Hörwarthstr. 29/1	80804 München	(D)	Tel.: 0049 89 366 686 gsm.dzaja@freenet.de
Džambo, Jozo	Blütenstr. 8	80799 München	(D)	Tel.: 0049 89 272 47 80 dzambo@stifterverein.de
Džidžić, Berislav	Ripci 34	88440 Prozor	(BiH)	Tel.: 00387 36 780 028

Đ

Đođo, Vinko	Bokokotorska 18	43000 Bjelovar	(HR)	Tel.: 00385 43 212 818
Đoja, Anto	Bickenstück 18	58099 Hagen	(D)	Tel.: 0049 2331 918 427 djoja@caritas-hagen.de
Đogaš, Franjo	Ozaljska 105	10020 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 652 10 06

F

Ferenc, Anton	Gjure Szaba 1(kod Trobentara)	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 377 33 29
Filipović, Adam	Trg kralja Zvonimira 18	32000 Županja	(HR)	Tel.: 00385 32 832 930
Filipović, Dominko	Nikole Pelegrinovića 8	10090 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 389 62 62

Filipović, Perica	A. M. Reljković 136	32260 Gunja	(HR) Tel.: 00385 32 881 474	
Fišić, fra Ladislav	Franjevačka 6	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 236 026	
Franjičević, Anto	Side Košutića 26	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 346 04 54	ante@wiena.hr

G

Gavran, fra Ignacije	Kadije Uvejsa 4	71300 Visoko	(BiH) Tel.: 00387 32 783 544	
Gelo, Josip	Stjepana II. Kotromanića bb	80101 Livno	(BiH)	Tel: 00387 34 200 376
Grgić, Mato,	Käthe-Kollwitz-Str. 10	83301 Trannrent	(D)	
Gučanin, Alojz	Kralja Petra Krešimira IV	72276 Vitez	(BiH)	Tel.: 00387 30 711 179
Gučanin, Dragan	Nova Bila b.b.	72276 Nova Bila	(BiH)	
Gučanin, Kazimir	Blumen Str. 13	73650 Winterbach	(D) Fax: 0049 71 8170685657	
Gudeljević, Šime	Jurja Ves, II. odv. 1	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 234 05 55	

H

Harni, Slavko	Jakopovići 15	10040 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 298 61 86	sharni@nsk.hr
Herceg, Milan	Čakovečka 128a (Puščina)	40305 Nedelišće	(HR) Tel.: 00385 40 895 166	
Hrgovčić, Martin	9419 Sharpview Dr. Houston	Texas 77036 USA	(USA)	Tel./fax: 713 7749696
Hrkać, Marinko	Niedenu 27	60325 Frankfurt	(D)	
Hrkać, Pero	Čikoševa 5	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 233 57 67	
Hrkać, Vinko	Tuškanac 29E	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 480 44 09	

I

Ištuk, fra Miroslav	Župni ured Bila	80205 Guber (Livno)	(BiH) Tel.: 00387 63 365 767	
Ivanković, Ivan	Mažuranićeva 2	10410 Velika Gorica	(HR) Tel.: 00385 1 6215037	
Ivanković, Željko	Višnjik 44	71000 Sarajevo	(BiH)	Tel.: 00387 33 216052

J

Jajalo, Ilija	Mala Rasinja 18	48312 Rasinja	(HR) Tel.: 00385 48 837 535	
Jarak, Vjeko	(Božo) Zavojna bb	42000 Varaždin	(HR) Tel.: 003875 42 232 433	
Jeleč, Ivan,	Diedenhofer Str.1	70435 Stuttgart	(D) Tel.: 0049 711 25 79 42	ivanjelec@live.de
Jeleč, Mirko	Borje 20	10382 Blaškovec (Donja Zelina)	(HR) Tel.: 00385 1 2065931	
Jelić, fra Ivan	Jaklići 104	88440 Rama-Prozor	(BiH) Mob.: 00387 63 358 432	
Jeličić, Anto	Heiterwangerstr. 72	81373 München	(D) Tel./fax: 0049 89 7608 241	
Jeličić, Slavko	Kuhačeva 10	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 233 20 73	
Jelušić, Janko,	Osterdelle 9a	42489 Wülfrath	(D) Tel.: 0049 2058 71450	jankojelusic@hotmail.de
Jerković, Jozo	Zimmerstr. 13	40215 Düsseldorf	(D) Tel.: 0049 211 87514432	
Jerković, Marijan	Ištvančićeva 4	10360 Sesvete	(HR) Tel.: 00385 1 200 60 26	
Jerković, Mijat (Mijo)	Mate Grkovića 44b	35107 Podvinje	(HR) Tel.: 00385 35 461 220	
Jezildžić, Pero	Jazvine bb	72260 Busovača	(BiH) Tel.: 00387 87 732 566	
Jolić, Leonardo	Iščanska 3	10020 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 621 9909	
Jolić, Ivo	Am Kuhberg 33	89174 Altheim	(D)	
Jolić, Robert	Trg fra Mije Čuića 1	80240 Tomislavgrad	(BiH) Tel.: 00387 34 352 295	
Josić, fra Niko	Kadije Uvejsa 4	713000 Visoko	(BiH) Tel.: 00387 63 810 767	
Jozić, Drago	Graničarska 32	32260 Gunja	(HR) Tel.: 00385 32 881 223	ivo.jozic@web.de
Jozić, Ivica	Johann-von-Hattstein 2	79111 Freiburg	(D) Tel.: 0049 761 491 434	

Jozić, fra Mirko	Prigornica 2	10090 Susedgrad	(HR) Tel.: 00385 1 349 20 00
Jukić, Alojz	Koledinečka 3	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 2930 752
Jukić, fra Marko	Gorička cesta bb	80101 Livno	(BiH) Tel.: 00387 24 200 311
Jurilj, Ivan	Kopačevski put 10	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 388 80 25

K

Karaula, fra Marijan	Franjevačka 6	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 232 884
Karaula, Ivica	Ivana Kukuljevića 16	10290 Zaprešić	(HR) Mob.: 098 / 906 07 91
Klarić, Tvrtko	Trg D. Domjanića 4	49210 Zabok	(HR) Mob.: 098 / 453 515
Komšo, Stanko	Lozančićeva 17	10291 Prigorje Brdovečko	(HR)
Kopić, Marko	Lampe Str. 2	50806 Kornwestheim (b. Stuttgart) (D)	Tel.: 0049 173 8445268
Kordić, Ivan	Vatrogasna 15	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 375 04 68
Kovačić, Ivo	Ul. J. Dalmatinca 5/II	1000 Zagreb	(HR)
Kovačević, Mile	Dankovečka 9	10040 Dubrava/Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 285 05 98
Kozić, Bono	Ul. Hasana Kikića 23	76100 Brčko	(BiH) Tel.: 00387 49 217 468
Krešo-Lovrić, Mijo	Zvonimira Rogoza 5	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 611 42 73
Kristić, Ivan	Tina Ujevića 59	21276 Vrgorac	(HR) Tel.: 00385 21 675 160; 099/477-990
Križanac, Stipo	Ulica hrvatskih branitelja	72250 Vitez	(BiH) Tel.: 00387 30 714 720
Kuhreiber, Anton	Bul. Kralja Tvrtka 17a/5	72000 Zenica	(BiH)
Kujundžija, Zdravko	Emerika Bluma 5	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 215 696
Kvesić, Ivan	Braće Žagar 3	51307 Prezid	(HR) Tel.: 00385 51 822 22 03

L

Lauš, Franjo	Horvatova 21	10360 Sesvete	(HR) Tel.: 00385 1 200 67 08
Lekić, Petar	Bolnica Nova Bila	72250 Vitez	(BiH)
Lekić, Bono-Vladislav	Scheibenstrasse 47	48153 Münster	(D) Tel.: 0049 251 6744329
Lipovac, fra Blaž	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH)
Lončar, Ilija	Wassevendreef 3	4641 DA Ossenrecht	(NL)
Lončar, Marko	Kralja Tomislava b.b.	88440 Prozor	(BiH) Tel.: 00387 36 771 429
Lovrić, Anto	Brueckegasse 6/1/8	1060 Wien	(A) Tel.: 0043 699 812 93 152
Lovrić, Anto	Kneza Višeslava 3/1	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 455 67 06
Lovrić, Franjo	Knollgasse 55/7	1100 Wien	(A) Tel.: 0043 620 60 93
Lovrić, Ljubo	K. Katarine 8	30101 Jajce	(BiH) Tel.: 00387 80 658 222; 658 033
Lovrić, Ivo	Laurenčićeva 6	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 614 39 32
Lovrić, Petar	Kameniti stol 4B	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 458 06 54
Lovrić, Zlatan	Šetalšte 7	71270 Fojnica	(BiH) Tel.: 00387 30 831 118
Lozić, Franjo	Diemelstr. 20	44807 Bochum	(D) Tel.: 0049 234 504 125 franjo.lozic@web.de
Lozić, Mato	Gornjodravaska obala 96	31000 Osijek	(HR) Mob.: 00385 98 983 9954
Lučić, Franjo	Ul. kr. Tvrtka 3/24	Novi Travnik	(BiH)
Lujčić, fra Božo	Prigornica 2	10090 Susedgrad	(HR)

LJ

Ljubas, Josip	Petra Krešimira IV. 12	35000 Slavonski Brod	(HR) Tel.: 00385 35 451144
Ljubičić, Jozo	Brest d.o. 6	44250 Petrinja	(HR) Tel.: 00385 44 822509

M

Majdandžić, dr. Jozo	Scheurebenweg 6b	55253 Mainz	(D) Tel.: 0049 6131 232758
Majić, Vlatko	Starčevića 3	23350 Pag	(HR) Tel.: 00385 23 611 843; 098 859 958
Malekinušić, Ante	Prigorska 22	10380 Goričica	(HR) Tel.: 00385 1 206 52 06
Malekinušić, Ivica	Eggenfeldenerstr. 125	81629 München	(D)
Mandić, Mato	Ul. Gradi 9/j, Pobri	51000 Opatija	(HR) Tel.: 00385 51 712552
Marčinković, Mato	Kastavska cesta 23 B	51211 Matulji	(HR) Tel.: 00385 51 274345
Marić, fra Ante	Franjevačka 1	88000 Mostar	(BiH) Tel.: 00387 36 319 688
Marić, Niko	Podravska 7	31000 Osijek	(HR) Tel.: 00385 31 375 128
Marić, Nikola	Am Jubiläumsplatz 2	40822 Mettmann	(D)
Marijan, Nenad	Ljerke Šram br. 4	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 615 36 25
Marjanović, Niko	Robert-Bosch-Str. 18a	86167 Augsburg	(D) Tel.: 0049 821 706 500
Marinčić, Mile	Šiftarova 48	10310 Ivanić Grad	(HR) Mob.: 091/57 44 1278 mile.marincic66@gmail.com
Markešić, Ivan	Prilaz Ivana Visine 7/7	10020 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 655 79 89 ivan.markešic@pilar.hr
Markešić, fra Luka	Franjevačka 6	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 446 016
Markešić, Mato	Avde Smajlovića 33	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 642 635
Markija, Ivo	Bakovići bb	71270 Fojnica	(BiH) Tel.: 00387 30 803 314
Marković, Božo	Lošinj. brodogradit.	72 51550 Mali Lošinj	(HR) Tel.: 00385 51 233 047
Marković, fra Ivo	Franjevačka 6	71000 Sarajevo	(BiH)
Marković, Nikola	Stjepana Radića	72250 Vitez	(BiH) Tel.: 00387 30 711 198
Martić, Luka	Našička 4	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00387 1 4830751
Martinović, fra Perica	Prigornica 2	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 349 20 00
Matić, Slobodan	Habdelića 5A	10431 Sveta Nedelja	(HR) Tel.: 00385 1 3095 915
Matijević, Vencel	Uzarići bb	88220 Široki Brijeg	(BiH) Tel.: 00387 36 715 530
Matković, Anto	Ulica platana 6/1	10040 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 2988912
Medo, Stipo	M. Bašića 17A Jablanovec	10290 Zaprešić	(HR)
Međugorac, Tomislav Ivan	Fra Grge Martića 1	71260 Kreševo	(BiH)
Mihaljević, Vine	Baranjska 8	10430 Samobor	(HR) Tel.: 00385 98 809 555 vine.mihaljevic@pilar.hr
Mijatović, Anđelko	Bauerova 12	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 455 14 37
Mijatović, Marko	A. Kovačića 7	49 000 Krapina	(HR) Tel.: 00385 49 370 232
Mijić, Predrag	Bartholomäus P14/II	1170 Wien	(A)
Mijoč, Rudolf	Stolberggasse 31-33/3/3	1050 Wien	(A) www.birin-kupres.com
Mikulić, Stanko	Svetoklarska 5F	10020 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 6571122 stanko.mikulic@zg.t-com.hr
Miljak, Vinko	Mostarska bb	72260 Busovača	(BiH) Tel.: 00387 87 733 284
Miškić, Anto	Trg bana Jelačića 11	20350 Metković	(HR) Tel.: 00381 20 682 132
Mišura, Dragan	Sopot 112	88440 Prozor-Rama	(BiH)
Mittermayer, Stjepan	Hribarov prilaz 5/5,	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 662 02 35
Mlakić, Danijel	Kralja Tvrtka bb	72250 Vitez	(BiH) Tel.: 00387 30 712 854
Mrkonjić, fra Mato	Kadije Uvejsa 4	71300 Visoko	(BiH) Tel.: 00387 32 738724
Musa, Vitomir	A. izviđača 2	10000 Zagreb	(HR)

N

Nenarodni, Josip	Pujanke 28	21000 Split	(HR) Tel.: 00385 21 379 036
Nevistić, Božo	Bijeli put bb	72276 Nova Bila	(BiH) Tel.: 00387 30 707 168
Nikolić, Ivan	Cvijetna br. 6	10362 Kašina	(HR)
Nikolić, Petar	Šulekova 6	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 233 93 71
Novokmet, Slavko	Ivekovićeve 19	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 245 14 68
Nuić, Tihomir	Rampart 8	5070 Frick CH – Švicarska	(CH) Tel.: 0041 62 871 44 23
Nujić, Ivan	Kadije Uvejsa 4	71300 Visoko	(BiH)
Nujić, Mijo	Kettler Str. 13	67065 Ludwigsfahen	(D) Tel.: 0049 621 574 738 mijonujic@web.de
Nujić, Željko	Brnasi 12	51216 Viškovo	(HR) Tel.: 00385 51 256 784

O

Oršolić, Martin	M. Rešetara 33	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 389 33 91
Orlović, Augustin	Mali Kabličić bb	80101 Livno	(BiH) Tel.: 00387 34 204 640

P

Pačar, Ivan	Lisičina 11, Gajnice	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 3458498
Pašalić, Ante	M. Bobana 12	80320 Kupres	(BiH) Tel.: 00387 34 274 291
Pavić, Damir	Ivančevo	71330 Vareš	(BiH)
Pavić, fra Stjepan	Kadije Uvejsa 4	71300 Visoko	(BiH) Tel.: 00387 32 738 739
Pavlović, dr. Ante	D. Dragonožec 79	10253 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 625 04 77
Pavlović, Mirko	Dr. Mile Budaka 13	23440 Gračac	(HR) Tel.: 00385 23 773 511
Pelivan, Mato	Lipanska 5	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 388 35 79
Periša, Ivan	Ružmarinka 29	10000 Zagreb	(HR) Mob.: 00385 91 4557 214
Perković, fra Antun	Franziskanerplatz 2	6330 Kufstein	(A) Tel.: 0043 5372 62 642
Perković, Bože	Vinogradska 74	10000 Zagreb	(HR)
Pervan, Boško	Klekovačka 34	10000 Zagreb	(HR)
Petričević, fra Živko	Prigornica 2	10000 Zagreb	(HR)
Petričević, fra Miljenko	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 453 266
Petrović, Smiljan	Pfahlstr. 19	85072 Eichstätt	(D)
Petrović, Marijan	Ustrinska 28a	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 295 42 68
Petrušić, Jako	Carevo Polje	30101 Jajce	(BiH) Tel.: 00387 30 659 223
Petrušić, Stipo	Trg mladosti 5	10290 Zaprešić	(HR) Tel.: 00385 1 335 20 21
Pilić, Željko	Kustošijski vidikovac 21	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 373 68 11
Plavčić, Vinko	Nadioci 16	72250 Vitez	(BiH) Tel.: 00387 30 713 447
Pokrajčić, Ilija	Vugrovečka 125	10360 Sesvete	(HR) Tel.: 00385 1 200 70 70
Pokrajčić, Ivan	Ninska 4	10410 Velika Gorica	(HR) Tel.: 00385 1 622 47 99
Pranjić, Krunoslav	Badalićeva 11	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 364 68 65
Pranjković, Ivo	Zagrebacka 124	10410 Velika Gorica	(HR) Tel.: 00385 1 622 46 73
Primorac, Jure	Sustenweg 4c	6020 Emmenbrücke	(CH) Tel.: 0041 260 57 09
Pušić, Petar	Gneisenaustr. 98	47057 Duisburg	(D) Tel.: 0049 203 351 876 p.pusic@web.de
Puškarčić, fra Jozo	Franjevački samostan Tolisa Orašje		(BiH) Tel.: 00387 32 738 755 jozo.puskaric@tel.net.ba

R

Radišić, Rajko	Saarstr. 66	56410 Montabaur	(D) Tel.: 0049 2602 17160	
Radman, Đuro	Frateršćica 146	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 375 11 48	duroradman@net.hr
Radman, fra Vili	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 453 266	
Rašić, Ivan	Otona Župančića 10	10410 Velika Gorica	(HR)	
Rašić, Marko	Ive Andrića 10	40000 Čakovec	(HR)	
Rubčić, Darko	Trg međunarodnog prijateljstva 5/VII	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 455680	

S

Selak, Marko	Europastr. 27	78549 Sapichingen	(D)	
Semren, fra Marko	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 63 371566	
Semren, Jure	Bila	80205 Guber/Livno	(BiH) Tel.: 00387 34 243402	
Semren, Zoran	Bila	80205 Guber/Livno	(BiH)	zoran.semren@yahoo.com
Semunović, Anto	Savski gaj, XII. put/6	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 655 30 78	
Sesar, Mirko	Svetoklarska 5E	10020 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 655 51 95	mirko@gbox.hr
Sikirić, fra Miron	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 453 266	
Skopljak, Pero	Kralja Tvrtka 178	72250 Vitez	(BiH) Tel.: 00387 30 715 005	
Slipac, Stipo	Ljudevita Gaja 24/3	72290 Novi Travnik	(BiH) Tel.: 00387 30 792 588	
Slišković, Zdravko	Webergasse 65	85072 Eichstätt	(D)	
Slišković, Ivo	Rajterova 175	42240 Ivanec	(H) Tel.: 00385 42 781 041	
Soldo, Ivan	Watzmannstr. 65	84034 Landshut	(D)	
Stanić, Ivica	Ljudevita Gaja 27	35000 Slavonski Brod	(BiH) Mob: 091 447 77 71	
Stipić, fra Jure	Ul. kralja P. Svačića 11	44410 Gvozd	(HR)	
Stjepandić, Vinko	Gutenzellerstr. 7	72768 Reutlingen (Pr.)	(D)	
Stojak, Danijel	Brizjak 42	72250 Vitez	(BiH) Tel.: 00387 30 726 733	
Stojak, Marijo,	Saršoni 16	51216 Viškovo	(HR) Tel.: 00385 91 7623599	marijo.stojak@skole.hr
Stojić, Ante	Donji Hamzići bb	Čitluk	(BiH) Mob.: 00387 61 204 847	
Strujić, Boris	Kemptenerstr. 10	86825 Bad Wörishofen	(D) Tel.: 0049 8247 963 836	
Suša, Stipe	Ljudevita Gaja 28	10290 Zaprešić	(HR) Tel.: 00385 1 3354006	

Š

Šagolj, Ivo	Kralja Zvonimira 18/2	88000 Mostar	(BiH) Tel.: 00387 36 324284	
Šantić, Stipo	N. Š. Zrinski	72260 Busovača	(BiH) Tel.: 00387 30 245 288	
Šapina, Danijel	S. Ahmedova 41	70230 Bugojno	(BiH)	Tel.: 00387 30 243 337
Šaravanja, Pavo	NES 1259 8530 Deutsch	Landsberg	(A)	
Šarčević, fra Ivan	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 453 266	ivansar@bih.net.ba
Šarčević, fra Luka	Lintforterstr. 83	47445 Moers	(D) Tel.: 0049 284 172013	hkm.moers@t-online.de
Šarčević, Mijo	D. Kodrmana 13	10290 Zaprešić	(HR) Tel.: 00385 1 331 11 71	
Ševo, Ivan	Franjevački samostan	88000 Mostar	(BiH)	
Šilj, Marko	Rujanska 15	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 3873809	
Šimunović, Ivan	Kriješnice 15	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 243 1306	
Šimunović, Ljupko	Planinska 26	10360 Sesvete	(HR) Tel.: 00385 1 200 76 89	
Širić, Ferdo	Našička 16	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 363 45 79	tehnomont@tehnomont.net

Šokčević, Žarko	Blümlisalpstrasse 77A	3627 Heimberg,	(CH) Tel.: 0041 33 2263639	zarko.sokcevic@spitalstsag.ch
Šoljić, Ante	Sustjepan 39	20236 Mokošica	(HR) Tel.: 00385 20 450 029	ante.soljic@du.htnet.hr
Špionjak, Marko	St. Leonhard 4	83547 Bahensham	(D)	
T				
Tadić, Ivo	Školska 22	10294 D. Pušća / Zaprešić	(HR)	
Tadić, Luka	Trpimirova 29 (stan Kovačević)	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 455 12 60	
Tadić, Petar	Poljana Zvonimira Dražića II	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 363 74 05
Tikvić, Ivo	Aberlestr. 11	81371 München	(D)	
Tikvić, Niko	Side Košutić 8	10090 Susedgrad	(HR) Tel.: 00385 1 346 23 23	
Tolnaj, Josip	Sv. Antuna 5	43000 Bjelovar	(HR) Tel.: 00385 43 242 696	
Tomas, Mirko	Perlachweg 369	6073 Sistrans	(A) Tel.: 0043 512 379 822	
Tomić, Jozo	Trg kralja Tomislava 12	35214 Donji Andrijevci	(HR) Tel.: 00385 35 471 261	
Tomić, Marinko	Saborska 19	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 285 96 73	
Tomšić, Đuro	Pantovčak 24	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 482 12 37	
Tomšić, Jozo	Kralja Tomislava 5	43240 Čazma	(HR) Tel.: 00385 43 771 717	jozoto@net.hr
Topić, Franjo	Selčinska 1	10360 Sesvete	(HR) Tel.: 00385 1 200 16 36	
Topić, Mato	Selčinska 20	10360 Sesvete	(HR) Tel.: 00385 1 201 17 12	mtopic@mup.hr
Tunjić, Bartol	Pfarrgartenstr. 4	71729 Erdmannhausen	(D)	
V				
Valjan, Mato	Linden Str. 1	35457 Odenhansen	(D) Tel.: 0049 6406 907 631	mato.valjan@slavistik.uni-giessen.de
Valjan, fra Velimir	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH) Tel.: 00387 33 456 266	velimir.valjan@gmail.com
Vidačković, Mirko	Mayennerstr. 28	71332 Waiblingen	(D) Tel.: 0049 7151 58977; 172 436	mirko.vidackovic@web.de
Vidaković, Josip	Trnsko 3b/II	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 652 81 90	
Vidović, Hrvoje	Avenija Većeslava Holjevca 16	10000 Zagreb	(HR) Mob.: 00385 98 389 014	
Vidović, Mijo	Weinstrasse 49	77654 Offenburg	(D) 0049 781 43411	mijovidovic@yahoo.de
Visković, Ivica	Schopenhauerstr. 47	80807 München	(D) Tel.: 0049 89 300 94 45	viskovic@aol.com
Volić, Ladislav	Dravska 79	42202 Trnovec (Varaždin)	(HR) Tel.: 00385 42 683 921	
Vujica, fra Benedikt	Aleja Bosne Srebrene 111	71000 Sarajevo	(BiH)	vujicab@bih.net.ba
Vujica, fra Pavo	Kadije Uvejsa 4	71300 Visoko	(BiH)	Tel.: 00387 32 738766
Vujica, Robert	Hrasno	72260 Busovača	(BiH) Tel.: 00387 30 713 6645	
Vukadin, Josip	Sterkraderstr. 141	46453 Dinslaken	(D) Tel.: 0049 2064 97 187	Generalvikariat@bistum-essen.de
Vukadin, Mato	Plievier Park 5, 81737 München		(D) Tel.: 0049 89 67905079	matovukadin@hotmail.de
W				
Welte, Stanko	Am Berg 24	83620 Feld Westerham	(D)	
Z				
Zeba, Ivan,	Bože i Nikole Bionde 2	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 613 71 02	ivan.zeba@mvp.hr
Zelić, Tomislav	Teskere bb	88320 Ljubuški	(BiH) Tel.: 00387 39 831 153	
Zeljko, Ivan	Leipzigerstr. 9	79 211 Denzhausen	(D) Tel.: 0049 7666 39 48	
Zirdum, Ilija	Doljani 5	10000 Zagreb	(HR) Tel.: 00385 1 231 8779	

Zlopaša, Milan	Unska 2c	10000 Zagreb	(HR)	
Zloušić, Filip	Van der Nuell-Gasse 9/2/5	1100 Wien	(A)	filip.zlousic@gmail.com
Znahor, Mladen	Kirchberg 12	89426 Modingen	(D)	
Zovkić, Ivan	Dom Ksaver Nemetova 2	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 467 41 33
Zubak, Stipo	Ivanićgradska 73/III	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 245 26 29
Ž				
Žilić, Nikola	Pete Poljanice 5	10040 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 292 22 75
Živković, Ilija	Odranska 12	10000 Zagreb	(HR)	Tel.: 00385 1 619 62 20
Živković, Ivo,	Marburger Str. 11	57072 Siegen	(D)	Tel.: 0049 271 314096 i.zivkovic@gmx.net
Žutić, Šimun	Splitska bb	88440 Prozor	(BiH)	Tel.: 00387 36 770 025

Uz dosadašnju web stranicu Udruge www.udrugafkgvisoko.de.vu

Mijo Nujić priredio je i drugu internetsku stranicu Udruge koju možete lakše otvoriti: www.udrugafkgvisoko.com

